

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla

Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar

Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla

**Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen
näkökulmasta**

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto / Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

Taitto / Ombrytning: Mari Soini

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet, 2008

ISBN: 978-952-485-502-0 (nid.)

ISBN: 978-952-485-505-1 (PDF)

ISSN: 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä /

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2008:14

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
29.2.2008

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta		Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Puheenjohtaja: Mika Lintilä Sihteeri: Teijo Pyykkönen		Toimeksiantaja Opetusministeriö	Toimielimen asettamispvm 19.6.2006
		Dnro	
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta (Ett fysiskt aktivt och välmående Finland på 2010-talet. Förslag till ett nationellt program för motion och idrott ur den offentliga styrningens synvinkel)			
Julkaisun osat Kuvailulehti, opetusministeriölle, sisällysluettelo, toimikunnan suositukset – yhteenvedo, ohjelmatyön tausta, kehittämisesitykset, julkisen hallinnon liikuntaohjauksen ja -tavoitteiden kehittyminen			
Tiivistelmä Opetusministeriö asetti 19.6.2006 kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan, jonka tehtävänä oli 29.2.2008 mennessä laatia julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi. Toimikunnan tuli antaa väliraportti 15.2.2007 mennessä. Väliraportissa ”Liikunta valintojen virrassa” (opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13) kuvattiin liikuntakulttuurin nykytilaa ja kehittämishaasteita. Suositukset kuvataan loppuraportissa. Työn yleisinä lähtökohtina ovat olleet liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden tarkasteleminen osana kansalaisten elin- ja elämäntapoja sekä liikuntapolitiikan ymmärtäminen osaksi hallinnonaloja yhdistävää hyvinvointipolitiikkaa. Liikunnan edistämiseksi tarkoitetaan sekä yhteiskunnan hyvinvointipolitiikan toteuttamista liikunnan avulla että liikuntakulttuurin itseisarvoista kehittämistä. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on riittämättömästi liikkuvien aktivointi. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu liikunnan kansalaistoiminnan edellytysten parantaminen. Toimikunnan visiossa Suomi on yhteiskunta, jossa kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus harrastaa liikuntaa ja kokea yhteisöllisyyttä liikunnan avulla. Liikunta ymmärretään olennaiseksi osaksi yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointia. Liikunnan edellytykset turvataan kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan kestäväillä valinnoilla yhteisesti. Toimikunta esittää yleisten linjausten lisäksi 43 toimenpidesuosituksen. Suosituksissa painotetaan paikallistasolla – lähellä kansalaisten arkea – tehtävien ratkaisujen merkitystä. Kunnille suositellaan strategisen liikuntatyön lisäämistä osana kunta- ja palvelurakennemuutosta ja valtiolle kansalaistoiminnan paikallisten edellytysten vahvistamista suoralla seuratuella. Koulu- ja opiskelupäivän liikunnallisuutta esitetään lisättäväksi yhteistyöllä ja toisiaan täydentävillä toimenpiteillä. Osaamisen tasoa esitetään nostettavaksi niin liikunnan julkisessa hallinnossa, kansalaistoiminnassa kuin yritystoiminnassa. Opetusministeriön ja muiden hallinnonalojen yhteistyötä liikunnan ja hyvinvoinnin edistämiseksi esitetään tiivistettäväksi ja konkretisoitavaksi. Julkisen ohjauksen tehokkuutta esitetään parannettavaksi mm. indikaattoreihin perustuvan arviointijärjestelmän avulla. Julkista tukea toimikunta esittää kohdennettavaksi nykyistä tehokkaammin sellaisiin liikuntaa ja terveyttä edistäviin toimenpiteisiin, jotka vähentävät sosiaali- ja terveyspalvelujen tarvetta. Toimikunta suosittaa liikunnan julkisten voimavarojen lisäämistä korottamalla liikunnan osuutta veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroista.			
Avainsanat (asiasanat)			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2008:14		ISSN 1458-8102	ISBN 978-952-485-502-0 (nid.) 978-952-485-505-1 (PDF)
Kokonaissivumäärä 99	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
29.2.2008

Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare) Kommission för att bereda ett nationellt program för motion och idrott	Typ av publikation Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet		
Ordförande: Mika Lintilä Sekreterare: Teijo Pyykkönen	Datum för tillsättandet av 19.6.2006	Dnro	
Publikation (även den finska titeln) Ett fysiskt aktivt och välmående Finland på 2010-talet. Förslag till ett nationellt program för motion och idrott ur den offentliga styrningens synvinkel (Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta)			
Publikationens delar presentationsblad, till undervisningsministeriet, innehållsförteckning, kommissionens rekommendationer - sammandrag, bakgrund till programarbetet, utvecklingsförslag, utvecklingen i fråga om den offentliga förvaltningens styrning av idrotten och målen för idrotten			
Sammandrag Undervisningsministeriet tillsatte 19.6.2006 en kommission för att bereda ett nationellt program för motion och idrott. Dess uppgift var att före 29.2.2008 lägga fram ett förslag till ett nationellt program för motion och idrott ur den offentliga styrningens synvinkel. Kommissionen skulle ge sin mellanrapport före 15.2.2007. I mellanrapporten "Motion och idrott som motiverande alternativ" (undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2007:13) beskrevs nuläget och utmaningarna när det gäller att utveckla idrottskulturen. Rekommendationerna beskrivs i slutrapporten. De allmänna utgångspunkterna för arbetet har varit att granska idrott och fysisk aktivitet som en del av medborgarnas livsstil och levnadsvanor samt att förstå idrottspolitiken som en del av den välfärdspolitik som förenar förvaltningsområdena. Med idrottsfrämjande åtgärder avses åtgärder för att genomföra samhällets välfärdspolitik med hjälp av idrott och motion men också att utveckla idrottskulturen som ett värde i sig. Ett centralt mål med tanke på välfärdspolitik är att aktivera dem som inte rör på sig tillräckligt. Vid den interna utvecklingen av idrottskulturen läggs vikt vid åtgärder för att förbättra verksamhetsbetingelserna för medborgarverksamheten inom idrott och motion. Enligt kommissionens vision är Finland ett samhälle där alla har lika möjlighet att idka idrott och motion och uppleva gemenskap med hjälp av idrott. Idrotten förstås som en väsentlig del av individens och samhällets välfärd. Förutsättningarna för idrott och motion tryggas genom hållbara val som träffas gemensamt av medborgarna, organisationerna och samhället. Utöver allmänna riktlinjer lägger kommissionen fram 43 åtgärdsrekommendationer. I rekommendationerna framhävs vikten av lösningar på lokalnivå, nära medborgarnas vardag. Det rekommenderas att kommunerna utökar det strategiska idrottsarbetet som en del av kommun- och servicestrukturreformen och att staten stärker de lokala förutsättningarna för medborgarverksamhet via direkta föreningsunderstöd. Det föreslås att möjligheterna till fysisk aktivitet under skol- och studiedagen utökas via samarbete och åtgärder som kompletterar varandra. Kompetensnivån föreslås bli höjd såväl inom den offentliga idrottsförvaltningen som i medborgarverksamheten och företagsverksamheten. Det föreslås att undervisningsministeriets och andra förvaltningsområdens samarbete för att främja idrott och motion samt välfärd intensifieras och konkretiseras. Den offentliga styrningen skall bli effektivare bl.a. med hjälp av ett utvärderingssystem som baserar sig på indikatorer. Kommissionen föreslår att det offentliga stödet effektivare än för närvarande allokeras till sådana idrotts- och hälsofrämjande åtgärder som minskar behovet av social- och hälsovårdstjänster. Kommissionen rekommenderar att de offentliga resurserna för idrott och motion utökas så att idrotten får en större andel av tips- och lotterivinstmedlen.			
Nyckelord			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2008:14	ISSN 1458-8102	ISBN 978-952-485-502-0 (htf.) 978-952-485-505-1 (PDF)	
Sidoantal 99	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution Universitetstryckeriet		Förlag Undervisningsministeriet	

Description**Publisher**

Ministry of Education

Date of publication

29.2.2008

Authors Committee preparing a national programme for sport and physical activity Chair: Mika Lintilä Secretary: Teijo Pyykkönen		Type of publication	
		Committee report	
		Contracted by Ministry of Education	
		Committee appointed on	Dnro
		19.6.2006	
Name of publication Liikkuva ja hyvinvoiva Suomi 2010-luvulla. Ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi julkisen ohjauksen näkökulmasta (Physical activity and well-being in Finland in the 2010s. A proposal for a national programme for sport and physical activity in view of public steering)			
Parts Description page, To the Ministry of Education, Contents, Committee recommendations - summary, background to the programme, evolution of steering and objective-setting by public authorities in recreational sports and physical activity			
Abstract <p>On 16 June 2007 the Ministry of Education appointed a committee to prepare and propose a national programme for sport and physical activity focusing on measures to be taken by the public administration to promote sport and physical activity. The committee was to submit an interim report on 15 February 2006 and a final report containing the proposal for programme by 29 February 2008. The committee decided to first describe and assess the present situation in sport culture and development challenges in an interim report and to give its recommendations in the final report in 2008.</p> <p>The premise in the committee's work was to examine sport and physical activity as part of the entity of life styles and to see sport policy as part of well-being policy across sectoral boundaries.</p> <p>The promotion of sport and physical activity is understood to mean both the implementation of welfare policy and the development of sport culture as a value in itself. In terms of welfare policy, the key aim is to increase participation in physical activity among physically inactive population groups. In the development of physical culture, the focus is on providing conditions conducive to civic and organisational activity.</p> <p>In the committee's vision Finland is a society where everyone has equal opportunities to engage in sports and physical activity and gain a sense of communality through sport. Physical activity and sport are understood as an essential part of individual and societal well-being. Conditions conducive to physical activity are jointly secured through sustainable choices made by individuals, organisations and society.</p> <p>In addition to overall lines of action, the committee proposes 43 measures. The recommendations stress the significance of solutions made at the local level - close of people's everyday life. It is recommended that local authorities increase strategic work for physical activity as part of the reform of municipal and service structures and that the government enhance local prerequisites by means of direct subsidy to the sports clubs. It is further proposed that elements of physical activity be increased in schoolchildren's and students' days through cooperation and mutually complementary actions. Further, it is recommended that the level of professionalism be raised in civic activities and private services as well as in the public sport administration. It is proposed that cooperation between the Ministry of Education and other administrative sectors be intensified and concretised and the effectiveness of public steering be stepped up by means of an indicator-based evaluation system. The committee proposes that public subsidy be targeted more efficiently to sport and health promotion which reduces the need for social and health services. The committee recommends that a larger share of the proceeds of national lottery and pools for sports with a view to increasing public resources for sport and physical activity.</p>			
Keywords			
Other information			
Name and number of series		ISSN	ISBN
Reports of the Ministry of Education, Finland 2008:14		1458-8102	978-952-485-502-0 978-952-485-505-1 (PDF)
Number of pages 99	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education	

Opetusministeriölle

Opetusministeriö asetti 19.6.2006 toimikunnan, jonka tehtävänä oli 29.2.2008 mennessä laatia julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi.

Toimikunnan tuli antaa 15.2.2007 mennessä väliraportti. Toimikunta jakoi työnsä siten, että väliraportissa ”Liikunta valintojen virrassa” (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13) kuvattiin ja arvioitiin liikuntakulttuurin nykytilaa ja haasteita. Toimikunnan loppuraportissa kuvataan toimikunnan suositukset ja ohjelmatyön tausta.

Toimikunnan asettamiskirjeessä todetaan, että pääministeri Matti Vanhasen I hallituksen ohjelmassa (2003) painotetaan kunnallisten peruspalveluiden saatavuutta ja laatua, kansalaisjärjestöissä tehtävän vapaaehtoistyön merkitystä, lasten ja nuorten liikuntaa ja liikuntakasvatusta sekä kasvatuksellisuutta ja eettisyyttä korostavaa liikuntaharrastusta, terveyden ja toimintakyvyn edistämistä liikunnan avulla sekä kilpa- ja huippu-urheilun eettistä pohjaa. Tämän johdosta opetusministeriö asetti toimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia julkishallinnon ohjauksen näkökulmasta ehdotus kansalliseksi liikuntaohjelmaksi.

Asettamiskirjeen mukaan toimikunnan tulee:

1. esittää tavoitteita ja konkreettisia, aikataulutettuja kehittämissuhteita
 - väestön liikuntaharrastuksen, erityisesti hyvinvointinsa kannalta riittämättömästi liikkuvien ja liikunnasta kasvatuksellisesti, terveydellisesti tai sosiaalisesti hyötyvien kansalaisten liikunnalliseksi aktivoimiseksi
 - paikallistason liikuntatoiminnan, erityisesti seuratoiminnan edellytysten parantamiseksi sekä yhteistyön lisäämiseksi kunnan ja muiden paikallisten toimijoiden kesken
 - liikuntamahdollisuuksien lisäämiseksi päiväkot-, koulu- ja opiskeluympäristöissä sekä yhteistyön lisäämiseksi näiden ja järjestösektorin kesken
 - liikuntatoiminnan ja -palvelujen laadun parantamiseksi sekä eettisten toimintatapojen ja -menetelmien vahvistamiseksi ohjaus- ja valmennustoiminnassa
 - työnjaon selkiyttämiseksi ja yhteistyön edistämiseksi eri hallinnonalojen ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kesken.
2. asettaa muita toimikunnan selvityksiin perustuvia tavoitteita ja tehdä eri osa-alueisiin liittyviä konkreettisia kehittämissuhteita ja
3. laatia suosituksia ohjelmassa esitettyjen toimenpiteiden seurannasta

Opetusministeriö kutsui toimikunnan puheenjohtajaksi kansanedustaja **Mari Kiviniemen** ja varapuheenjohtajaksi kansanedustaja **Kalevi Olinin**. Toimikunnan jäseniksi ministeriö kutsui seuraavat henkilöt: ylijohdaja **Riitta Kaivosoja** (opetusministeriö), johtaja **Anneli Kangasvieri** (Suomen Kuntaliitto), toiminnanjohtaja **Esa Koivisto** (KOO-VEE ry), varapuheenjohtaja **Tapio Korjus** (valtion liikuntaneuvosto), puheenjohtaja **Timo Laitinen** (Suomen Liikunta ja Urheilu ry), johtaja **Raija Mattila** (opetusministeriö), johtaja **Tapani Melkas** (sosiaali- ja terveysministeriö), budjettineuvos **Jouko Narikka** (valtiovarainministeriö), kaupunginjohtaja **Rolf Paqvalin** (Keravan kaupunki), johtaja **Marita Savola** (opetusministeriö), hallitusneuvos **Arto Sulonen** (sisäasiainministeriö), puheenjohtaja **Virpi Virtanen** (Olarin Voimistelijat ry), ylitarkastaja **Marina von Weissenberg** (ympäristöministeriö). Toimikunnan pysyviksi asiantuntijoiksi ministeriö kutsui liikunta-asiaineuvos **Timo Haukilahden** (opetusministeriö) kulttuuriasiaineuvos **Mirja Virtalan** (opetusministeriö) ja tutkimus- ja kehitysjohtaja **Kari Puronahon** (Suomen Urheiluopisto, Vierumäki) sekä toimikunnan pääsihteeriksi tutkimus- ja julkaisupäällikkö **Teijo Pyykkösen** Liikuntatieteellisestä Seurasta.

Toimikunnan puheenjohtaja Mari Kiviniemi pyysi eroa toimikunnan puheenjohtajuudesta 24.4.2007 tultuaan nimitetyksi valtioneuvoston jäseneksi. Opetusministeriö myönsi Mari Kiviniemelle eron toimikunnan puheenjohtajuudesta ja kutsui kansanedustaja **Mika Lintilän** toimikunnan puheenjohtajaksi toimikunnan jäljellä olevaksi toimikaudeksi 21.5.2007 alkaen. Samalla opetusministeriö täydensi toimikuntaa kutsumalla sen varapuheenjohtajaksi kansanedustaja **Jari Koskisen** sekä jäseniksi yksikönjohtaja **Anna Bertillsin** (Finlands Svenska Idrott r.f.) ja johtaja **Mikael Fogelholmin** (UKK-instituutti) toimikunnan jäljellä olevaksi toimikaudeksi.

Asettamiskirjeen mukaan toimikunta voi työnsä aikana kuulla ohjelman kannalta keskeisiä sidos- ja kansalaisryhmiä sekä määrärahojensa puitteissa asettaa liikuntakulttuurin osa-alueita ja niiden kehittämistä käsitteleviä työryhmiä. Toimikunta on järjestänyt alueellisia kuulemistilaisuuksia sekä kuullut keskeisiä sidosryhmiä. Toimikunnan apuna on työskennellyt kolme työryhmää, joiden työhön ovat toimikunnan jäsenten lisäksi osallistuneet seuraavat henkilöt: yhteysjohtaja **Kerstin Ehnholm** (Suomen Liikunta ja Urheilu ry), ohjelmapäällikkö **Juha Heikkala** (Suomen Liikunta ja Urheilu ry), pääsihteerit **Teemu Japissin** (Nuori Suomi ry), projektipäällikkö **Jukka Keronen** (Työyhteisöliikunta 2010 -hanke), puheenjohtaja **Kalevi Kivistö** (Suomen Punainen Risti), professori **Lauri Laakso** (Jyväskylän yliopisto) ja toiminnanjohtaja **Mika Pyykkö** (Terveystieteiden tutkimuskeskus) ja ylitarkastaja **Hannu Tolonen** (sihteerit, opetusministeriö).

Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleva toimikunta (KLO) on kokoontunut 18 kertaa. Saatuaan tehtävänsä suoritetuksi toimikunta luovuttaa kunnioittavasti opetusministeriölle ehdotuksensa kansalliseksi liikuntaohjelmaksi.

Helsingissä 29.2.2008

Mika Lintilä

Jari Koskinen

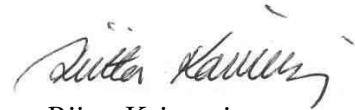
Kalevi Olin

Anna Bertills

Mikael Fogelholm

Riitta Kaivosoja

Anneli Kangasvieri

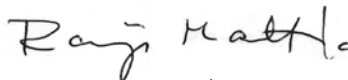
Esa Koivisto

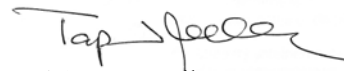
Tapio Korjus

Timo Laitinen

Raija Mattila

Tapani Melkas

Jouko Narikka

Rolf Paqvalin

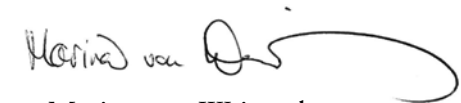
Marita Savola

Arto Sulonen

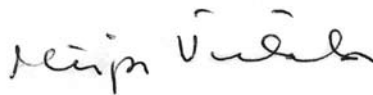
Virpi Virtanen

Marina von Weissenberg

Timo Haukilahti

Mirja Virtala

Kari Puronaho

Teijo Pyykkönen

Sisältö

	Opetusministeriölle	6
1	Toimikunnan suositukset – yhteenveto	10
2	Ohjelmatyön tausta	12
2.1	Toimikunnan työlle asetetut tavoitteet	13
2.2	Liikunta elämäntapojen ja toimintaympäristön muutoksissa	22
2.3	Liikuntapolitiikan lähtökohdat ja toimijat	27
2.4	Liikunnan edistäminen elämänkulussa julkisen ohjauksen keinoin	36
2.5	Liikuntakoulutus	50
2.6	Liikunnan talous	52
2.7	Liikuntapolitiikan seuranta ja arviointi	57
2.8	Liikunnan edistämisen linjauksia kansainvälisesti	59
3	Kehittämissesitykset	62
3.1	Liikunnan lisäämisen linjat	62
3.2	Meneillään olevan muun ohjelmatyön hyödyntäminen	65
3.3	Liikunnan edistäminen kunnan liikuntatoimessa	67
3.4	Liikunnan edistäminen liikunta- ja urheiluseuroissa	70
3.5	Liikunnan lisääminen neuvolaohjauksella	72
3.6	Liikunnan lisääminen päivähoitoympäristössä	72
3.7	Liikunnan lisääminen yleissivistävässä koulutuksessa ja ammatillisessa peruskoulutuksessa	74
3.8	Liikunnan lisääminen korkeakouluympäristössä	76
3.9	Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön hyödyntäminen liikunnan edistämässä	78
3.10	Laadun parantaminen	78
3.11	Eettisyyden vaatimus	81
3.12	Työnjaon selkiyttäminen ja yhteistyön lisääminen	83
3.13	Henkilöstön osaamisen kehittäminen	84
3.14	Liikunta aluehallinnossa	87
3.15	Liikuntalain ja -asetuksen tarkistaminen	87
3.16	Rahoitus	88
4	Julkisen hallinnon liikuntaohjauksen ja -tavoitteiden kehittyminen	91
	Kirjallisuutta	96

1 Toimikunnan suositukset – yhteenveto

Visio: Suomi on yhteiskunta, jossa kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus harrastaa liikuntaa ja kokea yhteisöllisyyttä liikunnan avulla. Liikunta ymmärretään olennaiseksi osaksi yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointia. Liikunnan edellytykset turvataan kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan kestäväillä valinnoilla yhteisesti.

Keskeiset kehittämissuosituks

Toimikunta korostaa liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden tarkastelemista osana kansalaisten elin- ja elämäntapojen kokonaisuutta sekä liikuntapolitiikan ymmärtämistä osana eri hallinnonaloja yhdistävää hyvinvointipolitiikkaa. Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on riittämättömästi liikkuvien aktivointi. Liikuntakulttuurin sisäisessä kehittämisessä korostuu kansalaistoiminnan edellytysten parantaminen. Toimikunta esittää 43 toimenpidesuosituksia, joista keskeiset kohdistuvat seuraaviin toimenpiteisiin (suluissa ko. kehittämissuosituksen numero):

- Käynnistetään valtion suora liikunta- ja urheiluseurojen kehittämistuki seurojen toimintaedellytysten parantamiseksi (10)
- Korotetaan kunnille liikuntatoiminnan käyttökustannuksiin myönnettävää asukaskohtaista valtionosuutta (5)
- Korotetaan valtionavustuksen osuutta laajoille käyttäjäryhmille tarkoitettujen liikuntapaikkojen avustamisessa (7)
- Lisätään kaikille yhteistä koululiikuntaa, laajennetaan liikunnanopettajan toimenkuvaa, parannetaan opettajan mahdollisuuksia henkilökohtaiseen ohjaukseen sekä tuetaan koulujen ja oppilaitosten toimintakulttuurien liikunnallistamista (16,18, 19, 20, 23)
- Parannetaan erityistoimia vaativien ryhmien (työttömät, maahanmuuttajataustaiset, erityisryhmät jne.) mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa (8,9, 37, 38)
- Parannetaan kuntalaisten liikuntaedellytyksiä lisäämällä kunnan liikuntatoimen strategiatyötä, lisäämällä henkilöstön osaamista ja kehittämällä liikuntapalveluja Paras-hankkeen suuntaisesti (1,2, 29)

- Parannetaan liikuntatoiminnan tuloksellisuuden seuranta ja vaikuttavuuden arviointia liikuntakehitystä kuvaavilla indikaattoreilla ja tehostetulla sektoritutkimuksella. (30, 31, 32)
- Lisätään opetusministeriön ja muiden hallinnonalojen yhteistyötä liikunnan ja hyvinvoinnin edistämiseksi yhteisen "toimintakartan" avulla (40)
- Lisätään liikunta-alan ja sen lähialojen henkilöstön osaamista laaja-alaisella koulutusohjelmalla (41)
- Tarkistetaan liikuntalaki ja -asetus (42)
- Lisätään liikunnan julkisia voimavaroja korottamalla liikunnan (sekä nuorisotyön ja taiteen) osuuksia veikkausvoittovaroista. (43)

2 Ohjelmatyön tausta

Toimikunta on tarkastellut liikuntakulttuurin nykytilaa laajemmin väliraportissaan ”Liikunta valintojen virrassa” (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13).

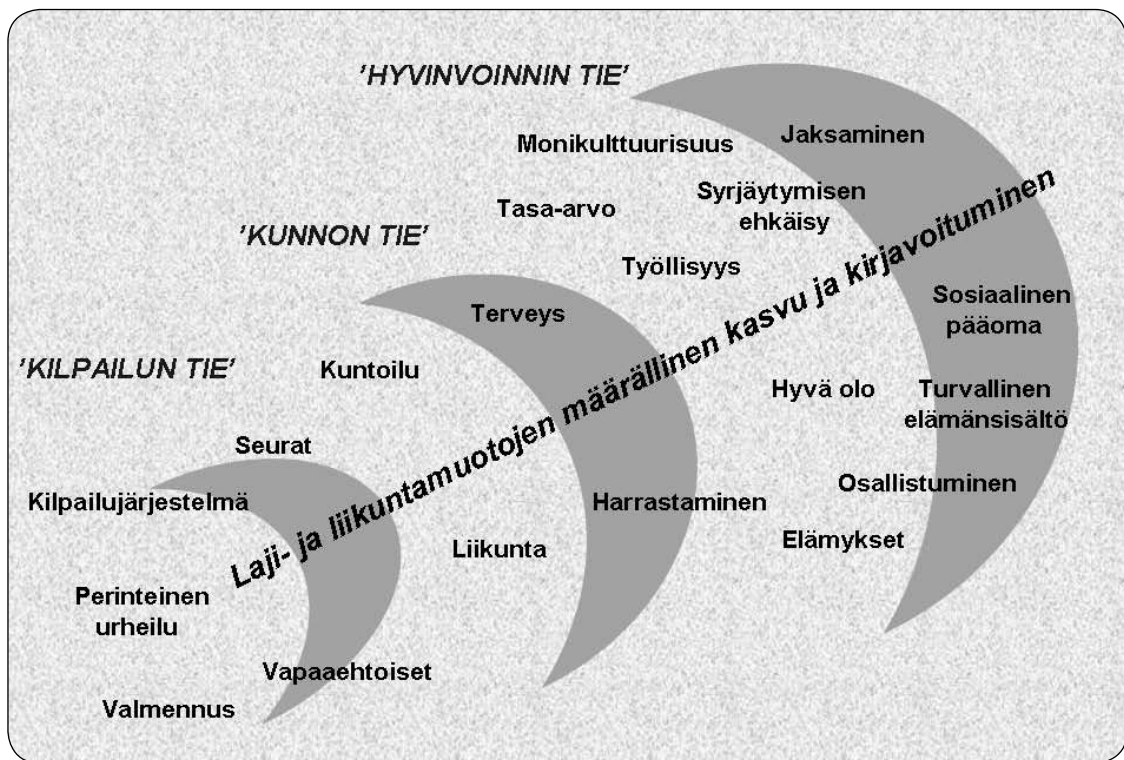
Liikunta-ajattelussa on runsaan vuosikymmenen aikana tapahtunut merkittävä muutos. Liikuntakäsitettä on laajennettu terveystoiminnan käsitteen avulla urheilua ja kuntourheilua kevyemmän ja lyhytkestoisemman liikuntaharrastuksen ja arkiliikunnan suuntaan (kuvio 1). Samalla liikuntapolitiikassa on alettu korostaa aiempaa näkyvämmiin terveytensä kannalta riittämättömästi liikkuvien aktivointia.

Terveystoiminnalla tarkoitetaan kaikkea fyysistä aktiivisuutta, jolla on terveyttä edistäviä tai ylläpitäviä vaikutuksia ilman liialliseen tai liian intensiiviseen urheiluun liittyviä vaaroja.

Terveystoiminta jakautuu arkiliikuntaan ja kuntoliikuntaan. Arkiliikunnan myötä liikuntakulttuurin (liikkumiskulttuuriin) katsotaan kuuluvan myös harrastuksen ulkopuolinen fyysinen aktiivisuus (esim. työmatkakävely, pihatyöt). Kuntoliikunta poikkeaa arkiliikunnasta tavoitteellisuutensa perusteella. Sitä harrastetaan fyysisen kunnon ylläpitämiseksi tai parantamiseksi. Kuntoliikunta kehittää arkiliikuntaa tavoitehakuisemmin hengitys- ja verenkiertoelimistöä ja/tai tuki- ja liikuntaelimiä (terveyskuntoa). Terveystoiminnan kohteina ovat kaiken ikäiset, mutta eri-ikäisten liikuntaa voidaan edistää erilaisilla toimenpiteillä.

Terveystoiminta yhdessä kunto-, kilpa- ja huippu-urheilun kanssa muodostaa liikuntakulttuurin kokonaisuuden, johon osallistutaan omakohtaisen liikkumisen, harrastuksen, vapaaehtoistoiminnan, ansiotyön tai urheilun seuraamisen kautta.

Toimikunta on rajannut kilpa- ja huippu-urheiluun liittyvät esitykset työnsä ulkopuolelle. Huippu-urheilua kehitetään toimenpiteillä, jotka perustuvat opetusministeriön asettamiin huippu-urheilutyöryhmän (2004:22) ja opiskelevien urheilijoiden taloudellista asemaa selvittäneen työryhmän (2004:17) esityksiin. Huippu-urheilutyöryhmä arvioi huippu-urheilun nykytilaa sekä esitti toimenpide-ehdotuksia huippu-urheilun kehittämiseksi opetusministeriön tukipolitiikan näkökulmasta. Opiskelevien urheilijoiden taloudellista asemaa selvittänyt työryhmä esitti toimenpiteitä kilpa- ja huippu-urheilijoiden opiskelumahdollisuuksien kehittämiseksi eri koulutusasteilla.

Kuvio 1. Liikuntakulttuurin laajentuminen ja eriytyminen (Juha Heikkala, 2004)

2.1 Toimikunnan työlle asetetut tavoitteet

Asettamiskirjeen mukaan toimikunnan tulee julkishallinnon ohjauksen keinoin esittää tavoitteita ja konkreettisia, aikataulutettuja kehittämisehdotuksia viideltä alueelta (jäljempänä A–E) sekä asettaa näkemyksensä mukaan muita tavoitteita ja esittää niihin kehittämisehdotuksia sekä laatia suosituksia ohjelmassa esitettyjen toimenpiteiden seurannasta. Seuraavassa on esitetty toimikunnan näkemykset asetettujen tavoitteiden sisältöalueista.

A) Väestön liikuntaharrastuksen, erityisesti hyvinvointinsa kannalta riittämättömästi liikkuvien ja liikunnasta kasvatuksellisesti, terveydellisesti tai sosiaalisesti hyötyvien kansalaisten liikunnallinen aktivoiminen.

Väestötasolla suomalaisten liikuntaharrastus on nousussa ja arkiliikunta laskussa. Kokonaisuutena liikkumisen määrä on väestötasolla laskenut. **Fyysisen terveytensä** kannalta riittävästi liikkuvia on alle kouluikäisistä valtaosa, nuorista arviolta noin 40–50 % ja aikuisista noin 60–65 %. Lähes puolet kansalaisista tarvitsisi fyysisen terveytensä kannalta nykyistä enemmän liikuntaa joko harrastuksen tai muun fyysisen aktiivisuuden muodossa.

Yksilötasolla liikuntaerot ovat huomattavat. Liikunta-/liikkumiskäyttäytyminen polarisoituu muun terveystyötytymisen tavoin. Terveyserojen kaventaminen on ollut terveyspoliittisten ohjelmien tavoitteena 1980-luvulta lähtien. Vaikka suomalaisten terveydentila on monin osin kohentunut, sosioekonomiset terveyserot ovat pääosin säilyneet ennallaan tai kasvaneet. Myös vapaa-ajan liikunta on ylemmissä sosioekonomisissa ryhmissä yleisempää kuin vähän koulutetun, heikosti toimeentulevan ja huonon terveyden omaavan väestöosan keskuudessa.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen on liikunnan yhteiskunnallisen tuen keskeisiä perusteita. Riittämätön liikkuminen on haitaksi sekä kansalaisille itselleen että yhteiskunnalle. Monet elintavoista johtuvat kielteiset kehitystrendit (esim. lihavuus, 2-tyyppin diabetes) ovat vahvasti yhteydessä riittämättömään liikuntaan. Painopisteen siirtäminen hoidosta ennalta ehkäisyyn on tavoite, joka toteutuessaan säästäisi yhteiskunnan varoja huomattavasti.

Liikunnalla voi olla terveyttä edistävää merkitystä kaikille väestöryhmille koko elämänsä ajan. Liikunnan ja fyysisen aktiivisuuden myönteisiä vaikutuksia on mahdoton koonata korvata muilla toimilla. Riittämättömästi liikkuvilla terveysongelmat alkavat näkyä jo lapsuudessa. Aikuisille liikunnalla on merkitystä mm. työkyvyn tukijana ja iäkkäille toimintakyvyn ylläpitäjänä. Erityisryhmille liikunnalla on todettu voivan olla poikkeuksellisen laaja-alainen merkitys.

Fyysisen terveyden ohella hyvinvointiin vaikuttavat **psykkinen, sosiaalinen ja emotionaalinen hyvinvointi**. Osalle väestöstä myös hengellinen hyvinvointi on tärkeä. Psykkisen hyvinvoinnin kannalta liikunnassa on olennaista miten liikunta on järjestetty. Erityisesti lasten ja nuorten liikuntaan ovat vahvimmin yhteydessä henkilön psykkinen ominaisuudet, kuten koettu liikunnallinen pätevyys ja tehtäväsuuntautunut tavoiteorientaatio (yksilö arvioi omaa pätevyyttään ja saa tyydytystä oman edistymisen perusteella välittämättä siitä, miten muut suoriutuvat). Vapaaehtoisuuteen perustuva liikunta lisää todennäköisimmin hyvinvointia.

Hyvinvoinnin eri osa-alueet ja tekijät voivat korostua eri lailla eri elämänvaiheissa. Harrastuksiin liittyvät vaihtelut elämänvaiheiden mukaan ovat luonnollisia. Vaikka liikunnan hyödyt ovat kiistattomat, liikunnan itsenäistä osuutta hyvinvoinnin ja terveyden muutoksissa on väestötasolla vaikea eritellä. Suurin osa niistä terveysongelmista, joihin liikunnan puute vaikuttaa, ovat samoja, joihin lihavuus ja huonot ravintotottumukset vaikuttavat.

Kasvatuksellisesti liikunnasta voivat hyötyä erityisesti lapset ja nuoret. Merkittäviä kasvatus- ja liikuntaympäristöjä ovat perheet, päiväkodit, koulut ja oppilaitokset sekä erilaiset järjestäytyneet ja autonomiset harrastusryhmät.

Sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta liikunnasta voivat hyötyä kaikki väestöryhmät, mutta erityinen sosiaalistava merkitys liikunnalla voi olla syrjäytyneille ja syrjäytymisuhan alla oleville. Taloudellinen ja periytyvä huono-osaisuus, työttömyys, terveydelliset ongelmat jne. heikentävät sosiaalista hyvinvointia ja vauhdittavat eriarvoistumista ja syrjäytymistä. Syrjäytymisen ehkäisy on tärkeä yhteiskuntapoliittinen kehittämiskohde. Liikunnan avulla on mahdollista lisätä osallistumisen ja osallisuuden kokemuksia.

Liikuntaan osallistumisen esteet ovat usein kulttuurisia, jolloin olemassa olevat ja periaatteessa kaikille avoimet liikuntapalvelut eivät todellisuudessa saavuta kaikkia niitä tarvitsevia. Liikuntapalveluiden nykyinen tarjonta perustuu pitkälle koko väestölle suunnattuihin palveluihin ja mahdollisuuksiin tasa-arvoon. Erityistoimia on suunnattu lähinnä erityisryhmille – liikkumisesteisille, pitkäaikaissairaille ja osalle ikääntyneistä. Kulttuurinen kynnys liikuntapalveluiden käyttöön voi olla liian korkea heille, jotka eivät ole sisäistäneet vallitsevia liikuntakäytäntöjä.

Sukupuolten tasa-arvo on liikunnassa parantumassa. Liikunta oli pitkään erityisesti miesten toiminta-alueita. Viime vuosikymmeninä naisten harrastus on lisääntynyt ja ohittanut määrässä miesten harrastuksen. Lasten ja nuorten liikunta- ja urheiluharrastuksessa poikien osuus on hieman tyttöjä suurempi. Miehet ja pojat harrastavat liikuntaa naisia ja tyttöjä useammin liikunta- ja urheiluseuroissa sekä rakennetuilla liikuntapaikoilla. Naiset ovat enemmistönä omaehtoisen liikunnan alueella ja muualla kuin liikuntapaikoilla tapahtuvassa liikunnassa.

Liikunnasta on välitöntä hyötyä ja iloa niin pienille lapsille kuin ikääntyneille. Muuttu-

va liikuntakulttuuri kiinnostaa kuitenkin eri lailla eri **sukupuolia**. Liikuntasuhde rakentuu paljolti oman kokemushistorian kautta. Riittämättömästi liikkuvien aktiivisuudessa eri ikäluokkia tulisi lähestyä heille ominaisten liikuntakokemusten pohjalta.

Vähän liikkuville välitön elinympäristö on merkittävä liikkumista säätelevä tekijä. Turvallinen ja liikuntaan innostava elinympäristö kannustaa liikkumaan. Välittömien asuin- ympäristöjen esteettömyys sekä liikuntaan soveltuvat luonnonolot ovat olennaisia arkiliikunnan edellytyksiä. Kevyen liikenteen yhtenäiset ja tasaiset reitit houkuttelevassa viherympäristössä ovat tärkeitä. ”Matalan kynnyksen” lähiliikuntapaikat soveltuvat lähes koko väestölle. Lähiliikuntapaikat eivät edellytä sitoutumista jäsenyys-, osallistumis- tai tilamaksuihin tai tiettyihin harrastusaikoihin. Arkiliikunnan edellytyksiä parantamalla on mahdollista edistää laaja-alaista tasa-arvoa sekä lisätä kansalaisryhmien ja kulttuurien välistä vuorovaikusta.

Lähes puolet lapsista ja nuorista harrastaa liikunta- ja urheiluseuroissa, ja neljä viidestä lapsesta on jossakin elämänsä vaiheessa liikkunut seurassa. Seuratoiminta kiinnostaa pitkäkestoisimmin liikunnallisesti lahjakkaita lapsia ja nuoria. Seuroissa on kiinnitetty enenevästi huomiota uusiin harrastusryhmiin sekä kasvatus- ja terveystieteisiin, mutta käytännöt voivat vaihdella edelleen huomattavastikin.

Suuri osa kansalaisista on omaksunut liikunnallisen elämäntavan ja kykenee ottamaan vastuuta liikunnastaan. Liikunnallisen väestönoosan harrastuksen turvaaminen ja kehittäminen olemassa olevia liikuntamahdollisuuksia kehittämällä on tärkeä tavoite liikuntaerojen kaventamisen rinnalla.

B) Paikallistason liikuntatoiminnan, erityisesti seuratoiminnan edellytysten parantaminen sekä yhteistyön lisääminen kunnan ja muiden paikallisten toimijoiden kesken

Paikallistaso on kansalaisten arkipäivän tärkein ympäristö, ja kunta paikallistason merkittävin hallintoyksikkö, jolla on itsehallinto-oikeus. Kunnilla on laaja vastuu asukkaidensa hyvinvoinnista. Kunnat huolehtivat asukkaidensa terveyden edistämisestä, toimintakyvyn ylläpitämisestä ja omavastuisesta elämäntavasta. Kunnat luovat puitteet, jotka vaikuttavat kuntalaisten mahdollisuuksiin kantaa vastuuta terveys- ja liikuntavalinnoistaan.

Liikuntakulttuurin edellytykset ovat suurelta osin kuntien eri toimialojen varassa (liikuntatoimi, opetus- ja kulttuuritoimi, sosiaali- ja terveystoimi, yhdyskunta- ja ympäristötoimi jne.). Varsinaisista liikuntapaikoista kuntien omistuksessa on 70 prosenttia. Kunnat ovat olennainen liikuntapalvelujen tuottaja ja toiminnan järjestäjä liikunta- ja urheiluseurojen rinnalla. Kuntien erityisliikuntatoiminnan piirissä liikkuu noin 80 000 suomalaista noin 90 erityisliikunnanohjaajan opastuksella. Kuntien tukemissa urheilu- ja liikuntaseuroissa harrastaa arviolta noin 40 prosenttia lapsista ja noin 10 % aikuisista. Seurojen vapaaehtoistyöhön osallistuu jollakin tavalla arviolta yli miljoonaa kansalaista. Kunnat tukevat myös muita liikuntatoimintaa järjestäviä yhdistyksiä, ohjaavat alueensa päivähoiton, koulujen ja oppilaitosten liikunnanopetusta sekä lasten aamu- ja iltapäivätoimintaa. Kunnat vastaavat pitkälle kuntalaisten elinympäristön perusrakenteista ja sitä kautta kaikkien kuntalaisten fyysisen aktiivisuuden edellytyksistä.

Kunnat rahoittavat liikuntapalvelunsa pääosin omilla verotuloillaan. Asiakasmaksujen merkitys liikuntapalveluissa on pieni. Kunnat saavat valtionosuutta liikuntatoiminnan käyttökustannuksiin asukasluvun mukaan sekä harkinnan mukaan tukea liikuntapaikkojen rakentamiseen ja peruskorjaukseen. Päävastuu liikuntapaikkarakentamisesta on kuitenkin kunnilla ja kuntaliittymillä. Liikuntapalveluiden tasosta päättävät kunnat (415 kpl, 2008) itse. Liikuntaa kehitetään ensisijaisesti osana kunnan kaikkia tehtäviä.

Kuntien tehtävänä on järjestää valtuuston päättämällä tavalla asukkaille yhteisö, jossa

heillä on mahdollisuus harrastaa liikuntaa toivomallaan tavallaan. Lisäksi kuntien tavoitteena on alentaa vähän liikkuvien asukkaittensa kynnystä aloittaa terveytensä ja viihtymisensä kannalta tarpeellinen liikunta. Tässä tehtävässä kunnalla on yhteistyökumppaneina urheiluseurat ja muut kansalaisjärjestöt. Valtio tukee ja ohjaa kuntia.

Meneillään oleva kunta- ja palvelurakennemuutos (Paras-hanke) vauhdittaa kuntaliitoksia ja yhteistoiminta-alueiden muodostumista. Samalla kunnissa panostetaan palvelurakenteiden, tuotantotapojen ja prosessien kehittämiseen palvelujen laadun ja saatavuuden varmistamiseksi ja tuottavuuden parantamiseksi. Päähuomio uudistuksessa on ollut sosiaali- ja terveys- sekä koulutuskysymyksissä. Liikuntapalveluiden kehitysnäkymät ovat saman suuntaiset. Tulevaisuudessa pyritään aiempaa enemmän kuntarajat ylittävään liikuntayhteistyöhön palvelujen järjestämisen ja tuottamisen turvaamiseksi.

Liikunnan kansalaistoiminnalla on tärkeä asema suomalaisessa liikuntakulttuurissa. Paikallistason keskeisiä liikuntatoimijoita ovat urheilu- ja liikuntaseurat. Toimivia seuroja on arviolta 6 000–9 000. Seurat ovat kooltaan, tavoitteiltaan ja toiminta-aktiivisuudeltaan erilaisia. Seurojen merkitys näkyy ennen kaikkea lasten ja nuorten liikuntaharrastuksen ja kilpailutoiminnan organisoinnissa. Seurat tarjoavat liikuntaharrastuksen lisäksi erilaisia osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksia ja yhteisöllisyyden kokemuksia (sosiaalista pääomaa). Seuratoimintaan osallistuminen tarjoaa monenlaisia kansalaisvaikuttamisen mahdollisuuksia. Seuratoiminta tuottaa osallistujien omista tavoitteista johdettua aktiivista toimintaa vapaaehtoisuuden pohjalta. Seuratoiminnan alueellinen kattavuus tukee alueellista tasa-arvoa. Seuratoiminnalla on yhteiskunnan ja kansalaisten laaja tuki.

Urheilu- ja liikuntaseurat muodostavat tärkeän huippu-urheilun perustan tarjotessaan lahjakkaille urheilijoille mahdollisuuden kehittää liikunnallisia taitojaan ja tukiessaan nuorten ja aikuisten osallistumista kansallisiin ja kansainvälisiin kilpailuihin. Huippu-urheilukilpailujen seuraaminen tarjoaa kansalaisille urheiluviihettä sekä samastumisen ja yhteisöllisyyden kokemuksia.

Kansalaisten elämäntapojen muutokset heijastuvat seuratoimintaan. Kansalaisten vapaa-aika on entistä ”kalliimpaa” – vähästä ajasta kilpailevat monet tahot. Vapaaehtoistoimintaan osallistuvien määrä on kuitenkin pysynyt ennallaan tai jopa lisääntynyt. Sen sijaan seuratoimintaan osallistumisen kesto on lyhentynyt ja sitoutuminen vähentynyt. Seuratoiminnan hallintotehtäviin on vaikea saada vapaaehtoisia. Seurojen hallinnolliset tehtävät edellyttävät aiempaa laaja-alaisempaa osaamista ja enemmän aikaa.

Liikunnan alueella kansalaistoiminnalle on annettu paljon vastuuta. Odotukset seuratoiminnan kohderyhmien laajentamiseen ja toiminnan laadun ja osaamisen kehittämiseen ovat viime vuosina lisääntyneet. Liikunnan laajentuminen kohti hyvinvointimarkkinoita on tarjonnut seuroille uusia toimintamalleja ja kumppanuusmahdollisuuksia sekä uutta jäsenpotentiaalia.

Kuntien ja seurojen suhde on muuttumassa. Avustussuhdetta on täydennetty sopimuksilla, joilla seurojen toimintaa muokataan ja kohdennetaan myös yhteisesti sovituille uusille kohderyhmille. Terveysliikunta nähdään kunnissa hyväksi mahdollisuudeksi aktivoida riittämättömästi liikkuvia. Terveyttä korostava liikunta on perinteisiin vahvasti nojaavassa seurakentässä otettu ristiriitaisesti vastaan. Seurakenttä on muun yhteiskunnan tavoin entistä moniarvoisempi ja käytännöiltään kirjavampi.

Kuntahallinnolla ja seuratoiminnalla on pitkä yhteinen historia. Seuratoiminnalla on vahvistettu kunnallista identiteettiä. Seuratoiminnalla on yhä olennainen merkitys kuntaalaisten viihtyvyyden luojana ja mielekkään tekemisen tarjoajana. Sen sijaan seurojen merkitystä tai vaikuttavuutta on enää vaikea rajata kuntakohtaisesti. Seuratoiminta on entistä enemmän ylikunnallista toimintaa.

Paikallistason liikuntayhteistyö keskittyy kuntien liikuntatoimen ja seurojen väliseen toimintaan, joka noudattaa pääosin vakiintuneita käytäntöjä. Hallintokuntien välinen yhteistyö liikuntapalveluiden järjestämisessä on vähitellen lisääntynyt, mutta käytännöt vaihtelevat kunnittain. Alueellinen yhteistyö on viime vuosina lisääntynyt.

C) Liikuntamahdollisuuksien lisääminen päiväkot-, koulu- ja opiskeluympäristöissä sekä yhteistyön lisääminen näiden ja järjestösektorin kesken

Julkisen hallinnon ohjaus tavoittaa **kunnallisen päivähoiton** kautta keskimäärin lähes puolet (noin 46 %) alle kouluikäisistä lapsista (osuus vaihtelee kunnittain). Kunnallisessa päivähoitossa olevista lapsista päiväkodeissa on keskimäärin noin 71 prosenttia ja perhepäivähoitossa keskimäärin noin 29 prosenttia kuntien alle kouluikäisistä lapsista. Lisäksi osa kotona hoidettavista lapsista osallistuu kuntien ja seurakuntien järjestämään viikoittaiseen kerho-, lastentarha-, yms. toimintaan. Vaikka alueelliset erot ovat suuria, kunnallisen päivähoiton liikuntakulttuuri on muuttunut hyvään suuntaan. Päiväkodeissa on yleensä hyvät mahdollisuudet liikuntaan. Hyviä toimintamalleja on useissa kunnissa. Päiväkodeilla on myös mahdollisuus tavoittaa lasten huoltajia päivittäin, kun lapset tuodaan ja haetaan hoidosta.

Kattavimmin lasten ja nuorten liikuntaan voidaan periaatteessa vaikuttaa **yleissivistävän koulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen** kautta. Yhdessä ne tavoittavat lähes koko ikäluokan ikävuosina 6–19. Esiopetus ja perusopetus tavoittavat koko ikäluokan vuosikymmenen ajan (ikävuodet 6–16). Toisen asteen koulutukseen (ammatillinen koulutus ja lukio) jatkaa noin 95 prosenttia peruskoulun päättävästä ikäluokasta, joten lähes koko ikäluokka tavoitetaan myös ikävuosina 16–19.

Liikuntaa koskevat säännökset ja määräykset ovat erilaiset eri koulutusmuodoissa. Liikuntatuntien vähäinen määrä kaikissa koulutusmuodoissa on ollut lasten ja nuorten terveydestä ja liikunnasta huolestuneiden keskeinen murhe jo pitkään. Peruskoulussa kaikille yhteisen liikunnan vähimmäistuntimäärä on vuosiluokilla 1 – 9 kaksi vuosiviikkotuntia (2 x 45 min). Valinnaisaineiden kokonaistuntimäärää vähennettiin vuoden 2001 tuntijaossa. Tämä voi heijastua myös taito- ja taideaineiden tuntimääriin. Oppiaineiden kesken jaettava tuntimäärä on aiempaa pienempi. Peruskoulussa pakollista liikuntaa on vuosiluokilla 1–9 keskimäärin kaksi vuosiviikkotuntia (2 x 45 min). Lukiossa pakollisia kursseja on kaksi. Ammatillisessa peruskoulutuksessa pakollista liikuntaa on yksi opintoviikko.

Kaikille yhteisten liikuntatuntien lisätarvetta on perusteltu nimenomaan sillä, että vain koulujen ja oppilaitosten liikunnan kautta on mahdollista tavoittaa myös ne liikunnallisesti erittäin passiiviset lapset ja nuoret, joille koulujen ja oppilaitosten liikunta on ainoa liikuntaa ja joille koulujen ja oppilaitosten tarjoama riittävä liikunta on siksi välttämätöntä. Erityisen vähän tai ei lainkaan koulujen ja oppilaitosten opetustoiminnan ulkopuolella liikkuvia lapsia ja nuoria on arviolta noin 20 prosenttia ikäluokasta.

Liikuntatuntien ohella lasten ja nuorten liikuntaan voidaan vaikuttaa monin tavoin koulupäivän aikana. Liikuntaa voidaan lisätä mm. oppiaineiden yhteistyöllä ja aihekokonaisuuksien toteuttamisen yhteydessä, välitunneilla, aamu- ja iltapäivätoiminnalla, kerhotoiminnalla sekä koulumatkaliikunnalla.

Korkeakouluissa (ammattikorkeakoulu ja yliopistot) opiskelee nykyään jo noin puolet ikäluokasta. Opiskelijoista terveytensä kannalta riittämättömästi liikkuvia on arviolta noin 40 prosenttia. Korkeakoulu ovat suomalaisen koulutusjärjestelmän ainoa osa, jossa ei ole lakiin perustuvaa liikunnan järjestämisen velvollisuutta.

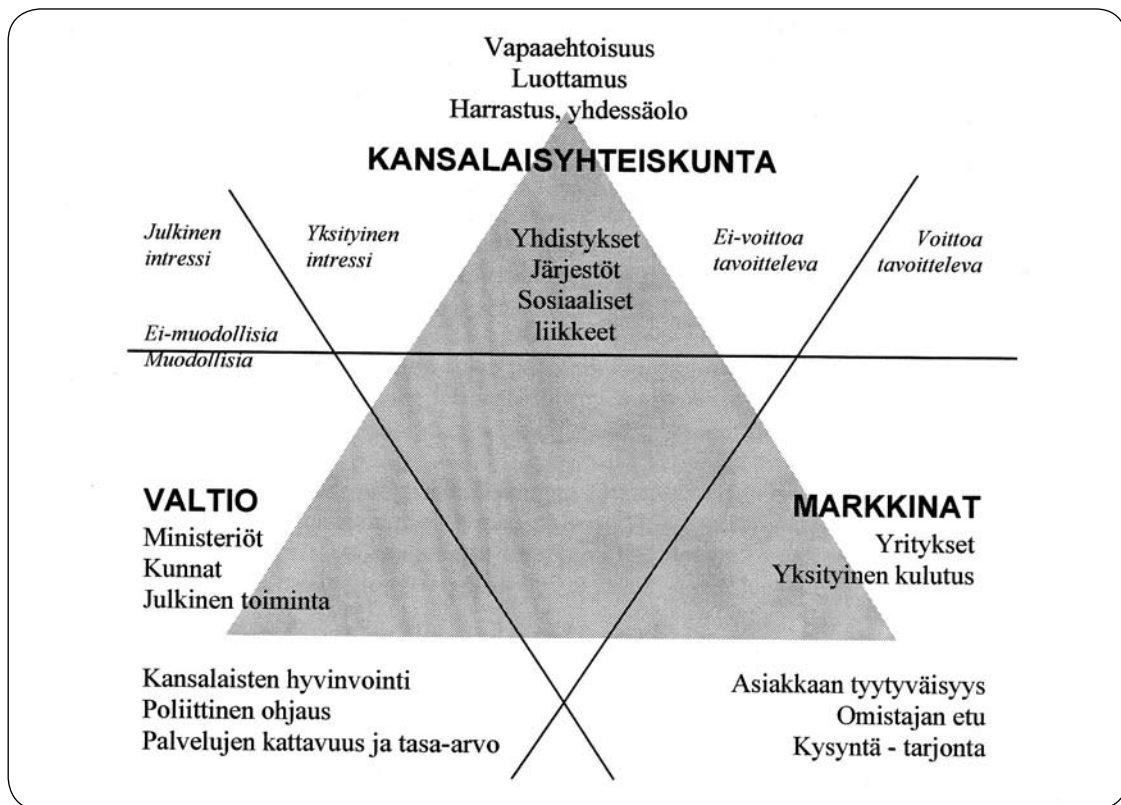
Päiväkotien, koulujen, oppilaitosten ja korkeakoulujen liikuntaa toteutetaan pääasi-

allisesti omin voimin. Yhteistyön kehittymistä on haitannut resurssien vähäisyys, joka on 1990-luvulta alkaen merkinnyt usein ennemminkin perustoiminnan supistamista kuin laajentamista kumppanuustoiminnan suuntaan. Vasta viime vuosina uudet yhteistyötavat on otettu tavoitteeksi eri koulutustasoilla.

D) Liikuntatoiminnan ja -palvelujen laadun parantaminen sekä eettisten toimintatapojen ja -menetelmien vahvistaminen ohjaus- ja valmennustoiminnassa.

Kansalaisten kiinnostus liikunta- ja hyvinvointipalveluihin on kasvanut. Liikunta- ja hyvinvointipalveluiden markkinoiden on arvioitu moninkertaistuvan seuraavan vuosikymmenen aikana. Kansalaiset ilmaisevat liikuntahalunsa aiempaa yleisemmin markkinoilla kriittisinä asiakkaina ja kuluttajina. **Laadun** merkitys korostuu, kun asiakaskeskeisyys ohjaa liikuntapalveluiden kehittämistä. Liikuntaodotukset eriytyvät ikä- ja harrastusryhmien mukaan.

Liikuntamarkkinat ovat rakentuneet pitkälle 1970-luvulla omaksutun käytännön pohjalle, jossa raja-aidat ovat olleet verraten määrääviä: julkinen sektori vastaa edellytyksistä ja liikuntajärjestöt toiminnasta. Myöhemmin liikuntamarkkinoiden kolmanneksi osapuoleksi on noussut yksityissektori. Sen rooli liikuntamarkkinoilla on kasvanut täydentäjästä vaihtoehdoksi (kuvio 2). Laatutavoitteet ohjaavat kaikkien sektoreiden toimintaa: hallintoa, kansalaistoimintaa ja yrityksiä.

Kuvio 2. Yhteiskunnan toimintalohkot (lähde: Kohti aktiivista kansalaisuutta, OM 14/2005)

Liikuntatoiminnan ja -palveluiden laadun parantamisessa on kyse julkisen vallan, kansalaistoiminnan ja yritystoiminnan tavoitteiden yhteensovittamisesta kaikkien kansalaisten parhaaksi. Liikuntapalveluiden laadun ja yhteistyön parantaminen perustuu osaamisen lisäämiseen kaikilla sektoreilla.

Julkisen ohjauksen laatutyö perustuu oikeudenmukaiseen ja tulokselliseen toimintapolitiikkaan ja johtamiseen (tavoitteet, strategiat jne.), liikunnan (perus)palveluiden kehittämiseen, liikuntaa edistävien toimintaympäristöjen turvaamiseen, liikuntaa edistävän yhteistyön ja osallistumisen lisäämiseen, liikuntaan liittyvän osaamisen parantamiseen sekä liikunnan edistämisen kattavaan seurantaan ja arviointiin.

Liikunnan kansalaistoiminnan laatutyössä korostuvat yhteistyön ja osallistumisen ulottuvuudet. Osallistumisen edellytyksiä ovat omakohtainen kiinnostus ja mahdollisuudet vaikuttaa. Yhteisöllisyyden ilmapiirissä kansalaiset toimivat vapaaehtoisesti viihtyvyytensä ja elinpiirinsä parantamiseksi sekä ottavat vastuuta yhteisönsä hyvinvoinnista. Kansalaiset ovat järjestötyön tärkein voimavara. Kansalaistoimintaan osallistuvien osaamista ohjaus- ja valmennustoiminnassa voidaan vahvistaa ennen kaikkea koulutuksella, jossa korostetaan liikuntatietojen ja -taitojen lisäksi eettisesti kestäviä toimintakäytäntöjä ja laaja-alaista hyvinvointiosaamista.

Eettisyys kuuluu koko liikuntakulttuurin (toiminnan ja hallinnon) perusoletuksiin – ei vain valmennus- ja ohjaustoimintaan. Liikunnan ja urheilun kansalaistoiminta on itse määritellyt toiminnalleen yleistä lainsäädäntöä tiukemmat eettiset ohjeet (Reilu peli) sekä sanktiot ohjeiden vastaiselle toiminnalle.

Liikuntakulttuurin eettiset ongelmat on julkisuudessa useimmiten yhdistetty huippu-urheiluun. Huippu-urheilun käytännöt heijastuvat koko liikuntakulttuurin julkisuuskuvaan ja kansalaisten mielikuviin liikunnan olemuksesta. Myös huippu-urheilun kielteiset puolet leviävät liikuntakulttuurin eri osa-alueille. Dopinginkäyttö on yleistynyt erityisesti kuntosaleilla. Kansalaiset suhtautuvat dopingiin yleensä kielteisesti. Dopinginkäytön terveydelliset seuraukset ovat kuitenkin jääneet vähälle huomiolle. Vuosikymmeniä kestävä dopinginkäyttö voi altistaa useille sairauksille ja ennenaikaiselle kuolemalle. Valistuksen perillemeno vaikeuttaa kuntoilijoiden suhtautuminen väheksyvästi dopinghaittoihin.

Euroopan neuvosto hyväksyi Eurooppalaisen liikunnan peruskirjan ja siihen liittyvät urheilun eettiset säännöt vuonna 1992. Eettistä ja laadukasta valmennus- ja ohjaustoimintaa on tuettu koulutusta lisäämällä ja avoimella toimintakulttuurilla. Liikunnan järjestökenttä on kuitenkin laaja ja moniarvoinen, jolloin yhteisten eettisten tavoitteiden toteuttamisen muodot voivat vaihdella huomattavasti.

Euroopan unionin tasolla Valkoinen kirja eurooppalaisesta hallintotavasta (2001) painottaa avoimuutta, osallistumista, vastuunalaisuutta, tehokkuutta ja johdonmukaisuutta. Julkisen hallinnon eettisyys nojaa ennen kaikkea laillisuusperiaatteeseen. Suomen perustuslain mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Lait ja muut säädökset luovat perustan hyvän hallinnon menettelytavoille. Suomalainen hallinto rakentuu myös demokraattisen oikeusvaltion ja pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan arvopohjalle. Kansalaisten suhde julkiseen valtaan on pyritty turvaamaan oikeudellisesti monin tavoin. Tärkeimmät hallinto-oikeudelliset periaatteet ovat yhdenvertaisuusperiaate, objektiivisuusperiaate, suhteellisuusperiaate ja tarkoitussidonnaisuuden periaate.

Liikunnan eettiset periaatteet ja arvopohja eivät eroa suomalaisen yhteiskunnan yleisistä periaatteista ja arvoista ja ne muuttuvat ja täsmentyvät osana koko yhteiskunnan ja sen arvopohjan muutosta.

Suomalaisen liikuntakulttuurin nykyinen arvopohja on kuvattu liikuntalaissa, jossa korostetaan tasa-arvon, suvaitsevaisuuden, monikulttuurisuuden ja kestävän kehityksen tavoitteita eettisesti perustellun huippu-urheilun rinnalla.

Tärkeitä liikuntatavoitteita ovat myös osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuudet. Liikunta kansalaistoiminnan yhtenä osa-alueena on merkittävä voimavara demokraattisen yhteiskunnan rakentamiselle. Osallisuuden tukeminen ehkäisee syrjäytymistä. Yhteisöllisyys rakentaa sosiaalista hyvinvointia.

Julkisen hallinnon keskeinen liikunnan eettinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja arkiliikuntaa niin, että mahdollisimman moni voisi harrastaa liikuntaa omista lähtökohdistaan terveytensä ja hyvinvointinsa edistämiseksi. Demokratiassa enemmistön liikuntaodoituksilla on eniten painoa. Eettinen pohdinta lisää siihen pienten ja haavoittuvien ryhmien tarpeet eli liikunnan olemassa olevan tarjonnan kannalta marginaaliryhmät. Keskeinen kysymys on ketkä ovat liikuntakulttuurin ”me” ja ”he” – kuinka hyvin liikuntakulttuurin käytännöt ottavat kaikki kansalaiset huomioon. Liikunnan yhteisöllisyyden kehä (me) muodostuu ensisijaisesti aktiiviharrastajista. Liikuntatoiminnan toteutus on suurimmalta osin autonomisten kansalaisjärjestöjen organisoimaa. Toiminta suuntautuu jäsenistön toiveiden mukaan. Liikuntakulttuurin merkitykset, arvot ja käytännöt sisäistäneille henkilöille tarjolla olevaan liikuntatoimintaan osallistuminen on helpompaa kuin heille, jotka eivät koe omakseen vallitsevaa liikunnan kulttuuria. Tähän viittaa mm. potentiaalisten liikkujien suuri määrä.

Yhdenvertaisuuden kannalta olennaista on ymmärtää riittämättömästi liikkuvien omat lähtökohdat. Liikunnan marginaaliryhmien huomioonottaminen on erityisesti julkisen vallan tehtävä. Valtio ja kunnat ovat edistäneet erityisryhmien liikuntaa 1970-luvulta asti. Liikunnan yhdenvertaisen toteuttamisen kannalta erityistoimenpiteitä tarvitsevia ryhmiä ovat osin myös etniset ym. vähemmistöryhmät sekä riittämättömästi liikkuvien eri ryhmät.

Liikuntakulttuurin eettisyys rakentuu monen tekijän yhteistuloksena. Julkisella sektorilla on vain vähän suoria vaikuttamiskeinoja eettisten tavoitteiden toteutumiseen. Koulujen ja oppilaitosten sekä puolustusvoimien liikuntaa lukuun ottamatta kansalaiset liikkuvat suoran julkisen ohjauksen ulkopuolella. Liikuntakulttuurin todellinen arvopohja ja eettisyyden taso määräytyvät poliittisen ohjauksen, hallinnon, kansalaistoiminnan ja kansalaisten päätösten yhteistuloksena. Käytännössä liikuntakulttuuri on arvoiltaan kirjava ja muuttuva.

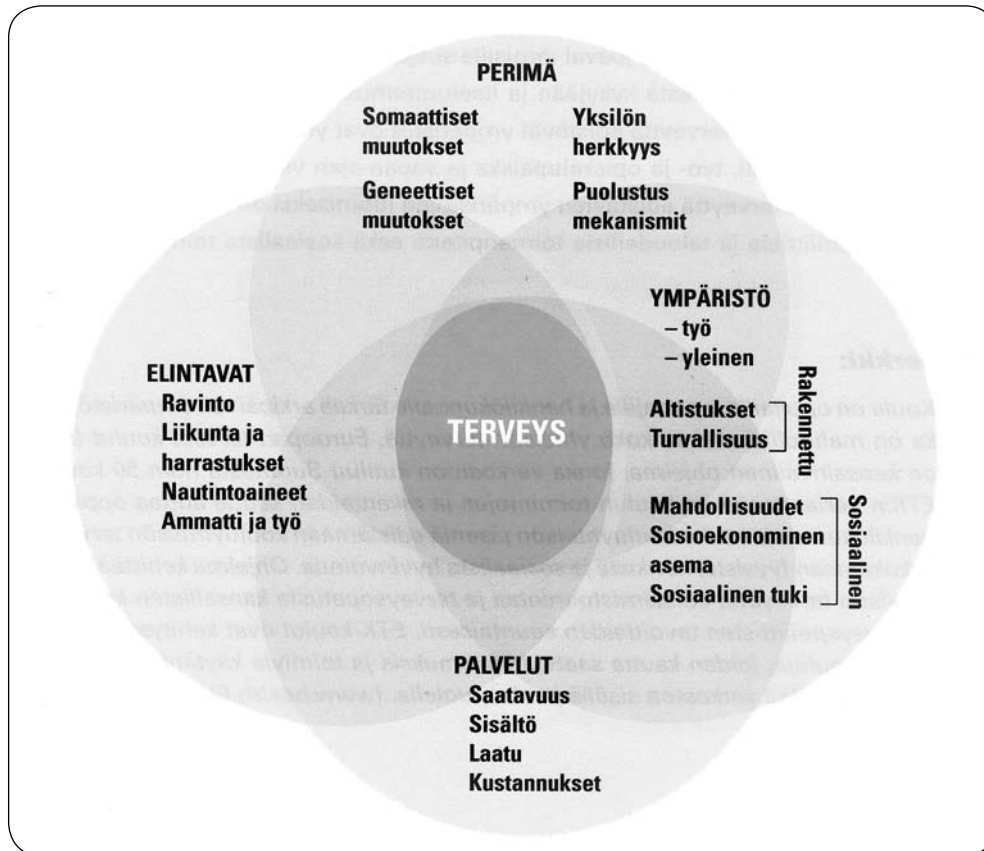
E) Työnjaon selkiyttäminen ja yhteistyön edistäminen eri hallinnonalojen ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden kesken.

Liikuntatoiminnan laajentuminen itseisarvoisesta vapaa-ajan toiminnasta osaksi terveys- ja hyvinvointipolitiikkaa on lisännyt liikuntatoimen valtakunnallista yhteistyötä eri hallinnonalojen kanssa. Hallintokäytäntöjen muutokset ovat lisänneet eri hallinnonalojen ja kansalaisjärjestöjen ohjelmayhteistyötä.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen kuuluu monen hallinnonalan ja -tason sekä lukuisten järjestöjen ja muiden toimijoiden tavoitteisiin. Eri toiminta-alueilla on terveyttä ja hyvinvointia eri tavoin painottavia ohjelmia. Samalla kun terveyden edistämisen ideaa on saatu juurrutettua entistä laajemmalle, terveyden edistämisen kokonaisuus on sirpaloitunut. Terveyden, hyvinvoinnin tai liikunnan edistämistä ei ole tarkkarajaisesti määritelty, mikä on lisännyt eri hallinnonalojen yhteistyön tarvetta, mutta samalla tuottanut epätietoisuutta vastuista. Liikuntasektorien tehtävien rajausongelmat ovat viime vuosina selvästi lisääntyneet useiden hallinnonalojen suunnissa.

Eri hallinnonalojen ratkaisuilla voidaan tukea liikunnallisuutta. Erityisesti riittämättömästi liikkuvien aktivoinnissa korostuu liikuntaan välittömästi kohdennettavien toimenpiteiden (lähiliikuntapaikkojen rakentaminen jne.) rinnalla liikuntakäyttämisen taustalla oleviin rakenteellisiin ”syiden syihin” (työttömyys, koulutus, elinympäristö jne.) vaikuttaminen. Mitä vähemmän liikuntaa harrastavista on kyse, sitä tärkeämpää on tarkastella liikkumattomuuden taustalla olevia syitä. Fyysistä aktiivisuutta määrittävät pitkälle samat tekijät kuin terveyden edistämistä yleensä: sosio-ekonomiset ja kulttuuriset ympäristötekijät, yhteisölliset tekijät, fyysinen ympäristö, elämäntavat ja biologiset tekijät (kuvio 3). Kansalaiset valitsevat elintapansa ympäristön asettamissa rajoissa. Erityisesti arkiliikunnan edistäminen edellyttää laajaa poliittista ja hallinnollista hyvinvointivastuuta.

Useimmat arkiliikuntaa ohjaavat päätökset tehdään muualla kuin liikuntasektorilla. Yksin liikuntapolitiikalla voidaan edistää parhaiten liikunta-aktiivien harrastusta liikuntapaikoilla.

Kuvio 3. Väestön terveyttä määrittävät tekijät (lähde: Savola, Elina & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo. Terveyden edistäminen esimerkein – käsitteitä ja selityksiä. Terveyden edistämisen keskus ry, 2005)

Valtakunnallisen liikuntapolitiikan tavoitteena on, että liikunnan edistämisen tavoitteet otetaan huomioon usean ministeriön alueella opetusministeriön koordinoimana. Paikallistasollla liikuntatoimen tehtävät määrittyvät kuntakohtaisesti. Yhteistyöhön liittyvät kysymykset painottuvat eri tavoin pienissä ja suurissa kunnissa. Siinä missä suurissa kunnissa yhteistyötä vaikeuttaa raskaampi organisaatorakenne, pienissä kunnissa ongelmat painottuvat vähäisiin resursseihin ja riittämättömään osaamiseen.

Terveyden ja liikunnan edistäminen on paljon hallinnon ja järjestöjen yhteistyötä. Liikuntaa organisoivien järjestöjen kenttä on laajentunut liikuntajärjestöistä kansanterveysjärjestöihin ja vähitellen myös muihin järjestöihin. Yhteistyön muodot ovat laajentuneet avustuspoltiikasta kumppanuuspohjaiseen sopimusohjaukseen. Entistä useammin liikuntakysymykset ratkaistaan kuntien, järjestöjen ja liikuntapalveluja tuottavien yritysten kesken paikallisten lähtökohtien ohjaamana.

Kansalaisjärjestöjen toiminnan ja yhteistyön kehittämistä varjostavat monet kansalais-toiminnan asemaan liittyvät epävarmuudet. Yleishyödyllisyyden tulkinta, järjestöjen kuuleminen, avustuskäytäntöjen muutokset sekä varainhankintaan ja verotukseen liittyvät kysymykset ovat esimerkkejä kaikkia kansalaisjärjestöjä koskevista ajankohtaisista teemoista.

2.2 Liikunta elämäntapojen ja toimintaympäristön muutoksissa

Elintasosta elämänlaatuun

Suomalaisten keskeinen tavoite on ollut pitkään **elintason** kohottaminen. Nykyisin väestön elintaso on parempi kuin koskaan. Suomalaiset myös elävät entistä pidempään, syövät aiempaa terveellisemmin, ovat koulutetumpia kuin edellinen sukupolvi ja kokevat työkykynsä parantuneen. Väestötasolla suomalaisten vauraus ja hyvinvointi ovat kehittyneet myönteiseen suuntaan. Keskimääräisten tietojen alle kätkeytyy kuitenkin tieto väestön hyvinvoinnin **polarisoitumiskehityksestä**: sekä hyvinvointi että pahoinvointi kasautuvat. Suomalaiset menestyvät väestötasolla kaikilla mittareilla entistä paremmin, samalla kun hyvinvointierot kasvavat. Osalla hyvinvointi kasvaa nopeammin kuin toisilla. Kaikilla ei ole varaa vallitsevaan elämäntapaan. Hyvinvointierojen kaventaminen ja syrjäytymisen ehkäisy ovat nousseet hyvinvointipolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi.

Vaikka kansalaisten elintavat ovat monin tavoin kehittyneet myönteiseen suuntaan, elintapojen parantamisessa on vielä tehtävää. Lihavuus, vähäinen liikunta sekä alkoholin ja päihdeiden liikakäyttö vaarantavat väestön terveyttä. Myös mielenterveyshäiriöt lisääntyvät. Työhön liittyvän arkiliikunnan vähetessä liikuntaharrastuksen ja/tai fyysisen aktiivisuuden välttämättömyys korostuu. Huomion kiinnittäminen liikuntaerojen kaventamiseen on tärkeää. Samalla tarve vähäisen liikkumisen taustalla olevien syiden selvittämiseen ja niihin vaikuttamiseen lisääntyy.

Kun valtaosalla väestöä käytettävissä olevat tulot ovat oleellisesti kasvaneet, huomio on siirtynyt elintasosta kohti **elämänlaatua** (elämäntapaa). Elintason noustua ja perustarpeiden tultua tyydytettyä, elämän tarkoitusta haetaan korkeammista tarpeista ja henkilökohtaisesta hyvinvoinnista. Aineellisten odotusten sijaan korostuvat mm. sosiaaliset suhteet, itsensä toteuttaminen, kokemukset ja elämykset. Hyvinvointi koostuu entistä useammalla asioista, joita on vaikea arvioida mitattavilla määreillä.

Liikunnan merkitys elämän sisällön antajana, perheen ja ystävien yhdessäolomuotona ja työn vastapainona kasvaa. Liikunta ei ole enää ”vain” osa vapaa-aikaa, vaan ”oikeaa” elämää ja merkityksellistä tekemistä. Liikunnan avulla haetaan merkityksiä ja fyysisiä kokemuksia, joita ei muilla keinoin saavuteta. Yhä useampi ottaa liikunnan ja henkilökohtaisen hyvinvoinnin ”vakavasti”. Toisaalta heikoimmin toimeentulevan väestönosan huomio kohdistuu edelleen arjen ongelmista selviytymiseen.

Yhteisestä yksilölliseen

Yksilöllinen elämänpolitiikka ja mm. liikuntaan käytettävissä olevat aiempaa suuremmat tulot tarjoavat uudelle palvelukulttuurille mahdollisuuksia. Räätelöityjen hyvinvointipalveluiden kysyntä ja elämystalous kasvavat. Ihmisten arjen uudelleen organisoitumisesta, kulutuksesta ja vapaa-ajasta halutaan entistä enemmän tietoa ja ymmärrystä. Tuotteistettu hyvinvointi ei kuitenkaan houkuttele kaikkia tai heillä ei ole siihen varaa. Heille hyvinvoinnin ainekset löytyvät lähempää arkea.

Vallitseva liikuntakulttuuri on entistä enemmän seurausta kansalaisten liikuntaan liittyvistä kulutusvalinnoista. Vaikuttaminen kansalaisena politiikan kautta on vaihtumassa vaikuttamiseen kuluttajana markkinoilla. Kuluttajien vapaa-aika kasvaa enää vain hitaasti, mutta vapaa-ajan kulutusmenot selvästi. Vapaa-ajasta on tulossa entistä tuoteintensiivisempää. Yksityissektori haastaa julkisen tarjonnan. Tuotteistettu vapaa-aika ei kuitenkaan välttämättä kerro liikunnan lisääntymisestä, vaan liikunnan kallistumisesta, keskiluokkaistumisesta.

Elämäntapaprojektien myötä suomalaisille aiemmin tuttu yhtenäiskulttuuri jatkaa pirstoutumistaan osakulttuureiksi. Yksilöllisyys korostuu suhteessa yhteisvastuuseen. Yhteisöllisyys jatkaa murentumistaan ja perheiden elämä yksityistymistään. Sukupuoliroolit ovat jo vapautuneet: naisten ansiotyö on lisääntynyt, miesten työsidonaisuus on vähentynyt, kotityöt ja lasten hoito jaetaan. Kollektiivinen tajunta – miten asioista ”tulee” ajatella – on hajonnut. Radion ja TV:n yhdistävä vaikutus on vaihtunut moninaiseen ja eriyttävään viestintämaailmaan, josta jokainen löytää oman totuutensa. Luokkaristiriidat ovat korvautuneet eri ryhmien eturistiriidoilla.

Yksilöllä ei ole vain yhtä identiteettiä, vaan hän toimii useissa eri rooleissa. Myös alueellinen identiteetti murenee. Asukkaiden samastuminen kuntaansa heikkenee. Kunnan rajat eivät ole ratkaisevia asukkaidensa yhteisöllisyyden rakentumisessa. Kunnat muodostavat yhä harvemmin sellaista arjen toimintojen kokonaisuutta, mikä tukisi yhteisöllistä identiteettiä.

Yksistä totuuksista ja arvojärjestelmistä on siirrytty moniarvoiseen yhteiskuntaan. Jokainen joutuu arvioimaan arvojaan ja tekemään valintoja. Mahdollisuuksien kirjo laajenee koko ajan. Valintojen vaikutuksia on kuitenkin vaikea ennakoida, ja kokonaisnäkömyksen luominen on entistä työläämpää.

Liikunta laajenee nykyistä enemmän kaikkien ikäryhmien toiminnaksi, jossa eri ryhmillä ja jopa yksilöllä on omat odotuksensa. Kehitys liikunnan yhtenäiskulttuurista eriytyneeseen ja ennakoimattomaan liikuntakulttuuriin kiihtyy entisestään. Kokonaisuudesta muodostuu liikuntapolitiikka, jota kukaan ei ole ennakoita valinnut.

Kansalaisten enemmistön yksilöllinen elämänpolitiikka vauhdittaa sellaista liikuntapolitiikkaa, jossa olennaista on esteiden poistaminen kansalaisten ilmaisemien liikuntahalujen tieltä. Toisaalla korostuvat vaatimukset turvata uudistuvan liikuntakulttuurin valtavirrasta syrjäin jäävien mahdollisuudet harrastaa liikuntaa.

Mahdollisuudet elämäntyylien kokeilemiseen ja valintaan lisääntyvät. Vapauden ja moneiden vaihtoehtojen korostuminen voi myös johtaa varsinkin nuorten kohdalla elämänhallinnan vaikeutumiseen ja syrjäytymiseen. Nuoret osallistuvat vähenevässä määrin totuttujen institutionaalisten ja poliittisten vaikutuskanavien kautta. Nuorten ajatusmaailmat eivät välttämättä kohtaa edellisten ikäluokkien näkökulmia, jolloin vaarana on sukupolvien välinen kuilu.

Liikuntakulttuurin monipuolistuminen on käytännön tasolla ollut hidas prosessi, jota perinteiset urheilukäsitykset ja järjestörakenteet ovat jarruttaneet. Liikuntakulttuuri on suurelta osin keski-ikäisten tai sitä vanhempien miesten johtamaa (kuntien johtavat viranhaltijat, järjestöjen puheenjohtajat). Nuorten kiinnostus liikunnan järjestötoimintaan on vähentynyt. Vaikka liikunta säilyy edelleen nuorten suosituimpana harrastuksena, osallisuus liikuntaan tapahtuu nuorilla aiempaa enemmän uusien osallistumismuotojen ja omaehtoisten liikuntaryhmien kautta. Uudet ikäluokat luovat omaa liikuntakulttuuria, mikä vähitellen heijastuu myös olemassa olevan järjestökentän käytäntöihin.

Pysyvyydestä väliaikaisuuteen

Perheiden koostumus ja lasten rooli on muuttunut. Yksinhuoltajaperheiden ja uusperheiden määrä on lisääntynyt. Perheiden malleja ei haeta enää edellisiltä sukupolvilta eikä lapsia kasvateta kuten itse on kasvatettu. Perheiden elämää säätelee vanhempien työura, lasten harrastukset ja ”huomiseen varautuminen”. Perhe-, päivähoito-/koulu- ja työelämän sekä harrastusten yhteensovittaminen on aiempaa ongelmallisempaa. Arki on aikataulutettu. Perinteisen perherakenteen murtuminen uhkaa lasten ja nuorten terveyttä ja hyvinvointia. Epätyypilliset työajat ovat yleistyneet, jolloin ongelmaksi on useissa perheissä noussut las-

ten hoidon ja harrastuksen turvaaminen tinkimättä ansiotyön vaatimuksista. Lastenhoito-ongelmat kärjistyvät yleisimmin yksinhuoltajaperheissä, joita on noin 20 prosenttia kaikista lapsiperheistä.

Lasten ja nuorten liikunnan lähtökohdat kirjavoituvat, mikä vaikeuttaa kaikille yhteisen liikunnan organisointia. Erilaiset taustat ja mahdollisuudet säätelevät entistä enemmän lasten liikuntaosallistumista ja luovat eriarvoisuutta. Liikunnan keskiluokkaistuminen kiihtyy. Osa lapsista ja nuorista siirtyy vanhempiensa mukana liikuntayritysten palveluiden käyttäjiksi, ja osa jää kokonaan organisoituneen liikuntaharrastuksen ulkopuolelle.

Pysyvyyden sijaan elämää hallitsee aiempaa enemmän **väliaikaisuus**. Työsuhteet, asuinpaikka, harrastukset ja jopa parisuhteet mielletään usein pätkäprojekteiksi. Normit, tiedot ja mieltymykset vaihtelevat ja vanhenevat aiempaa nopeammin. Sitoutumista ei koeta mielekkääksi siinä määrin kuin vielä pari vuosikymmentä sitten. Myös pitkäjänteinen sitoutuminen yhdistystoimintaan vähenee, perinteisen yhdistyskulttuurien merkitys heikkenee ja toiminnan projektimaisuus lisääntyy.

Kansalaistoiminnan muodot kirjavoituvat ja osin ammattimaistuvat. Liikunnan vapaaehtoistyön väliaikaistumista ja sitoutumattomuutta paikataan suurimmissa liikunta- ja urheiluseuroissa ammattihenkilöstöllä. Liikunnan kansalaistoiminnan rajat julkisen ja yksityisen palvelutarjonnan suuntiin madaltuvat. Samoin raja liikunta-alan ja muiden kansalaisjärjestöjen välillä hämärtyy. Liikuntajärjestön määrittely vaikeutuu. Järjestöt muokkaavat toimintaansa asiakaslähtöisiksi ja yhdistelevät toimintoja aiempaa enemmän.

Yhä useampi suomalainen on syntynyt valmiiseen palveluyhteiskuntaan. Heille laaja-alainen palveluverkosto on itsestään selvä edelliseltä sukupolvelta saatu hyvinvointilupaus. Palveluiden tai tavarain lisääminen eivät välttämättä lisää hyvinvointia, mutta niiden pois ottaminen koetaan hyvinvointia vähentäväksi. Ihmiset haluavat lisää, mutta eivät välttämättä tiedä mitä. **Elämänhallinnan** kysymykset nousevat keskiöön. Elämäntapojen ennustettavuus vähentyy ja ”normaali” elämä katoaa. Elämän yllättävät ja epätavalliset kehityskulut ovat tavallisia. Huomisen haasteita on vaikea johtaa eilisestä. Oma identiteettiä ollaan entistä valmiimpia muokkaamaan usein ja eri suuntiin. Elämä monimutkaistuu ja eriytyy entisestään. Kansalaisilla on aiempaa enemmän vapauksia ja valinnan paikkoja, mutta myös laajeneva vastuu itsestään.

Kansalaiset ovat myös liikunnan alueella haluttomia luopumaan nykyisistä palveluista, mutta samalla haluavat jotain uutta ja itselle sopivaa. Yksityisten liikuntapalveluiden tarjoajat aistivat julkista ja kolmatta sektoria herkemmin kansalaisten liikuntatoiveet ja kasvattavat osuuttaan liikuntamarkkinoilla. Uudistuvan liikuntakulttuurin ennakointi on kuitenkin vaikeaa niin liikunnan tuottajille kuin asiakkaille.

Toimintaympäristön muutoksia

Globalisaatio vauhdittaa suomalaisen talouden toimialarakenteen muutosta. Teollinen ja -alastus ja perustuotanto siirtyvät halvan työvoiman teollisuusmaihin. Globalisoituvassa taloudessa Suomen kasvavia toimialoja ovat palvelun ja kaupan alat. Palvelualojen tuotannon arvioidaan kasvavan vuoteen 2015 mennessä kolmanneksen ja työpaikkojen määrän viidenneksen, mikä merkitsisi 300 000 uutta työpaikkaa. Hyvinvointipalveluiden tarve kasvaa, ja ne ymmärretään aiempaa paremmin osaksi elinkeinopolitiikkaa.

Kun väestön liikuntaan käytettävissä olevien varojen määrä edelleen kasvaa, syntyy myös entistä monipuolisempaa liikuntapalvelujen kaupallista tarjontaa. Liikuntalomien ja liikuntaa sisältävän hyvinvointimatkailun kysyntä kasvaa. Liikunnasta tulee aiempaa selkeämmin osa elämystaloutta. Samalla liikunnan, terveyden ja hyvinvoinnin rajat hämärtyvät, mikä

edellyttää palveluiden tarjoajalta aiempaa laaja-alaisempaa osaamista.

Väestörakenteen muutokset vaikuttavat koulutukseen, työhön ja hyvinvointipalveluihin. Peruskouluikäisten lasten määrä vähenee vuoteen 2012 asti, jonka jälkeen toiselle asteelle ja korkea-asteelle siirtyvien määrä kääntyy laskuun. Lasten ja nuorten määrien kehitys on alueellisesti epätasaista. Suomen väestö ikääntyy nuorten ikäluokkien pienentyessä nopeammin kuin useimmissa muissa EU-maissa. Yli 65-vuotiaiden määrä kasvaa vuoteen 2020 mennessä nykyisestä noin 800.000 henkilöstä 1,2 miljoonaan henkilöön, mikä aiheuttaa työmarkkinoille ja julkiseen talouteen paineita. Suomen väestö on vuonna 2030 Euroopan neljänneksi vanhin. Yli 75-vuotiaiden määrä kaksinkertaistuu. Panostaminen toimintakyvyn ylläpitämiseen korostuu, kun halutaan pidentää kansalaisten elinikää ja myöhentää ikääntyvien kansalaisten viime vaiheen raskaan sairaanhoidon käytön aloittamista.

Itsenäinen ja toimintakykyinen vanhuus on tärkeä tavoite niin ikäihmiselle itselleen kuin yhteiskunnalle. Kasvava eläkeikäisten määrä muodostaa tulevaisuudessa uuden liikuntapolitiittisen kohderyhmän. Liikunnan avulla on mahdollista lisätä ikääntyvien kansalaisten terveiden ja toimintakykyisten vuosien määrää sekä itsenäistä selviytymistä. Eläkeikäiset myös odottavat heille sovellettuja turvallisia ja esteettömiä liikkumisympäristöjä ja liikuntapalveluja sekä julkisen sektorin että yritysten suunnilta. Eläkeikäiset ovat merkittävä potentiaali liikuntakulttuurin kehittämiseksi.

Asennemuutokset lisäävät ikääntyneiden liikunnallisia kulutushaluja. Silti pääosaa ikääntyvistä kiinnostaa tulevaisuudessakin ”perusliikunta” eli he haluavat harrastaa sellaisia liikuntamuotoja, jotka soveltuvat suomalaiseseen arkiympäristöön eivätkä vaadi kalliita välineitä tai erityisiä liikuntapaikkoja.

Työikäisten määrä vähenee ja nuorten osuus työvoimasta pienenee ikärakenteen muutoksen seurauksena. Työvoiman saatavuus vaikeutuu, työn ja työntekijöiden kohtaantongelmat lisääntyvät ja uhka työvoimapulasta voimistuu. Aiempaa parempi osaaminen, sivistys, luovuus ja innovatiivisuus ovat edellytyksiä talouskasvulle, työllisyydelle ja hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjalle. Työhyvinvoinnin edistäminen osana talouden ja työllisyyden turvaamista korostuu.

Liikunta on osa työhyvinvoinnin laajaa kokonaisuutta. Kilpailu osaavasta ja jaksavasta työvoimasta lisää liikuntatarjonnan merkitystä työpaikan vetovoimatekijänä. Työvoiman pitäminen toimintakykyisenä edellyttää työpaikan liikuntamahdollisuuksien ja -kannustuksen suuntaamista myös riittämättömästi liikkuville.

Työikäisten vapaa-aika ei kokonaisuutena enää lisäännny. Koulutetuilla vapaa-aika saattaa jopa vähentyä työkiireiden takia. Vapaa-aika jakautuu nykyistä epätasaisemmin työn muutosten seurauksena. Työelämän tahti kiihtyy tietotekniikan ja tulostavoitteiden myötä. Työn ja vapaa-ajan raja tulee osalla väestöä entistä liukuvammaksi ja osin jopa hämärtyy. Työn, perheen, koulun ja päivähoidon sekä vapaa-ajan yhteensovittaminen edellyttää entistä enemmän joustavuutta ja yksilöllisiä ratkaisuja.

Työ hyvinvoinnin keskeisenä takuuna säilyttää asemansa. Työttömyys on syrjäytymisen merkittävä vauhdittaja ja hyvinvointierojen kasvattaja. Toimet työttömyyden poistamiseksi korostuvat.

Liikunnan harrastaminen kiristyvien aikataulujen puitteissa nostaa tavoitteeksi joustavuuden lisäämisen sekä työpaikoilla että liikuntapalveluiden tarjonnassa. Liikuntaharrastus sijoittuu nykyistä enemmän vuorokauden eri ajoille. Paine työttömille suunnattavan liikuntatoiminnan lisäämiseksi kasvaa.

Suomen aluerakenne keskittyy ja alueet erilaistuvat. Tuotanto ja työllisyys keskittyvät maan etelä- ja länsiosiin. Viimeisen 35 vuoden aikana väkiluku on vähentynyt yli 2/3 kunnista. Suomen kunnista valtaosa on pieniä, alle 5000 asukkaan kuntia (222 kpl, 2006).

Sadassa pienimmässä kunnassa asuu noin neljä prosenttia maan asukkaista. Yli 20 000 asukkaan kuntia on 52 kpl. Sadassa suurimmassa kunnassa asuu yli 80 prosenttia asukkaista. Lähes puolet suomalaisista asuu kymmenellä suurimmalla kaupunkiseuduilla, ja näihin kasvukeskuksiin muuttaa nuorta väestöä maaseudulta. Vaikka yhtäläiset elinolot ja palvelut on pyritty aluepolitiikalla turvaamaan kaikille, alueelliset erot lisääntyvät entisestään. Tuotannon, väestön ja palvelujen keskittyminen lisää hyvinvoinnin erilaistumista. Myös liikuntapalveluiden saatavuus maan eri osissa erilaistuu. Eniten palveluja on tarjolla kaupunkiympäristöissä. Maaseudun kasvavat mahdollisuudet ovat matkailuun liittyvissä kulttuuri- ja hyvinvointipalveluissa (mm. retkeily- ja ulkoilupalvelut).

Suomi on kaupungistunut ja elämäntapa urbanisoitunut. Tulotason nousun myötä asumisväljyys on lisääntynyt viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana 50 prosentilla. Kasvavillakin seuduilla monilla on mahdollisuus toivomaansa pientaloasumiseen. Tämä on kuitenkin hajauttanut yhdyskuntarakennetta ja laskenut asukastiheyttä monilla alueilla. Joukkoliikenne on vähentynyt samalla kun työ- ja asiointimatkat ovat pidentyneet. Henkilöautoliikenteen osuus liikenteestä kasvaa, samoin asuntokuntien automäärät. Palvelut keskittyvät aiempaa harvempiin paikkoihin. Asuinalueet ovat eriytyneet rakenteeltaan ja ominaisuuksiltaan. Pidentyneet etäisyydet vähentävät asiointia kävellen ja pyöräillen. Kaupunkien erilaistuminen ja kilpailutilanne ennakoii imagorakentamisen tehostumista.

Arkiliikunnan ”pakko” on suurelta osin poistunut eikä yhdyskuntarakenteiden hajautuminen kannusta fyysiseen aktiivisuuteen arjen toimissa. Edelleen vähentyvän ”pakollisen” arkiliikunnan korvaajana tietoisien ja vapaaehtoisten liikkumisen/liikunnan edistäminen korostuu.

Suomen **maahanmuuttajataustaisen väestön** osuus ja nettomaahanmuutto on EU:n pienimpiä, mutta maahanmuutto ja maastamuutto lisääntyvät lähivuosina huomattavasti. Maahanmuuttopolitiikassa on 2000-luvulla korostettu työperusteisen maahanmuuttopolitiikan tärkeyttä. Maahanmuuton ymmärtäminen myös kulttuurisena kysymyksenä – ei vain työvoimapolitiittisena ongelmanratkaisuna – lisää kulttuurien välisen vuorovaikutuksen ja kohdennettujen palveluiden tarvetta.

Liikunnallisen tasa-arvon vaatimukset lisääntyvät ja liikunnan suvaitsevaisuustyöhön liittyvät osaamistarpeet kasvavat samalla kun vähemmistöryhmien liikuntaodotukset kasvavat. Paine muuttaa liikunnan kansallisia käytäntöjä avoimmiksi ja houkuttelevammiksi vallitsevan liikuntakulttuurin ulkopuolella oleville väestöryhmille lisääntyy. Samalla kasvaa maahanmuuttajille suunnattujen erityisratkaisujen tarve liikuntapalveluiden järjestämisessä.

Hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuus riippuu paljon siitä, miten hyvinvoinnin rahoituspohja varmistetaan ja millaisia vaihtoehtoja hyvinvointipalveluiden tuottamiseksi tarjoutuu. **Hyvinvointivastuuta** on 1990-luvun alkupuolen jälkeen siirretty ensin valtiolta kunnille ja viime vuosina aiempaa enemmän kansalaisille itselleen. Yhteinen hyvinvointinäkemys on kuitenkin vasta muotoutumassa. Siitä, minkälaisin periaattein hyvinvointia tulisi edistää, on erilaisia käsityksiä. Nykytilannetta leimaa eläminen arvojen ristiaallokossa, jossa on sekä vanhaa että uutta. Julkisessa hyvinvointipuheessa on kaksi päälinjaa: ”hyvinvointivaltio” ja ”hyvinvoiva yhteiskunta”. Hyvinvointivaltio-puheessa korostetaan mm. yhteistä vastuuta, eriarvoisuuden kaventamista, perustarpeiden turvaamista, universaaleja palveluja, resurssien jakokysymyksiä ja pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan säilyttämistä. Hyvinvoiva yhteiskunta -puheessa painottuvat mm. oma vastuu, kansalaisten korkeammat tarpeet, selektiiviset palvelut, resurssien kasvattaminen ja hyvinvointipolitiikan uudistaminen.

Yhteisen kansallisen hyvinvointinäkemyspuuttuminen heijastuu myös liikunnan vastuista käytävään keskusteluun. Toisaalla muistutetaan kansalaisten eriarvoisista lähtökohdista huolehtia liikunnastaan, jolloin julkisen sektorin tulisi osallistua laaja-alaisesti

liikuntapalveluiden turvaamiseen. Toisaalla liikunta nähdään suurelta osin jokaisen oman elämänpolitiikan kysymykseksi, johon julkisen vallan tulisi mahdollisimman vähän puuttua. Keskustelu yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan vastuista on liikunnan alueella vasta alkamassa.

Kestävä kehitys on vähitellen tullut osaksi politiikan valtavirtaa. Julkinen valta pyrkii luomaan mahdollisuudet yksilön omatoimisuudelle, oman elämän hallinnalle ja toiminnalle paikallisyhteisöissä samalla kun kansalaisten tulisi ottaa vastuuta omasta ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnista taloudellisesti ja ympäristön kannalta kestävällä tavalla.

Kestävän kehityksen sisältö on laajentunut ekologisista kysymyksistä käsittämään myös taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet sekä niiden keskinäiset riippuvuussuhteet. Kestävän kehityksen tavoitteiden ajankohtaisuus lisääntyy koko ajan, ja tavoitteiden huomioonottaminen vauhdittuu myös liikuntakulttuurissa. Huomiota on alettu kiinnittää liikuntaharrastuksiin liittyvien kuljetusmatkojen ja yksityisautoilun minimointiin, harrastuksen soveltamiseen erilaisissa olosuhteissa, liikuntatilojen käytön tehostamiseen jne. Kestävän kehityksen tavoitteiden sisäistäminen muuttaa vähitellen liikuntakulttuurin käytäntöjä.

Yhteiskunnan **medioituminen** jatkuu. Media tarjoaa ”ensisijaista todellisuutta”. Median kautta saatava moninainen tieto suuntaa kansalaisten valintoja viranomais-, tutkimus- ja asiantuntijaraportteja voimakkaammin. Yhteiskunnan eri toimijatahot mukautuvat median toimintalogiikkaan. Aiemmin sanomalehdet, radio ja TV tuottivat kansallisvaltiota, yhteisyyttä. Nykyään yleisöt eriytyvät ja mediayleisö jakautuu entistä pienempiin ryhmiin. Mediakehitys voimistaa yhtenäiskulttuurin hajoamista. Teknologia mahdollistaa sen, että kukin voi räätälöidä itselleen ”tieto- ja viihdetarjottimen” mielensä mukaan, jolloin yhteisöllisyyttä tukevat katsomis- ja lukukokemukset vähenevät.

Uusi teknologia lisää osallistumismahdollisuuksia (vuorovaikutusta) ja julkipääsevien mielipiteiden erilaisuutta sekä tarjoaa vaihtoehtoja valtamedialle. Kansalaisjournalismi haastaa instituutiot. Kansalaisjournalismissa tiedon tuottajina toimivat kansalaiset, tavalliset ihmiset. Internet on jo antanut kenelle tahansa mahdollisuuden julkaista viestejä, joita aiemmin välittivät vain joukkotiedotusvälineet. Tiedonvälityksen luonne on jo muuttunut ”yhdeksi monelle” -muodosta ”monelta monille” -muotoon. Internet lisää merkitystään erityisesti nuorten keskuudessa. Internet tarjoaa uusia osallistumismuotoja ja toimii liikuntakulttuurin muokkausväylänä.

Media heijastaa vahvasti liikunnan ja urheilun arvoja. Samalla se muokkaa liikuntaan kohdistuvia mielipiteitä ja -kuvia sekä vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Liikuntakulttuurin osa-alueista huippu-urheilu saa ylivoimaisesti eniten mediajulkisuutta. Mitä enemmän urheilu kiinnostaa yleisöä, sitä enemmän media siihen panostaa.

Liikunnan yhdistäminen aiempaa vahvemmin terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen on lisännyt terveyttä edistävän liikunnan osuutta mediassa. Oma terveys kiinnostaa kaikkia kansalaisia, mikä tarjoaa hyvän ponnistus pohjan terveyttä edistävälle liikuntajournalismille.

2.3 Liikuntapolitiikan lähtökohdat ja toimijat

Säädös- ja arvoperusta

Julkisen ohjauksen (poliittishallinnollisesta) näkökulmasta liikunnan arvopohja perustuu kansallisiin säädöksiin. **Suomen perustuslain** (1999) mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Valtiovallan on perustuslain mukaan edistettävä terveyttä ja turvattava jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön. Perustuslaki takaa kansalaisille myös sivistykselliset

oikeudet. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Liikuntalain (1998) tavoitteena on edistää liikuntaa, kilpa- ja huippu-urheilua sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa, edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla.

Lain arvopohja perustuu yhteiskunnan terveys- ja hyvinvointipolitiikan tukemiseen liikunnan avulla, samalla kun laissa korostetaan liikunnan merkitystä itseisarvoisena toimintana. Liikuntalain perusteluissa painotetaan liikunnan olevan kansalaisten peruspalvelu. Tasa-arvon ohella laissa korostetaan suvaitsevaisuuden, kulttuurien moninaisuuden ja kestäväen kehityksen tukemista liikunnan avulla sekä urheilun eettisen pohjan vahvistamista.

Kuntalain (1995) mukaan kunnan tulee edistää asukkaidensa hyvinvointia ja kestävää kehitystä alueellaan. Liikunta on hyvinvointipolitiikan väline ja sillä on merkitystä kuntalaisten terveyden sekä työ- ja toimintakyvyn ylläpidossa.

Vuoden 2006 alussa voimaan tullessa uudessa **kansanterveyslaissa** ”terveydenhoito” korvattiin nykyaikaisemmalla käsityksellä ”terveyden edistäminen”, joka korostaa ylihallinnon sektorirajojen ulottuvan toiminnan tärkeyttä. Vastuu kuntalaisten terveyden edistämiseksi asetettiin laissa kunnille kokonaisuudessaan (ei vain terveyssektorille), sillä kuntalaisten terveyttä koskevia päätöksiä tehdään kunnan eri toimialueilla. Kansanterveystyöhön kuuluvana tehtävänä kuntien tulee tehdä yhteistyötä terveyden edistämiseksi myös muiden kunnassa toimivien julkisten ja yksityisten tahojen kanssa.

Pääministeri Matti Vanhasen II **hallituksen ohjelman** (2007) mukaan

liikuntapolitiikalla edistetään väestön hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä elämänkaaren eri vaiheissa. Painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa. Liikunnan paikallisen tason toimintaedellytyksiä sekä liikunnan laaja-alaista tasa-arvoa vahvistetaan kansallisessa liikuntaohjelmassa määriteltävien suuntaviivojen mukaisesti. Liikunnan asemaa kunnallisena peruspalveluna vahvistetaan ja arkiliikunnan edellytyksiä parannetaan. Eettisen ja yhteiskuntavastuullisen sekä kansainväliseen menestykseen tähtäävän huippu-urheilun edellytyksiä tuetaan.

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaa kehitetään koko maassa tavoitteena alueellinen ja sukupuolten välinen tasa-arvoisuus ja hyvä saavutettavuus. Tuetaan kansalaisten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa etenkin erityisryhmien osalta. Aatteellisten, yleishyödyllisten kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä kehitetään. Hallitus ryhtyy toimenpiteisiin rahapeliin yksinoikeusjärjestelmän säilyttämiseksi muuttuvassa kansainvälisessä toimintaympäristössä. Veikkausvoittovaroja käytetään arpajaislain mukaisesti käyttötarkoituksiin jakosuhdelain mukaisesti.

Hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa hallituksen tavoitteena on selkiyttää oman, yhteisen ja yhteiskunnan vastuiden välistä suhdetta. Palvelutuotannossa edistetään julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kumppanuutta.

Hallituksen käynnistämällä **kolmella politiikkaohjelmalla** on kaikilla yhteys liikunnan edistämiseen. *Terveyden edistämisen politiikkaohjelman* tavoitteena on väestön terveydentilan parantaminen ja terveyserojen kaventaminen. *Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman* tavoitteena on lapsilähtöinen yhteiskunta, hyvinvoiva lapsiperhe ja syrjäytymisen ehkäiseminen. *Työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelma* tukee hallituksen tavoitteita talouskasvun, työllisyyden ja hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan turvaami-

seksi. Tavoitteena ovat myös työolosuhteiden, työssä jaksamisen ja työviihtyvyyden parantaminen sekä työn ja perhe-elämän entistä parempi yhteensovitus.

Liikunnan edistäminen valtion liikuntahallinnossa

Liikuntalaissa määrätään liikunnan vastuista ja yhteistyövelvoitteista. Lain mukaan yleisten edellytysten luominen liikunnalle on valtion ja kuntien tehtävä. Liikunnan järjestämisestä vastaavat pääasiassa liikuntajärjestöt. **Opetusministeriö** vastaa liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta liikunnan yhteistyössä valtionhallinnossa. Alueellisella tasolla nämä tehtävät kuuluvat läänin liikuntatoimelle ja paikallistasolla kunnille.

Opetusministeriön asiantuntijaelimenä liikunnan alueella toimii *valtion liikuntaneuvosto*, jonka tehtävänä on käsitellä liikunnan ja liikuntapolitiikan kannalta laajakantoisia ja periaatteellisesti tärkeitä asioita sekä arvioida valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutuksia liikunnan alueella sekä antaa lausuntoja. Neuvostossa on liikuntalain perusteella kolme jaostoa; liikuntapolitiikan jaosto, erityisryhmien liikunnan jaosto ja liikuntatieteen jaosto. Lisäksi valtion liikuntaneuvosto on asettanut opetusministeriön luvalla rakentamisjaoston.

Opetusministeriön toteuttaman liikuntapolitiikan keskeiset vaikuttavuustavoitteet (2008) suuntautuvat väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistämiseen, yhteiskunnallisen osallisuuden ja osallistumisen vahvistamiseen sekä kansainväliseen menestykseen tähtäävän sekä eettisesti ja yhteiskuntavastuullisesti toimivan huippu-urheilun tukemiseen.

Väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistämiseksi ministeriö pyrkii aktivoimaan riittävästi liikkuvia säännölliseen liikkumiseen kaikissa ikäryhmissä, hillitsemään väestön ylipainoisuuden kasvua liikunnan avulla sekä ottamaan huomioon liikukumisympäristöt yhdyskuntasuunnittelussa. Tavoitetta ministeriö toteuttaa terveysliikuntaa edistävillä ohjelmilla sekä tukemalla liikuntajärjestöjen toimintaa ja laajoja väestöryhmiä palvelevaa liikuntapaikkarakentamista. Keskeisiä ohjelmia ovat laaja-alainen Terveyttä edistävän liikunnan ohjelma (yhteistyössä STM:n kanssa, ks. jäljempänä) sekä Lasten ja nuorten liikuntaohjelma, jossa kannustetaan lapsia ja nuoria päivittäiseen liikuntaan heille tarkoitettua liikuntaa kehittämällä ja tukemalla. Liikuntaohjelman painopisteinä ovat koulupäivän liikunnallistaminen (mm. harrastuspainotteisen iltapäivätoiminnan kehittäminen) sekä paikallisen seuratoiminnan ja lasten ja nuorten kilpailujärjestelmien kehittäminen. Ohjelma toimii yhteistyössä Nuori Suomi ry:n kanssa. Ohjelman avulla on onnistuttu edistämään seurojen laatutyötä, uusia toimintamalleja ja kilpailujärjestelmiä sekä rakentamaan järjestelmää, joka kannustaa nuoria mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen.

Liikuntapaikkarakentamista ohjataan suunta-asiakirjoilla, joissa pääpaino on 2000-luvulla ollut lähiliikuntapaikkojen lisäämisessä. Liikuntaa suosivan arkiympäristön kehittämiseksi liikuntayksikön johdolla työskentelee eri hallinnonalojen edustajista ja asiantuntijoista koottu olosuhdetyöryhmä.

Opetusministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, liikenne- ja viestintäministeriö ja ympäristöministeriö tekevät yhteistyötä liikunnan hankkeissa, mm. valtakunnallisessa Kunnossa kaiken ikää -ohjelmassa, joka aktivoi keski-ikäisiä ja ikäihmisiä säännölliseen liikuntaan.

Yhteiskunnallisen osallisuuden ja osallistumisen vahvistamiseksi opetusministeriö tukee paikallistasoisten vapaaehtoistoimijoiden koulutuksen kehittämistä osana liikunnan koulutusjärjestelmää sekä kehittää koulutustoiminnan laatua ja sisältöä lasten ja nuorten, terveysliikunnan sekä kilpa- ja huippu-urheilun tarpeisiin.

Ministeriö parantaa huippu-urheilua tukemalla valmennusjärjestelmien kehittämistä ja valmennuksen tehostamista, vammaishuippu-urheilun integrointia, antidoping-toimintaa sekä urheilun suurtahtumien haku- ja järjestelyedellytyksiä.

Liikunnan edistäminen valtion eri hallinnonaloilla

Terveys- ja hyvinvointitavoitteet ovat yhteisiä kaikille hallinnonaloille. Käytännössä lähes kaikilla päätöksillä on yhteys väestön terveys- ja liikuntakäyttäytymiseen. Liikunnan ja hyvinvoinnin suhde on kaksisuuntainen: liikunnan avulla on mahdollisuus edistää hyvinvointia ja hyvinvoinnin parantamisella voidaan tukea liikuntakäyttäytymistä. Mitä paremmaksi ihminen kokee hyvinvointinsa, sitä todennäköisemmin hän huolehtii terveydestään mm. liikunnan avulla. Eri hallinnonaloilla toteutettavat hyvinvointipolitiikat ovat olennainen tuki liikuntapolitiikalle. Kun hyvinvoinnin edistäminen kuuluu kaikille hallinnonaloille, on liikunta- ja liikkumiskäyttäytymiseen vaikuttavien toimien ja ohjelmien määrä huomattava.

Opetusministeriö (OPM) koordinoi hallituksen kesällä 2007 käynnistämää *Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmaa*. Ministeriön koulutus-, kulttuuri- ja nuorisotyö edistävät varsinaisen liikuntatyön rinnalla väestön terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia. Koulutus ehkäisee tehokkaasi eriarvoisuutta ja syrjäytymistä sekä ennakoii liikuntaa. Terveystieto otettiin perusopetuksen oppiaineeksi vuonna 2001. Koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa on kehitetty vuodesta 1998, ja se vakiinnutettiin lainsäädännöllä vuonna 2004. Kouluhyvinvoinnin kehittämiseksi ministeriössä on käynnissä hankekokonaisuus. Lukiossa on otettu käyttöön liikunnan lukiodiplomi, jonka avulla oppilas voi osoittaa harjaantumistaan. Ammatillisessa peruskoulutuksessa kunnan heikkenemistä on alettu torjua kehittämällä ammattiosajaan työkykyä. Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön alueella voi omaehtoisesti harjoittaa mm. terveyden ja liikunnan opintoja. Opetushallituksen asettama *Koululiikunnan neuvottelukunta* jätti koululiikunnan kehittämisen toimenpidesuunnitelman joulukuussa 2007.

Kulttuuriharrastuksen eri muodot lisäävät hyvinvointia itsensä toteuttamisen, osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemisen sekä virkistyksen kautta. Opetusministeriö luo edellytyksiä kulttuurin eri toimialoille ja kansalaisten mahdollisuuksille osallistua kulttuuritarjontaan.

Nuorisotyö on olennaista mm. nuorten syrjäytymisen ehkäisyn sekä nuorille mielekkään toiminnan edistämisen kannalta. Peruskoulun päättäneiden työttömien nuorten työpajatoiminta on tärkeä syrjäytymistä ehkäisevä toimintamuoto. Opetusministeriön johdolla valmisteltu *Lapsi- ja nuorisopoliittinen kehittämisohjelma 2007–2011* (2007) sisältää valtakunnalliset lapsi- ja nuorisopoliittiset tavoitteet sekä läänien ja kuntien vastaavan ohjelmatyön suuntaviivat, jotka liittyvät mm. terveyteen ja aktiiviseen kansalaisuuteen.

Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) rooli on keskeinen valtakunnallisen terveys- ja hyvinvointikehityksen koordinoijana ja kehittäjänä. Ministeriö koordinoi hallituksen kesällä 2007 käynnistämää *Terveyden edistämisen politiikkaohjelmaa*. Ministeriön terveyden edistämisen toimenpiteissä korostuu sektoreiden välinen yhteistyö ”terveys kaikissa politiikoissa” -ajattelun mukaisesti.

Valtioneuvosto teki vuonna 2001 periaatepäätöksen *Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta*. Se linjaa kansallista terveyspolitiikkaa ja rakentaa yhteistä pohjaa edistää terveyttä eri aloilla. Väestöryhmien välisten terveyserojen kaventuminen on ohjelman keskeisiä tavoitteita. *Kansanterveyden neuvottelukunnan* tehtävänä on seurata kansanterveyden kehitystä ja terveyspolitiikan toteutumista sekä kehittää valtakunnallista terveyspolitiikkaa. Ministeriön raportissa *Terveyden eriarvoisuus Suomessa* (2007) kuvataan sosioekonomisten terveyserojen muutoksia vuosina 1980–2005 ja hahmotetaan toimintapoliittisia painoalueita.

Ministeriön julkaisemassa *Sosiaali- ja terveyskertomuksessa* (2006) tarkastellaan kansalaisten terveyden ja hyvinvoinnin tilaa ja sen kohentamiseksi tehtyjä ja tehtäviä toimia. Stakes kokoaa kahden vuoden välein katsauksen *Suomalaisten hyvinvointi* (viimeisin 2008), jossa täsmennetään väestön hyvinvointitarpeita sekä arvioidaan toteutunutta toimintaa, hyvin-

vointipolitiikkaa ja voimavaroja suhteessa tarpeisiin. *Terveyden edistämisen laatusuositukset* (STM, 2006) jäsentää terveyden edistämisen laajaa toimintakenttää ja tukee kuntien omaa laadunhallintatyötä.

Vuonna 2005 aloitti työnsä ensimmäinen lapsiasiavaltuutettu. *Varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan* työn loppuraportissa *Varhaiskasvatus vuoteen 2020* (2008) esitetään päivähoitoa koskevat yleiset kehittämissuositukset. *Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunnan* (2007–2010) tavoitteena on mm. edistää ja koordinoida eri hallinnonalojen, kuntien, järjestöjen ja muiden tahojen työtä lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi. *Ikäihmisten palvelujen laatusuositukset* (2008) sisältävät strategiset linjaukset ikäihmisten hoidon ja palveluiden laadun ja vaikuttavuuden parantamiseksi.

Rahapelihaittojen ehkäisyä ja hoidon kehittämistä pohtinut työryhmä jätti esityksensä tammikuussa 2008. Työryhmän ehdotuksissa korostetaan rahapelaamisesta aiheutuvien haittojen ehkäisyn tehostamista sekä lainsäädännön että käytännön toimin.

Valtioneuvoston vahvistamassa (2008) *Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämissuositelmassa* (Kaste 2008–2011) keskeiset tavoitteet kohdistuvat mm. syrjäytymisen vähentämiseen, terveyserojen kaventamiseen, palveluiden laadun, vaikuttavuuden ja saatavuuden parantamiseen sekä alueellisten erojen vähentämiseen. Terveyden edistämisen toimien vaikuttavuutta ja kustannusvaikuttavuutta on selvitetty ministeriön raportissa *Terveyden edistämisen mahdollisuudet* (2008).

Sosiaali- ja terveysministeriön ja opetusministeriön yhteistyö terveyttä edistävän liikunnan ja erityisliikunnan alueilla on 2000-luvulla olennaisesti lisännyt liikunnan vaikuttavuutta terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä. Terveysliikunnan kehittämisen taustalla on huoli suomalaisten ikääntymisestä ja monien kansansairauksien voimakkaasta lisääntymisestä. Terveyttä edistävän liikunnan tila, haasteet ja mahdollisuudet on kuvattu *Terveyttä edistävän liikunnan kehittämistoimikunnan mietinnössä* (2001). Alueen kansalliset kehittämistavoitteet on linjattu valtioneuvoston vuonna 2002 hyväksymään periaatepäätökseen. Valtioneuvosto asetti periaatepäätökseen nojautuen vuonna 2003 *Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan* vuosille 2003–05. Neuvottelukunnan työtä jatkettiin toiselle kaudelle (2005–08). Laaja-alaisesti koottu terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunta (TELI) on toiminut ”sateenvarjona” toimintakokonaisuudelle, johon voidaan katsoa kuuluvan myös opetusministeriön liikuntayksikön koordinoimat Kunnossa kaiken ikään (KKI) -ohjelma, TELI-KKI-olosuhdetyö sekä osin myös lasten ja nuorten liikuntaohjelma ja useimmat erityisliikuntahankkeet. Parhaillaan Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunta valmistele uutta periaatepäätöstä yhdessä valtion ravitsemusneuvottelukunnan kanssa tavoitteenaan tarkastella liikunnan ja ravitsemuksen vaikutuksia aiempaa tiiviimmin yhdessä.

Lisätehoa ikääntyneiden liikuntaan on saatu vuonna 2004 Raha-automaattiyhdistyksen tuella käynnistetyllä kansallisella *Voimaa vanhuuteen* -ohjelmalla, jonka avulla lisätään erityisesti kotona asuvien iäkkäiden ihmisten lihasvoimaa parantavaa liikuntaa.

Liikunta – hyvinvointipoliittinen mahdollisuus -selvityksessä (STM, 2007) on arvioitu terveytensä kannalta riittävästi liikkuvien suomalaisten määrää ja muutoksia sekä esitetty tavoitteita terveysliikunnan edistämiseksi valtionhallinnossa.

Liikuntatapaturmat ovat yleisimpiä vammaan johtavista koti- ja vapaa-ajan tapaturmistta. Vuonna 2004 Kansanterveyslaitokseen perustettiin koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn yksikkö. Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2005 asettaman *Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien torjuntatyön neuvottelukunnan* (2006–08) tavoitteena on tehdä ehdotuksia tapaturmien torjuntatyön kehittämiseksi, yhteen sovittaa eri tahoilla tehtävää torjuntatyötä ja edistää työn toimenpanoa.

Liikenne- ja viestintäministeriön (LVM) toimialaan kuuluvat mm. kävelyn ja pyöräilyn edistäminen kevyen liikenteen väyliä ja turvallisuutta lisäämällä. Vuonna 2001 julkaistiin kävelypoliittinen ohjelma. Kansallisen Pyöräilyn edistämishjelman (2001) tavoitteena on pyöräilysuorituksen kaksinkertaistaminen vuoteen 2020 mennessä. Ministeriö julkaisi esteettöntä liikkumista edistävän strategian vuonna 2003. Esteettömien palvelujen kehittäminen ja esteettömän ympäristön rakentaminen palvelee suoraan noin 35–40 prosenttia väestöstä. Lisäksi ministeriö on 2000-luvulla kartoittanut mm. työmatkaliikkumisen ohjauksen mahdollisuuksia sekä edistänyt kevyen liikunnan mahdollisuuksia osana kestävän liikenteen mallikunta -toimintaa.

Maa- ja metsätalousministeriön (MMM) alainen Valtion ravitsemusneuvottelukunta laati *Suomalaiset ravitsemussuositukset* vuonna 2005. Suosituksissa korostetaan fyysisen aktiivisuuden merkitystä hyvän ruokavalion rinnalla terveyttä edistävänä elintapana. Alueellisen tasa-arvon edistäminen maaseudun elinvoimaisuutta tukemalla kuuluu ministeriön painopisteisiin.

Oikeusministeriön (OM) rooli korostuu kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi. Ministeriön hallintoyksikköön kuuluva demokratian vastuualue edistää kansalaisvaikuttamista. Valtioneuvosto hyväksyi keväällä 2007 periaatepäätöksen kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämiseksi ja asetuksen kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnasta sekä asetti syksyllä 2007 oikeusministeriön yhteydessä toimivan *Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan (KANE)*. Seitsemän ministeriön sekä eri virastojen, kansalaisjärjestöjen, tutkimusyhteisöjen ja elinkeinoelämän edustajista kootun neuvottelukunnan tavoitteena on parantaa kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä sekä edistää järjestöjen ja viranomaisten välistä yhteistyötä.

Ministeriön väkivallan vastaisella ohjelmalla lisätään turvallisuutta. Ministeriö vastaa myös vankien terveydenhuollon kehittämisestä mm. liikunnan avulla.

Puolustusministeriön (PM) vastuulla on varusmiesten ja kertausharjoituksiin osallistuvien liikunta. Puolustusvoimien liikunta-alan päämääränä on turvata fyysisesti toimintakykyinen, aktiivisesti liikuntaa harrastava ja tehtäviinsä motivoitunut henkilöstö sodan-, kriisi- ja rauhanajan tarpeisiin. Puolustusvoimat julkaisi ensimmäisen liikuntastrategiansa vuonna 2007.

Sisäasiainministeriö (SM) vastaa yleisestä järjestyksestä ja turvallisuudesta sekä valvoo rahapelien järjestämistä. Ministeriö ohjaa Maahanmuuttovirastoa sekä työvoima- ja elinkeinokeskuksia, joilla on alueellinen vastuu maahanmuutto- ja kotouttamisasiosta.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) koordinoi hallituksen kesällä 2007 käynnistämää *Työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelmaa*. Ministeriön toimet kohdistuvat työllisyyden edistämiseen ja työttömyyden ehkäisyyn. Työllä on keskeinen merkitys hyvinvoinnin kokemisessa ja sitä kautta liikuntaan motivoitumisessa. Työssä olevien jaksamista edistetään useilla tutkimus- ja kehittämisohjelmilla. Innovaatio- ja teknologiapolitiikka, kilpailun edistäminen ja kuluttajapolitiikka koskettavat liikuntakulttuuria aiempaa enemmän. Liikuntapalvelujen tuottaminen on laajenevassa määrin elinkeinotoimintaa. Ministeriön tehtäviin kuuluu pitää huolta siitä, että eri tavoin organisoitujen palvelujen tuottajat eivät ole kilpailutilanteessa eri asemassa. Lisäksi alueiden kehittäminen kuuluu ministeriön toimialaan.

Sisäasiainministeriön kuntaosasto sekä alueiden ja hallinnon kehittämisosaston alue- ja paikallishallintoyksikkö ja KuntaIT-yksikkö siirtyivät vuoden 2008 alusta **valtiovarainministeriöön** (VM). Tämä merkitsee käytännössä sitä, että kuntajaotusta, kunnallishallintoa ja -taloutta, valtion ja kuntien suhdetta koskevat tehtävät sekä pääosa aluehallinnon ja valtion paikallishallinnon tehtävistä kuuluvat valtiovarainministeriölle. Ministeriö valmistelee

julkisen hallinnon kehittämisen yleiset periaatteet poliittiseen päätöksentekoon. Valmistelu ulottuu valtionhallinnon tehtävien lisäksi kuntien toiminnan yleisten taloudellisten edellytysten varmistamiseen.

Kuntalakia on vuoden 2008 alusta tarkistettu siten, että siinä säädetään peruspalveluohjelmamenettelystä, jolla tarkoitetaan peruspalveluohjelmaa ja peruspalvelubudjettia. Peruspalveluohjelmassa arvioidaan mm. kuntatalouden kehitystä ja kuntien tehtävien muutoksia sekä tehdään ohjelma tulojen ja menojen tasapainottamisen edellyttämistä toimenpiteistä. Ohjelmassa arvioidaan myös kuntien lakisääteisten tehtävien rahoitustarvetta, kehittämistä ja tuottavuuden lisäämistä. Peruspalvelubudjetissa, joka laaditaan valtion talousarvioesityksen yhteydessä, arvioidaan puolestaan kuntatalouden kehitystä sekä valtion talousarvioesityksen vaikutuksia kuntatalouteen.

Peruspalveluohjelman ja -budjetin laatii valtiovarainministeriö yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön, opetusministeriön ja tarvittaessa muiden ministeriöiden kanssa. Suomen Kuntaliitto osallistuu pysyvästi asiantuntijana peruspalveluohjelmamenettelyyn. Peruspalveluohjelmamenettelyssä otetaan huomioon mm. vakiintunut rahoitusperiaate, jonka mukaan valtion on kunnille säädettävien uusien tehtävien yhteydessä myös varmistettava kuntien riittävät voimavarat tehtävien suorittamiseksi.

Meneillään oleva *kunta- ja palvelurakennemuudistus* (Paras-uudistus) on suurin kunnallishallinnon ja -palveluiden uudistus Suomen historiassa. Kunnat toteuttavat uudistuksen yhteistyössä valtion kanssa vuoden 2012 loppuun mennessä. *Kuntien parhaat palvelukäytännöt* -hankkeella (2007–09) tuetaan ja vauhditetaan uudistuksen toteutusta.

Ministeriön muita ajankohtaisia tehtäviä ovat mm. alueellistaminen, aluehallinnon uudistaminen sekä kuntien rahoitus- ja valtiosuusjärjestelmien uudistaminen. Hallitusohjelman mukaisesti valtion hallinnon työpaikkojen alueellistamista jatketaan aiempaa tasaisemmin maan eri osiin. Alueellistamisselvitysten piiriin kuuluvat kaikki valtion toiminnot. Alueellistamisesta laaditaan parhaillaan kokonaissuunnitelmaa.

Ministeriön tehtäviin kuuluu myös veropolitiikka siltä osin kuin se ei ole Euroopan unionin tasolla määritelty. Liikunnan kannalta ajankohtaisia ovat erityisesti aatteellisten ja yleishyödyllisten yhteisöjen verotuskysymykset. Terveyden edistämiseen liittyvät kiinteästi myös alkoholi- ja tupakkaverotukset.

Ympäristöministeriön (YM) toimet näkyvät mm. ulkoilun ja luonnon virkistyskäytön, kestävän kehityksen, luonnon monimuotoisuuden suojelun, yhdyskuntarakenteiden eheyttämisen ja elinympäristöjen kehittämisen alueilla. Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä edellyttää suunnitelmien ja ohjelmien arviointia myös ihmisten terveyden, elinolojen ja viihtyvyyden kannalta. Elinympäristö on hyvinvoinnin perustekijöitä, joka ohjaa elämäntapavalintoja. Maankäyttö- ja rakennuslain keskeisenä yleisenä tavoitteena on luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle. Ympäristöministeriölle kuuluu alueiden käytön suunnittelun ja rakennustoimen yleinen kehittäminen ja ohjaus. Näitä tehtäviään ympäristöministeriö toteuttaa muun muassa ohjelmallisen työskentelyn, tiedollisen vaikuttamisen ja kaavaohjauksen keinoin sekä yhteistyönä eri toimijatahojen kanssa.

Kestävän kehityksen linjaukset on kirjattu vuonna 2006 Suomen kestävän kehityksen toimikunnassa hyväksytyyn *Kansalliseen kestävän kehityksen strategiaan* (Kohti kestäviä valintoja; 2006). Valtioneuvosto teki joulukuussa 2006 strategiasta periaatepäätöksen, jolla se sitoutti valtionhallinnon toimeenpanemaan strategiaa. Suomen kestävän kehityksen toimikunta on vuonna 2007 laatinut valtion keskus- ja aluehallinnolle sekä kunnille ohjeiston hallitusohjelman linjauksen toimeenpanemiseksi. Ohjeistossa korostetaan ministeriöiden ja niiden alaishallinnon johdon sitoutumista kestävän kehityksen edistämiseen hallinnonaloillaan. Kuntia kannustetaan laatimaan omat kestävän kehityksen ohjelmat. Ohjeiston

mukaan valtionhallinnon ja kuntien työntekijöitä tulee kannustaa kulkemaan päivittäiset työmatkat julkisilla kulkuvälineillä, pyörällä tai kävellen.

Metsähallitus on maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla toimiva valtion liikelaitos. Luonnonsuojelua koskeissa asioissa Metsähallitus on ympäristöministeriön ohjauksessa. Metsähallituksen julkiset hallintotehtävät kohdistuvat luonnonsuojeluun, luonnon virkistyskäyttöön ja eräasioihin.

Alueiden merkitys on kasvanut 1990-luvulta lähtien alueellistamisen ja EU-kehityksen seurauksena. Ministeriöillä on kuitenkin edelleen päävastuu toimialojensa kehittämisestä. Valtiolla on useita alueellisia hallinnon toimijoita, mm. lääninhallitus, työvoima- ja elinkeinokeskus, alueellinen ympäristökeskus ja metsäkeskus. Liikunnan kannalta keskeinen merkitys on **läänin** liikuntatoimella, jolla tarkoitetaan lääninhallitusta ja sen asettamia alueellisia liikuntaneuvostoja. Ministeriö sopii lääninhallituksen kanssa vuosittain suoritettavista tehtävistä ja osoittaa niiden hoitamiseen toimintamäärärahat. Lääninhallituksille kuuluvat aluetasolla arviointi-, koordinointi-, kehittämis-, rakentamisavustus- ja neuvontatehtävät. Lääninhallitukset voivat itse määrittellä minkä verran ne hyödyntävät alueellisten liikuntaneuvostojen asiantuntemusta. Hallitusohjelman (2007) mukaan nykykuuotoisen lääninhallinnon tehtävät organisoidaan uudelleen.

Lääneillä on merkittävä rooli mm. alueellisesti tasa-arvoisen liikuntapaikkapolitiikan toteuttamisessa. Opetusministeriö myöntää valtakunnallisen suunnitelman pohjalta avustuksia liikuntapaikkojen perustamishankkeisiin, joiden kustannusarvio on yli 700 000 euroa. Tätä pienemmissä hankkeissa valtionapuviranomaisina toimivat lääninhallitukset.

Liikunnan edistäminen kunnissa

Kunnan rooli on liikunnan edistämisen kannalta keskeinen. Kunnat vastaavat laajasti kunnan asukkaiden hyvinvoinnista. Tämä tehdään osin kunnan palvelutoiminnalla, mutta pääasiassa vaikuttamalla ja luomalla edellytyksiä kotitalouksille, kolmannelle sektorille ja elinkeinoelämälle edistää omaa ja koko yhteisön hyvinvointia. Kunnat tekevät hyvinvointityötään pitkäjänteisesti. Strategisen tarkastelun keskeisiä asiakokonaisuuksia ovat

1. Kunnan vetovoimaisuus

- linjaukset väestöstä, palveluista, työpaikoista, asumisesta
- elinympäristön vetovoimatekijät

2. Hyvinvointi

- hyvinvointipalvelujen kehittäminen
- ennaltaehkäisy
- rakennetun ympäristön toimivuus asukkaiden ja elinkeinoelämän näkökulmista
- kunnan asukkaiden yhteisöllisyys
- asiakastarpeet ja niiden ennakointi

3. Yhteistyö

- verkostot ja niissä toimiminen
- kunnan sisäinen yhteistyö
- yhteistyö lähikuntien kanssa
- maakuntayhteistyö

- 4. Kehitys- ja muutосkyky
- osaamisen varmistaminen ja henkilöstön jaksaminen
- toimintojen kehittäminen
- rakenteiden uusiminen

Yhteensovittavia tekijöitä ovat kunnan talous ja henkilöstöpolitiikka.

Liikunnassa toimivilla järjestöillä, yrityksillä sekä kunnan omalla palvelutoiminnalla on tärkeä rooli kaikkien asiakokonaisuuksien tavoitteiden toteuttamisessa. Kunnan strateginen päätöksenteko ja linjaukset ohjaavat pitkälle sitä, miten eri toimijoiden tarjoamat mahdollisuudet otetaan huomioon talousarvion laadinnassa ja käytännön toiminnassa.

Kuntien strategisessa valmistelussa liikuntatoimen rooli on usein ohut. Tällöin on oleellista, että liikunnan näkökulma ilmenee muiden toimialojen strategisissa linjauksissa. Liikunta-asioita käsitellään strategiatasolla yleensä kunnan vetovoimatekijöiden ja investointien yhteydessä, jolloin ne kilpailevat muiden hyvinvointipalveluinvestointien kanssa. Liikuntalautakunnan puuttuessa liikunnan rooli ja vaikutusvalta jäävät linjausten poliittisessa valmistelussa ja valtuuston päätöksenteossa sivuosaan – usein seuratoiminnassa olevien luottamusmiesten varaan. Liikuntatoimen virkamiehiä ei juuri ole kuntien johtoryhmissä, jolloin virkamiesvalmistelussa painottuvat kunnan yleisen kehittämisen ohella suurten toimialojen kuten sosiaali- ja terveys-, koulutus- ja sivistys- ja teknisen toimialan näkökulmat.

Kunnilla on laaja itsehallinto, jota rajoittavat kunnalle lainsäädännöllä määrätyt tehtävät. Lisäksi kunta voi ottaa itselleen muita kunnalle sopivia tehtäviä. Kuntia ohjaavien säästöjen velvoittavuus kuitenkin vaihtelee. Liikuntalailla säädetään yleinen tehtävävelvoite, mutta palveluiden määrästä tai laadusta ei säädetä tarkemmin. Osin tämän johdosta liikuntalakia ei koeta niin velvoittavaksi kuin ne säädökset, jotka koskettavat monien muiden hyvinvointipalvelujen järjestämistä. Niukan talouden oloissa kuntien panostukset kohdistuvat yleensä muihin kuin liikuntapalvelujen kehittämiseen, jos liikuntatoimen merkitystä ei ole tiedostettu riittävästi kunnan strategisissa linjauksissa.

Liikuntatoimen henkilöstön ja seurojen aktiivisuudella on monessa kunnassa onnistuttu kehittämään liikuntapalveluja siten, että niiden avulla tuetaan mm. sosiaali- ja terveys-, koulutus- ja nuorisotoimen tavoitteita. Joissakin kunnissa on kunnanhallituksilla erillisiä kehittämis- tai ennaltaehkäisytyön määrärahoja. Näillä on voitu aloittaa uusia, muita toimialoja tukevia liikunnan palveluja yhteistyössä mm. urheiluseurojen kanssa. Kehitysvaiheen jälkeen palvelut on voitu vakiinnuttaa pysyviksi toiminnoiksi.

Kuntien tehtävänä on myös edistää paikallista elinkeinotoimintaa. Liikunta-, kulttuuri- ja elämispalvelut ovat laajenevia elinkeinoaloja. Kunnilta vaaditaan tasapuolisuutta, kun se edistää omaa, seurojen ja yritysten toimintaa.

Valtioneuvosto käynnisti keväällä 2005 Paras-hankkeen kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi. Tavoitteena on turvata kuntien vastuulla olevien palvelujen järjestäminen pitkällä aikavälillä. Hankkeen toteuttamista ohjaava puitelaki tuli voimaan vuonna 2007 ja on voimassa vuoden 2012 loppuun. Laki edellyttää erityisesti alle 20 000 asukkaiden kuntien palvelujen voimakasta uudelleen järjestämistä. Järjestely määrittää myös niitä järjestelyjä, jotka on toteutettava kunnallisessa liikuntatoimessa.

Seudullinen yhteistyö on 1990-luvulta lähtien lisääntynyt erityisesti aluekehityksen ja elinkeinopolitiikan alueilla. Yhteistyö on laajentumassa myös kuntapalvelujen ydinalueilla eli sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä opetuspalveluissa. **Maakunnan liittojen** (19 kpl ja Ahvenanmaa) merkitys on kasvussa. Maakuntien liitot ovat kunnallisen itsehallinnon periaatteiden mukaan toimivia kuntayhtymiä ja samalla oman alueensa kehityksen suunnittelijoita ja toteuttajia.

Hallitusohjelman (2007) mukaan maakunnan liittojen roolia aluekehityslain mukaisina aluekehitysviranomaisina kehitetään. Meneillään (2007–09) olevan aluehallinnon uudistamishankkeen (ALKU) tausta on hallitusohjelman aluehallinnon uudistamisen linjauksissa. Uudistamishankkeen asettamispäätöksessä todetaan, että ”alueellisia kehittämistehtäviä ja aluekehittämisen voimavaroihin liittyvää päätösvaltaa kootaan maakuntien liitoille toimivaksi kokonaisuudeksi ja arvioidaan samalla nykyisiä tehtäviä”. Uudistukset on tarkoitus toteuttaa kokonaisuudessaan vuoteen 2010 mennessä

Kolmas sektori ja yksityissektori liikunnan edistäjinä

Liikunta ja liikkuminen ovat pääsääntöisesti kansalaisten vapaa-ajan vapaaehtoista toimintaa, jonka edistämiseen julkinen ohjaus vaikuttaa ennen kaikkea välillisesti liikuntaedellytyksiä parantamalla. Toiminnan järjestämisestä ja sitä kautta myös ohjauksesta vastaavat pääsääntöisesti liikunnan kansalaisjärjestöt, joiden merkitys etenkin lasten ja nuorten liikkuttajina on keskeinen. Liikuntatoiminnan tärkeitä suuntaajia ovat myös kansanterveys- ja muut järjestöt sekä erilaiset opistot ja oppilaitokset. Työntajien merkitys liikuntavalintojen ohjauksessa on kasvanut, kun yritysten henkilöstöpolitiikassa henkilöstön jaksamisen merkitys on korostunut. Lisäksi liikuntapalveluja tarjoavien yritysten ja median vaikutukset harrastuksen suuntaajana ovat merkittäviä.

Kansalaisilla on yhä suurempi mahdollisuus ja halu käyttää tulojaan liikuntaharrastukseen. Yksityinen liikuntapalvelujen elinkeinotoiminta on laajentunut vastaamaan tätä tarvetta. Lisäksi kunnat, urheiluseurat, opistot yms. ovat laajentaneet maksullista ja osin markkinahintaista palvelutoimintaansa. Kansalaisten liikuntavalintoihin vaikuttaa yhä enemmän media, joka luo mielikuvia ja muoteja, joiden pohjalta yksittäinen kansalainen suunnittelee ajankäyttöään.

Suurin osa liikuntaharrastuksesta ja arkiliikunnasta tapahtuu omatoimisesti yksin tai ryhmässä kansalaisten itse valitsemien tavoitteiden suuntaisesti. Vaikka kansalaisten liikuntasuhde rakentuu eri puolilta saatavien vaikutteiden kautta, voidaan liikuntakulttuurin katsoa muokkaantuvan aiempaa enemmän kansalaisten omien valintojen perusteella.

2.4 Liikunnan edistäminen elämäkulussa julkisen ohjauksen keinoin

Valtion ja kuntien liikuntahallinnon toimet tavoittavat eri lailla eri ikäiset kansalaiset. Liikuntatoimen toimenpiteillä pystytään parhaiten edistämään kouluikäisten aktiivisten lasten ja nuorten liikuntaharrastusta. Muiden hallinnonalojen toimenpiteet korostuvat järjestäytyneen liikuntaharrastuksen ulkopuolella tapahtuvan liikuntaharrastuksen ja arkiliikunnan edistämisessä.

Julkisen sektorin liikuntaa edistävät toimet vaikuttavat laajimmin elämäkulun alku- ja loppupäissä. Pitkäkestoisimmin kansalaisten elämäkulussa julkinen sektori vaikuttaa liikuntaan soveltuvien olosuhteiden luomisen ja ylläpitämisen kautta.

Julkisin varoin ylläpidettävä **neuvolajärjestelmä** tavoittaa kaikki lapset ja useimmat vanhemmat. Lähes kaikki äidit ja useimmat isät käyvät neuvoloissa lastensa kanssa. Vanhemmat ovat erityisen vastaanottavaisia lapsen elämän varhaisvaiheessa. Neuvolaohjauksella on periaatteessa hyvä mahdollisuus vaikuttaa lapsen ja perheen liikuntaan. Neuvolan terveydenhoitaja hoitaa perheiden liikunta- ja ravitsemusohjausta ja on ”hyvällä tavalla” auktoriteetti.

Äitiys- ja lastenneuvolatyötä ohjaavat suositukset, joiden mukaan perheiden terveyden

edistäminen, mm. liikunta- ja ravitsemusohjaus, on neuvoloiden perustehtävä. Neuvolatoiminnan johtaminen, henkilöstövoimavarat ja palvelujen sisältö sekä toimintatavat vaihtelevat eri puolilla maata. Sydänliitto aloitti vuonna 2006 *Neuvokas perhe* -ohjelman, jonka tavoitteena on luoda liikunta- ja ravitsemusohjauksen malli äitiys- ja lastenneuvoloille.

Neuvolatoimintaa on pyritty kehittämään perhekeskeiseen suuntaan. Tehtävien täysimääräistä toteutusta hidastavat neuvoloiden niukat henkilöstövoimavarat ja aikapula. Liikuntakysymykset voivat jäädä taustalle tai jopa vaille huomiota. Voimavarat suuntautuvat ensisijaisesti lapsen kasvun ja kehityksen seurantaan, jolloin vanhempien hyvinvoinnin tukeminen jää vähemmälle huomiolle. Tutkimukset osoittavat, että varhainen puuttuminen lasten ja lapsiperheiden elintapoihin tuottaa parhaan tuloksen sekä lapsen, perheen että yhteiskunnan kannalta.

Valmisteilla on asetus neuvolatoiminnasta. Asetuksen tavoitteena on parantaa lasten ja heidän perheidensä neuvolapalveluiden yhdenmukaista ja tasavertaista toteuttamista maan eri osissa ja vähentää näin alueellista eriarvoisuutta. Lisäksi asetuksen tavoitteena on tehostaa terveyttä edistävää ja ehkäisevää työtä sekä kaventaa väestöryhmien välisiä terveyseroja. Neuvolatoiminta on sosiaali- ja terveysministeriön sekä kuntien sosiaali- ja terveyssektorin vastuulla.

Yhteiskunnan tarjoamat varhaiskasvatuspalvelut tukevat lasten kotikasvatusta. Lasten päivähoidon on varhaiskasvatuspalvelu, jossa yhdistyvät lapsen oikeus varhaiskasvatukseen ja vanhempien oikeus saada lapselleen hoitopaikka. Kunnallisessa **päivähoidossa** – päiväkodeissa tai perhepäivähoidossa – tapahtuvaa varhaiskasvatusta on valtakunnallisesti linjattu säädösten lisäksi *Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteet* -julkaisussa (Vasu, 2004). Pienten lasten liikuntaa on ohjeistettu julkaisussa *Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset* (STM, OPM ja Nuori Suomi ry, 2005). Paikallistasolla lähes kaikki kunnat ovat laatineet omat Vasunsa. Lisäksi kunnat ovat laatineet lapsipoliittisia ohjelmia.

Nuori Suomi ry:n innovoimaan ja SLU:n alueiden järjestämään liikuntakoulutukseen osallistuu vuosittain noin 3 000 varhaiskasvattajaa. Suomessa on myös useita alueellisia päivähoidon liikuntaa edistäviä verkostoja. Liikkuvat päiväkodit ry. on verkosto, joka tekee lasten liikunnan kehitystyötä mm. järjestämällä jäsenilleen päiväkotivierailuja, vaihtamalla ideoita ja pitämällä alueellisella tasolla yllä keskustelua liikunnan merkityksestä, muodoista ja mahdollisuuksista. Eräissä kunnissa päiväkoteihin on nimetty henkilökunnan joukosta liikuntavastaava, joka varmistaa lasten päivittäisen liikuntatarpeen tyydyttymisen.

Liikunnallisen päiväkotikulttuurin edistäminen on mahdollista nykysäädösten puitteissa. Ongelmana on usein puutteelliset resurssit organisoida liikkumista ja/tai riittämätön tieto liikunnan merkityksestä hyvinvoinnille. Päiväkotien pihoista osa kaipaa liikunnan näkökulmasta kunnostusta.

Kuntien avoin varhaiskasvatus tarjoaa monimuotoisia palveluja, kuten avoimia päiväkoiteja, kerho- ja leikkitoimintaa sekä leikkipuistoja ja perhekerhoja. Palvelumuodot ja niiden nimitykset vaihtelevat kunnittain. Toiminnan sisällöissä painotetaan esimerkiksi musiikkia, kädentaitoja, ympäristökasvatusta ja liikuntaa. Avoin varhaiskasvatus tarjoaa kotihoitossa oleville tai vähän päivähoidon tarvitseville lapsille ja heidän vanhemmilleen kasvatuksellista tukea ja toimintaa yhdessä muiden lasten ja vanhempien kanssa. Kuntien tarjoama kerhomuotoinen toiminta on pääsääntöisesti maksullista.

Varhaiskasvatusta toteutetaan yhteistyössä laajan lasta ja perhettä palvelevan verkoston kanssa, jossa ovat osallisina sosiaali-, terveys- ja opetustoimi sekä erilaiset lapsi- ja perhetyötä tekevät järjestöt, yhteisöt ja seurakunnat varhaiskasvatuspalveluineen.

Kaikkien pienten lasten liikunnassa ja ulkoilussa korostuu lapsen lähiympäristön merkitys. Välittömän ympäristön tulisi olla sopivan haasteellinen sekä liikkumaan ja leikkimään

motivoiva. Asuntoyhtiöiden pihat ovat keskeisiä leikki- ja liikuntapaikkoja kotien ohella. Pihojen tulisi olla liikkumiseen houkuttelevia. Pihalla leikkimistä, pelaamista ja muuta liikuntaa on useissa taloyhtiöissä rajoitettu mm. autopaikoituksella. Pienten lasten liikunta-edellytyksiin voivat kunnat ja taloyhtiöt vaikuttaa elinpiirien suunnittelun ja toteutuksen kautta.

Vanhemmilla on ratkaiseva vaikutus alle kouluikäisten lasten liikkumiseen. Liikunnan tärkeys ymmärretään entistä paremmin, mutta tieto ei siirry riittävästi teoiksi. Lasten liikunnan edistäminen ei ole muusta elämästä irrallinen asia, vaan monen asian summa: perheen, työn, päivähoiton ja vapaa-ajan yhteensovittamisen mahdollisuudet ovat olennainen lasten liikuntaa määräävä tekijä.

Liikunta- ja terveystietämiseen voidaan vaikuttaa julkisella ohjauksella kattavimmin **yleissivistävän koulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen** yhteydessä. Liikunta on yksi perusopetuksen kaikille yhteisistä oppiaineista. Peruskoulussa pakollista liikuntaa on vuosiluokilla 1–9 keskimäärin kaksi vuosiviikkotuntia (2 x 45 min). Lukiokoulutuksessa liikuntaa on kaksi pakollista kurssia sekä kolme syventävinä opintoina tarjottavaa kurssia. Ammatillisessa peruskoulutuksessa yhteisten opintojen liikunnan opintokokonaisuus on yhden opintoviikon laajuinen. Liikuntaa koskevat säännökset ja määräykset ovat erilaiset eri koulutusmuodoissa. Koululiikunnassa korostuvat sekä kasvatustehtävät että -mahdollisuudet. Koululiikunta on kasvatusta liikuntaan ja liikunnan avulla:

Liikuntaan kasvattamisella tarkoitetaan sellaisten tietojen, taitojen ja asenteiden synnyttämistä, että henkilö niiden varassa pystyy ja haluaa harrastaa vapaaehtoisesti liikuntaa. Taidoilla on keskeinen merkitys liikunnan kaltaisessa fyysis-motorisessa toiminnassa. Taitojen oppimisen yhtenä perusperiaatteena voidaan pitää oppimaan oppimista, mikä antaa edellytykset myös uusien liikuntalajien aloittamiselle.

Liikunnan avulla kasvattamisessa tärkeitä ovat paitsi toivotut kasvatustavoitteet myös liikunnan kasvatumahdollisuudet. Liikunta tarjoaa erinomaisen tilaisuuden yhdessä toimimiseen ja uusiin ihmiskontakteihin sekä ainutlaatuisen tilaisuuden pohtia oikeaa ja väärää, itsekkyyttä ja sääntöjen noudattamista. Harvassa muussa toiminnassa on niin paljon moraalikasvatuksen kannalta haasteellisia tilanteita kuin pelien ja leikkien yhteydessä. Liikunta toiminnallisena ja paljolti ei-verbaaliseen vuorovaikutukseen perustuvana ilmiönä tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden myös kognitiivisen oppimisen tukemiseen ja monikulttuurisen suvaitsevaisuuden lisäämiseen. (www.edu.fi)

Koulujen ja oppilaitosten työtä varjostaa oppiaineiden välinen kiista tunteista. Taito- ja taideaineiden osuutta kokonaisopetuksesta on vähennetty. Peruskoulun ja lukion tuntijaon perusteissa ja ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa lasten ja nuorten hyvinvoinnin ylläpitäminen ja lisääminen on jäänyt taka-alalle. Hallitusohjelman (2007) mukaan taito- ja taideaineiden asemaa vahvistetaan lisäämällä valinnaisuutta.

Eurooppalaisessa vertailussa suomalainen koululiikunta ei pärjää. Kansainvälisesti on päädytty suosittamaan liikunnanopetuksen määräksi vähintään 180 minuuttia viikossa pätevän opettajan johdolla kaikilla kouluasteilla. Suomessa tämä suositus toteutuu huonosti. Etenkin alakoulussa ja toisella asteella kansainvälisistä suosituksista ollaan kaukana. Ilman liikunnan opettajakoulutusta on noin 20 prosenttia liikuntaa opettavista opettajista. Vailla minkäänlaista koulutusta on noin 15 prosenttia liikuntaa opettavista opettajista.

Erot lasten ja nuorten liikunnassa ovat kasvussa. Aktiivisimpia liikuntatunneilla ovat sekä yleissivistävässä että ammatillisessa peruskoulutuksessa yleensä liikunnalliset lapset ja

nuoret. Liikunnanopetukseen varattu aika ei nykyisellään mahdollista riittävästi liikuvien lasten henkilökohtaista erityisohjausta. Ilman erityishuomion kiinnittämistä liikunnallisesti passiivisiin lapsiin ja nuoriin (noin 20 %) liikunta- ja terveyserot uhkaavat kasvaa entisestään.

Liikuntatunti on tarkoitettu ensisijaisesti liikuntakasvatukseen, liikunnan opetukseen ja oppimiseen. Varsinaiseen liikuntaan (liikkumiseen) ei jää paljon aikaa. Terveysliikuntaa harrastetaan liikuntatunneilla, mikäli se ei vaaranna kasvatus- ja opetustavoitteita. Pakollisten oppituntien puitteissa tapahtuvalla liikunnalla voidaan edistää liikuntaan liittyviä tietoja ja taitoja, mutta terveyden edistämisen ja fyysisen kestävyuden kehittämisen kannalta riittävää liikuntaa koululiikunnalla ei nykyisellään voida taata. Käytännössä liikuntatuntien ”intensiiviteetti” riippuu paljon opettajan ammattitaidosta.

Opetustoimen lainsäädäntö tarjoaa nykyisellään useita mahdollisuuksia liikunnallisen ja terveen koulupäivän kehittämiseen sekä toiminta- ja työkyvyn huomioimiseen ammatillisissa oppilaitoksissa nykyistä laajemmin. Koulu- ja opiskelupäivän liikunnan ja sitä kautta hyvinvoivan oppimisympäristön kehittäminen on paljon koulujen ja oppilaitosten itsensä ja erityisesti rehtoreiden vastuulla.

Liikunnanopettajilla on yleensä hyvä kuva oman seutukuntansa liikuntamahdollisuuksista ja seuratoiminnasta. Opettajilla on mahdollisuus opastaa lapset ja nuoret kullekin sopivan ja motivoivan liikunnan harrastajiksi. Tämä edellyttää opettajan ja nuorten välistä avointa keskustelua ja neuvonpitoa sekä tähän tarvittavaa aikaa muun koulutyön ohella.

Koulujen ja ammatillisten oppilaitosten liikunnallistaminen ”työpaikkaliikunnan” kautta on jäänyt liikuntatunneista käydyn keskustelun varjoon. Koulu-/opiskeluyhteisöliikunnan tulisi kuulua kaikille koulussa/oppilaitoksessa työskenteleville, koko henkilökunnalle sekä kaikille oppilaille ja opiskelijoille. Parhaiten koulu ja oppilaitos muuttuvat yhteisönä. Opettajien ja muun henkilökunnan työpaikka- ja taukoliikunta voi toimii esimerkkinä lapsille ja nuorille samalla kun se tukee henkilökunnan omaa hyvinvointia. Koulujen ja ammatillisten oppilaitosten työpaikkaliikuntaa voivat opettajat, oppilaat ja opiskelijat harrastaa myös yhdessä välitunneilla tai oppituntien jälkeen. Koulujen ja oppilaitosten liikunnallistaminen koulujen työpaikkaliikunnan kautta on paljolti koulun rehtorin kiinnostuksen varassa. Myös vanhemmat voivat halutessaan vaikuttaa koulujen käytäntöihin nykyistä enemmän.

Iltapäivä- ja kerhotoiminta sekä muu harrastustoiminta tarjoavat hyvät mahdollisuudet (terveys)liikunnan kriteerien toteuttamiseen sekä yleissivistävässä että ammatillisessa koulutuksessa. Iltapäivä- ja kerhotoimintaa sekä muuta harrastustoimintaa on mahdollista suunnata opettajien ja ohjaajien yhteistyöllä esimerkiksi riittävästi liikkuville. Keskeiset kysymykset liittyvät toiminnan organisointiin (vastuutaho) ja järjestämiseen (yhteistyötahot).

Väestörakenne muuttuu. Lasten määrän väheneminen vähentää koulutuspalveluiden tarpeita, jolloin kouluverkko harvenee. Osalla lapsista koulumatkat pitenevät merkittävästi ja koulukyydit yleistyvät. Myös lasten koulupäivät pitenevät, jolloin vapaa-aika ja mahdollisuudet liikunnan harrastamiseen vähenevät.

Joulukuussa 2007 raporttinsa Opetushallitukselle jättänyt *Koululiikunnan neuvottelukunta* korosti, että koululiikunta luo perustan kaikkien kansalaisten liikuntaharrastukselle. Neuvottelukunta esitti mm. seuraavia toimenpiteitä koululiikunnan kehittämiseksi:

- Opetuksen ja koulutuksen järjestäjien tulee varata riittävät resurssit liikunnan opetussuunnitelman perusteiden mukaisen opetuksen tarkoituksenmukaiseen toteuttamiseen.
- Perusopetukseen ja toisen asteen koulutukseen tulee lisätä kaikille yhteisiä liikuntatunteja. Lisäksi eri koulumuodoissa on lisättävä valinnaisuutta.

- Lähitulevaisuudessa pitää toteuttaa liikunnan arviointi, jossa arvioidaan opetussuunnitelman perusteiden mukaisten tavoitteiden, keskeisten sisältöjen sekä oppilasarvioinnin toteuttamista suhteessa lasten ja nuorten fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja eettiseen kehitykseen. Arvioinnin tulosten perusteella käynnistetään liikunnan kansallinen kehittämisohjelma.
- Opetushenkilöstön täydennyskoulutusmäärärahoja suunnataan liikuntaa opettavien opettajien ammatillisen osaamisen kehittämiseksi.
- Koulupäivän aikana tapahtuvaa liikuntaa voidaan lisätä oppiaineiden yhteistyöllä ja aihekokonaisuuksien toteuttamisen yhteydessä.
- Kerhotoimintaa tulee kehittää ja lisätä erityisesti vähän liikkuvien lasten ja nuorten tarpeet huomioon ottaen.
- Oppilaiden ja opiskelijoiden päivittäistä fyysistä aktiivisuutta lisätään kehittämällä ja tukemalla välitunti-, tauko- ja koulumatkaliikuntaa.
- Perusopetuksen yläluokilla, lukiossa ja ammatillisessa peruskoulutuksessa tulee lisätä mahdollisuuksia omaehtoiseen liikunnan harrastamiseen kouluissa, oppilaitoksissa tai kunnan liikuntapaikoissa (kaveriporukkaliikunta).
- Liikuntaa opettavien opettajien täydennyskoulutuksessa kiinnitetään huomiota liikunnan lisäämisen moniin mahdollisuuksiin kouluissa ja oppilaitoksissa.
- Rehtoreiden ja opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa kiinnitetään huomiota liikuntakasvatusmyönteisen ilmapiirin ja hyvinvoivan koulun toimintakulttuurin luomiseen.
- Korkeakoulujen liikuntaolosuhteita ja -palveluita tulee kehittää osana opiskeluyhteisön hyvinvointia ja työkykyä ylläpitäviä tukipalveluja.
- Koulujen ja oppilaitosten, liikuntajärjestöjen sekä urheiluseurojen yhteistyötä tulee lisätä ja sen muotoja kehittää.
- Opetushallitus tuottaa ja kokoaa verkkosivuilleen soveltavan liikuntakasvatuksen materiaalia.
- Soveltavan liikuntakasvatuksen erityiskysymykset ja tarpeet otetaan huomioon suunniteltaessa opetusjärjestelyjä sekä liikuntaa opettavien opettajien perus- ja täydennyskoulutusta.
- Liikuntakasvatuksen kehittämishankkeiden hyvistä malleista ja kokemuksista tulee tiedottaa aktiivisesti koulutuksen järjestäjille, rehtoreille ja opettajille.
- Koululiikunnan neuvottelukunta esittää, että opetusministeriö perustaa laajennetun Koululiikunnan neuvottelukunnan.

Opetusministeriön ja Nuori Suomi ry:n yhteisen hankkeen ”Koululaiset liikkeelle” osana työskennellyt *Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijaryhmä* julkaisi fyysisen aktiivisuuden suositukset kouluikäisille 7–18 -vuotiaille tammikuussa 2008. Asiantuntijoiden suositus:

Kaikkien 7–18 -vuotiaiden tulee liikkua vähintään 1–2 tuntia päivässä monipuolisesti ja ikään sopivalla tavalla. Yli kahden tunnin pituisia istumisjaksoja tulee välttää. Ruutu-aika viihdemedian ääressä tulee olla korkeintaan kaksi tuntia päivässä.

Mitä nuoremasta koululaisesta on kyse, sitä tärkeämpää on varmistaa riittävän liikunnan minimimäärä. Suosituksen mukaan vähintään kaksi tuntia 7-vuotiaille ja vähintään tun-

ti 18-vuotiaalle on fyysisen aktiivisuuden määrän minimisuositus, jonka myötä useimpia liikkumattomuuden aiheuttamia terveyshaittoja voidaan vähentää. Optimaalisten hyötyjen saavuttamiseksi olisi hyvä liikkua tätäkin enemmän. Koulujen tulisi tarjota jokaiselle oppilaalle tunti fyysistä aktiivisuutta jokaisena koulupäivänä. Asiantuntijaryhmän suosituksia eri tahoille:

Koulupäätäjät

- Päivittäisen liikunnan edistäminen koko koulun yhteiseksi tehtäväksi. Seuraavissa opetussuunnitelmien perusteissa tulee liikunnan rooli näkyä paitsi oppiaineena myös koulun yhteisenä tehtävänä.
- Lisää liikuntatunteja kaikille luokka-asteille. Kaikille yhteisten liikuntatuntien määrää on lisättävä jokaisella luokka-asteella. Liikunnan valinnaiskurskien määrät eri vuosiluokilla on kaksinkertaistettava. Kaikilla luokka-asteilla tulee olla mahdollisuus antaa liikunnan tukiopetusta. Toisella asteella tulisi liikuntakurskien määrä nostaa sille tasolle, että liikuntatunteja on kerran viikossa koko opiskeluajan.
- Laatia liikuntatunneille lisäämällä liikunnan roolia opettajien perus- ja lisäkoulutuksessa.
- Liikunnan arviointi liikkumaan motivoivaksi. Arvioinnissa tulisi korostaa oppilaan itsearviointia ja ottaa huomioon myös oppilaan osallistuminen ja aktiivisuus.

Koulujen rehtorit ja johtajat

- Työyhteisö hyvinvoivaksi liikuntamyönteisellä toimintakulttuurilla. Koko koulun henkilökunnalle tulee tarjota työkykyä ylläpitävää toimintaa.
- Päivittäinen liikunta osaksi koulun opetus- ja työsuunnitelmaa. Koulun liikuntatoiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa on oppilailla oltava selkeä rooli.
- Laatia liikuntatunneille. Kouluihin saatava liikunnan opetukseen erikoistuneet, pätevät liikunnan opettajat
- Kouluviikkoon ja koulupäivään kunnan rakenne. oppitunnit tulee sijoittaa siten, että fyysisesti aktiiviset tuokiot katkaisevat koulupäivää ja kouluviikkoa.
- Liikunnan toteuttamiseen tarvitaan asianmukaiset olosuhteet ja välineet.
- Lisää fyysistä aktiivisuutta välitunneille – lisää vireyttä oppitunneille. Yksi pidempi liikuntavälitunti (1/2 h) tarjoaa koululaisille mahdollisuuden liikkumisen lisäämiseen.
- Lisää kerhoja – kaikille halukkaille. kerhotoimintaan on varattava niin paljon resursseja, että jokaisella oppilaalla on mahdollisuus osallistua jonkin kerhon toimintaan.

Opettajat

- Ole innostunut ja kannusta. Varsinkin vähän liikkuvat lapset ja nuoret kaipaavat uusia keinoja innostuakseen liikunnasta.
- Koulupäivän hyvällä jaksottamisella voi varmistaa oppilaiden vireyden ja työrauhan.
- Liikuntatunnilla on tärkeää, että jokainen oppilas liikkuu riittävästi.
- Liikunnasta on hyötyä muiden oppiaineiden opetuksessa – muista toiminnalliset opetusmenetelmät.

- Vireyttä välitunneista ulkona liikkuen. Peruslähtökohta on se, että välitunneilla mennään aina ulos.
- Koulumatkat lihasvoimalla turvallisuutta unohtamatta
- Vanhemmat mukaan innostavien viestien ja tapaamisten avulla. Vanhempainilta voi olla myös liikunnallinen, jossa lapset ja vanhemmat liikkuvat yhdessä.

Kouluterveydenhuolto

- Lasten ja nuorten liikunnan määrän ja laadun seuranta tulee kuulua kouluterveydenhuollon toteutettavaksi jokaisen lapsen kohdalla koko kouluiän ajan. Jos liikkuminen on liian vähäistä, on tärkeää tehdä nuoren kanssa liikkumisen suunnitelma ja sopia seurannasta.

Vanhemmat

- Lapsen ja nuorten kannustaminen liikunnallisesti aktiiviseen elämäntapaan. Vanhemmat toimivat esimerkillään mallina lapsille.
- Huomion kiinnittäminen liialliseen liikkumattomuuteen.
- Lapset ja nuoret tarvitsevat riittävän pitkät yöunet.

Urheiluseurat

- Fyysistä aktiivisuutta myös harjoitusten ulkopuolella. Jos harjoitusten (1–2 kertaa viikossa) ulkopuolella ei ole fyysistä aktiivisuutta, niin urheiluvakin lapsi liikkuu alle terveyttä edistävän liikunnan minimirajan.
- Harjoittelun monipuolisuus tulee varmistaa. Urheilulajeissa fyysinen kuormitus kohdistuu eri tavoin elimistön eri elinjärjestelmiin.

Panostusta koulu- ja opiskeluaikaisen liikuntaan voidaan asiantuntijaraportin mukaan perustella liikunnan ja terveyden yhteyksistä saaduilla tutkimustuloksilla. Liikunta kouluiässä edistää terveyttä kouluiässä. Liikunnan ja terveyden suhteessa on vaikuttavuutta myös toisin päin: terveys kouluiässä edistää liikuntaa kouluiässä. Liikunta kouluiässä ennustaa myös liikuntaa aikuisena. Lisäksi terveys kouluiässä ennustaa terveyttä aikuisiällä ja vaikuttaa aikuisuuden liikunta-aktiivisuutta lisäävästi.

Nuorten liikunnan edistämiseksi vaikuttavimpia toimenpiteitä ovat olleet ne liikunta-hankkeet, joissa koulut ovat tehneet yhteistyötä vanhempien tai kunnan toimijoiden kanssa liikunnan edistämiseksi ja joissa on vaikutettu moneen tekijään samanaikaisesti.

Edellä mainitussa asiantuntijaraportissa muistutetaan, että osa liikunnan edullisista terveysvaikutuksista voidaan menettää, jos liikuntaan liittyy muita epäterveellisiä tottumuksia. Vapaa-ajan liikuntaharrastuksen tai urheiluseuratoiminnan ei ole osoitettu olennaisesti suojaavan nuorta alkoholin, nuuskan tai kannabiksen käytöltä. Liikunnan ja tupakoinnin väliset yhteydet sen sijaan ovat useissa tutkimuksissa samankaltaisia: mitä enemmän nuori harrastaa liikuntaa, sitä harvemmin hän tupakoi. Terveyden edistämisessä tulee ottaa huomioon eri terveystottumusten keskinäiset yhteydet. Pelkkä liikunnan edistäminen ei automaattisesti tuo mukanaan terveyshyötyjä.

Tutkimusten mukaan nuoret arvostavat terveyttä, mutta terveystietokohdat harvoin suoraan ohjaavat nuorten valintoja. Tietoisuuden lisääminen liikunnan ja terveyden yhteyksistä tai pelkästään järkeen vetoaminen eivät riitä ohjaamaan nuorten terveystietämystä. Nuorisotutkimuksessa onkin alettu korostaa terveystietäjän merkitystä nuorten elämässä. Terveystietäjä erittelee kasvamista terveydessä ja virittää pohtimaan omia terveyden valintoja ja tulkintoja. Terveystietäjää on mahdollista edistää kouluyhteisöissä monin tavoin ja erityisesti terveystiedon tunneilla.

Opetusministeriön *Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa 2007–2011* (2007) korostetaan, että lasten ja nuorten terveystietojen tulee olla ohjeistusten edellyttämällä tasolla, kouluruokailun on tuettava nykyistä paremmin oppilaan ja opiskelijan terveellisiä elintapoja, ylipaino-ongelmiin tulee puuttua nykyistä herkemmin, lasten ja nuorten mielenterveyden ongelmiin on tartuttava varhain ja ammattitaidolla, koulussa on pystyttävä antamaan nykyistä paremmin tukea lasten ja nuorten sosioemotionaaliseen kehitykseen ja jokaisen lapsen olisi liikuttava vähintään tunti joka päivä (tavoite kaksi tuntia).

Perusopetuksen (1.–9. luokat) jälkeen runsas puolet ikäluokasta jatkaa lukioon ja vajaat puolet ammatilliseen koulutukseen. **Lukion** liikunnanopetuksen tehtävänä on edistää terveellistä ja aktiivista elämäntapaa sekä ohjata opiskelijaa ymmärtämään liikunnan merkitys fyysiselle, psyykkiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille.

Lukiossa erityistä osaamista liikunnassa voi osoittaa *liikunnan lukiodiplomin* suorittamisella. Liikunnan lukiodiplomin suorittaminen on osoitus opiskelijan liikunnallisista kyvyistä, erityisosaamisesta sekä harrastuneisuudesta ja yhteistyötaitoista. Lukiodiplomin suorittaminen on lukion yleissivistävän koulutustehtävän mukaista toimintaa. Lukiodiplomista saatava todistus on lukion päättötodistuksen liite.

Valtakunnallisen erityistehtävän saaneita urheilulukioita on 13 (2008). Urheilulukioissa on mahdollisuus yhdistää lukio-opiskelu ja urheiluun valmentautuminen tavallista lukiota joustavammin.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelevat nuoret harrastavat liikuntaa vähemmän kuin lukiota käyvät ikäoverinsa. Ammatillisessa peruskoulutuksessa on muutaman vuoden ajan kehitetty toimintamallia, joka tukee hyvinvoivan, liikunnallisen ja työkykyä tukevan toimintakulttuurin syntymistä ammattiopistoihin. Malli pitää sisällään kaiken ammattiopiston toiminnan; pakolliset ja valinnaiset liikunnan ja terveystiedon kurssit, toiminta- ja työkyvyn integroimisen osaksi ammattiaineiden opiskelua, harrastus- ja vapaa-ajan toiminnan toimintamallit, urheilun kilpailutoiminnan, omaehtoisen liikunnan sekä muualla opitun tunnustamisen. *Aktiivisesti ammattiin* -mallia toteuttavat sekä liikunnan ja terveystiedon opettajat, ammattiaineiden opettajat, ammattiopistojen vapaa-ajan ohjaajat, asuntolanohjaajat että opiskelijat itse.

Mallin toteuttamisen tueksi on aloitettu *Ammattiosaajan työkykypassin* kehitystyö. Opetusministeriön keväällä 2006 yhdessä opetushallituksen kanssa käynnistämisen työkykypassi-hankkeen tavoitteena on lisätä opiskelijoiden tietoja, taitoja ja motivaatiota huolehtia omasta hyvinvoinnistaan opiskelun aikana. Työkykypassin avulla liikunnan ja terveystiedon opetus linkitetään ammattiin liittyväksi, työkyky liitetään osaksi ammattiaineiden opetusta ja koulutuksen järjestäjät aktivoidaan järjestämään opiskelijoille vapaa-ajan toimintaa kullekin toimintamuodolle sopivalla tavalla. Ammattiosaajan työkykypassin avulla on tarkoitus saada kaikki oppilaitoksissa työskentelevät mukaan työkykytalkoisiin. Koko oppilaitoksen kulttuuria halutaan kehittää toiminta- ja työkykyä tukevaksi.

Työkykypassin myöntää opiskelijalle koulutuksen järjestäjä. Opiskelija voi hyödyntää passia työnhakutilanteessa osoittamalla passin avulla tulevalle työnantajalleen olevansa työkyvystään huolehtiva ammattiosaaja.

Työkykypassi koostuu viidestä kokonaisuudesta, joista jokaisesta opiskelija kerää 40 tunnin työmäärän. Kokonaisuudet ovat: työkykyä edistävä liikunta, terveysosaaminen, ammatin työkykyvalmiudet, harrastuneisuus ja yhteistyötaidot sekä työkykyvalmiuksien vahvistaminen. Opiskelija voi kerätä opintojensa aikana passin tavoitteiden mukaisia suorituksia näihin kokonaisuuksiin opintoihinsa kuuluvista pakollisista ja vapaasti valittavista opinnoista sekä harrastus- ja vapaa-ajantoiminnasta.

Työkykypassin tueksi rakennetaan *ammattiosaajan hyvinvointiportaali*, josta löytyy työkaluja toiminta- ja työkyvyn parantamiseen. Ammatillisten perustutkintojen opetussuunnitelman perusteiden uudistamistyössä (2007–2010) otetaan huomioon kunkin tutkinnon terveydentilavaatimukset sekä terveyttä ja työkykyä vahvistavien ammattitaitovaatimusten sisällyttäminen monipuolisesti osaksi ammatillisia opintoja.

Vastuu koulu- ja opiskelupäivän liikunnasta on opetusministeriöllä (Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / yleissivistävän koulutuksen yksikkö; ammatillisen koulutuksen yksikkö), Opetushallituksella, kunnilla ja kouluilla (rehtoreilla).

Korkeakouluissa (ammattikorkeakoulut ja yliopistot) opiskelee nykyään noin puolet nuorista aikuisista (ikävuodet 19–29). Korkeakouluopiskelijoiden määrä (korkeakouluissa ja ammattikorkeakouluissa) on kuusinkertaistunut yhden sukupolven aikana. Nuorista aikuisista oli opiskelijoita vuonna 1970 noin 22 % (korkeakoulut ja opistot). Opistoasteella liikunta oli osa opinto-ohjelmaa. Vuonna 2007 vastaavasta ikäluokasta opiskelijoita (korkeakoulut ja ammattikorkeakoulut) oli noin 49 % (noin 300 000). Samalla kaikkien korkeakoulujen määrä on kasvanut 12:sta 49:ään.

Terveytensä kannalta riittämättömästi liikkuvia on opiskelijoista noin 40 prosenttia. Korkeakoulut ovat suomalaisen koulutusjärjestelmän ainoa osa, jossa ei ole lakiin perustuvaa liikunnan järjestämisen velvollisuutta. Huolimatta opiskelijamäärien kasvamisesta ja hyvinvointiin liittyvien kysymysten ajankohtaistumisesta, liikunnan organisointi yliopistoissa noudattaa pääosin 1970-luvun liikuntasihteerikeskeistä käytäntöä. Liikunnan edistämiseen kohdennettuja resursseja on vähennetty. Käytännössä korkeakoulujen ja yliopistojen järjestämät liikuntamahdollisuudet vaihtelevat suuresti. Eniten liikuntaan on resursoitu suurissa yliopistoissa ja vähiten ammattikorkeakouluissa, joissa eräissä liikuntaan ei ole panostettu lainkaan. Korkeakoulujen käytännöt liikunnan ja terveyden edistämiseksi uhkaavat eriytyä entisestään ja näin lisätä opiskelijoiden eriarvoisuutta liikuntapalveluiden saatavuudessa.

Opiskeluvaihe kestää usean vuoden (ammattikorkeakouluopiskelijoilla keskimäärin 4 vuotta, yliopisto-opiskelijoilla keskimäärin 6 vuotta). Opiskeluaika ja -ympäristö voivat muuttaa elintapoja ja harrastuksia merkittävästi. Usein opiskelun aloittamiseen liittyy myös muutto uudelle paikkakunnalle.

Opiskeluaika sijoittuu kahteen tärkeään elämänkulun nivelvaiheeseen: kouluiän jälkeiseen nuoren itsenäistymiseen sekä työelämään siirtymiseen ja perheen perustamiseen. Terveys- ja liikuntatottumusten juurtumisen ja jatkuvuuden kannalta huomion kiinnittäminen erityisesti elämänkulun saumakohtiin on tärkeää. Opiskeluaikaan mahdollisesti sijoittuva pitkäaikainen tauko liikunnan harrastamisesta nostaa kynnyksestä palata liikunnalliseen elämäntapaan ja voi altistaa ei-toivotuille elintavoille laajemminkin.

Hallitusohjelman (2007) mukaan yliopistojen taloudellista autonomiaa lisätään. Samanaikaisesti uudistetaan yliopistojen hallintoa ja päätöksentekojärjestelmää. Jatkossakin keskeinen muoto ohjauksessa on opetusministeriön ja yliopistojen välinen sopimus, jossa korostuvat korkeakoulupolitiikan keskeiset tavoitteet. Korkeakoulujen toimintaympäristön muutosten on arvioitu edellyttävän korkeakoulujärjestelmän rakenteen uudelleen arviointia. Opetusministeriön tavoitteena on kehittää korkeakoululaitosta (yliopistoja, ammattikorkeakouluja ja niiden välisiä yhteistyösopimuksiin perustuvia uusia yhteenliittyviä) ko-

konaisuutena niin, että uudet korkeakoulurakenteet ovat pääosin käytössä vuonna 2012. Tehokas ja toimiva korkeakouluverkko edellyttää tavoitteen mukaan tiivistyvää yhteistyötä ja voimien yhdistämistä. Opetusministeriö on hallitusohjelman linjausten toteuttamiseksi asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on laatia hallituksen esitys yliopistolainsäädännön kokonaisuudistukseksi sekä ehdotus yliopistojen ohjaus- ja rahoitusjärjestelmän uudistamiseksi. Yliopistolain uudistuksen lähtökohtana on yliopistojen autonomian lisääminen.

Korkeakoulut ovat yhteisöjä, joihin kuuluvat opiskelijat, opettajat, tutkijat ja muu henkilökunta. Liikuntapalvelujen kehittäminen korkeakoulujen hyvinvointipalveluiden osana on jäänyt korkeakoulujen päätehtävien – koulutuksen ja tutkimuksen – kehittämisen varjoon. Panostamalla nykyistä enemmän koko työyhteisön hyvinvointiin voitaisiin tukea korkeakoulujen päätehtävien toteutumista. Liikuntapalveluilla ja opiskelun muilla tukitoimilla on merkitystä myös korkeakoulujen vetovoimatekijöinä.

Liikunta voi olla merkittävä väline osallistumisen ja osallisuuden lisäämisessä. Opiskelijoiden omaehtoisen liikkumiskulttuurin edistäminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen ovat tärkeitä kehittämiskohteita. Opiskelijoiden omilla järjestöillä on merkittävä rooli aktiivisen kansalaisuuden edistämisessä ja yhteisöllisyyden luomisessa.

Nuorista aikuisista **puolustusvoimat** tavoittavat asepalveluksen kautta 6–12 kuukauden ajan miespuolisesta vuosi-ikäluokasta noin 82 prosenttia. Naisille suunnatun vapaaehtoisen asepalveluksen suorittaa vuosittain noin 300–400 naista. Varusmiespalveluksen suorittamatta jättävistä lähes puolet vapautetaan mielenterveyssyistä. Palveluksen aloittaneista noin 10 prosenttia keskeyttää palvelun terveydellisistä syistä. Keskeyttämisen vähentämiseksi on käynnistetty asevelvollisten terveystarkastusjärjestelmän kehittäminen. Palvelukseen astuville on laadittu kunto-ohjelma, jolla pyritään varmistamaan sotilaskoulutuksen fyysisestä rasituksesta selviytyminen.

Puolustusvoimilla on periaatteessa hyvät mahdollisuudet edistää nuorten miesten liikunnallisuutta. Varusmiehille on asetettu tavoitteeksi liikkua päivittäin yli 10000 askeleen kävelyä vastaava määrä. Varusmiesten liikuntakoulutuksen osuus on yli 20 prosenttia koulutukseen käytettävästä ajasta, ja siitä fyysisen koulutuksen osuus lähes puolet. Merkittävästi ylipainoisia tuetaan terveys-, kunto- ja ravinto-ohjeilla. Kansanterveyslaitoksen kanssa vuonna 2005 käynnistetyn hankkeen tavoitteena on ehkäistä varusmiesten lisääntyvää ylipainoa. Varusmiespalveluksen aikana mahdollisesti parantuneen fyysisen kunnon ylläpitämisen siirtäminen siviiliin on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi.

Työikäisten liikuntaa organisoivat monet tahot: kunnat, vapaa sivistystyö, liikunta- ja kansanterveysjärjestöt sekä muut järjestöt, työnantajat ja liikuntayrittäjät. Kuntien luomat liikunnan olosuhteet ovat ratkaisevia liikuntaedellytyksiä koko väestön liikunnalle. Kuntien erityisliikuntaryhmissä harrastaa noin 80 000 eri ikäistä kansalaista.

Noin 1,7 miljoonaa kansalaista ja työikäisestä väestöstä yli 50 prosenttia osallistuu vuosittain eri tyyppiseen aikuiskoulutukseen ammatillisen aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön oppilaitoksissa, lukioissa sekä korkeakouluissa. Työelämän ja työikäisen aikuisväestön tarpeisiin suunnatun **aikuiskoulutuksen** tavoitteena on luoda edellytyksiä työelämän muutoksen hallintaan, ammatilliseen liikkuvuuteen, työurien pidentämiseen sekä työllisyysasteen nostamiseen. Aikuiskoulutuspolitiikan keskeinen tavoite on yhteiskunnan eheyden ja aktiivisen kansalaisuuden sekä elinikäisen oppimisen edellytysten koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen. Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön tavoite on aktivoida koulutukseen vähemmän osallistuvia väestöryhmiä, estää syrjäytymiskehitystä sekä tarjota myös senioriväestön elämänlaatua ja osallistumista tukevia sivistyspalveluja. Laajeneva tehtävä myös aikuiskoulutuksen piirissä on maahanmuuttajaväestön työllistymistä ja yhteiskuntaan integroitumista tukeva koulutus. Ammatillinen aikuiskoulutus tukee kokonai-

suutena liikunta- ja terveyskäyttämistä. Opetusministeriö (Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / aikuiskoulutusyksikkö) vastaa kansallisella tasolla pääsääntöisesti omaehtoisesta aikuiskoulutuksesta ja työ- ja elinkeinoministeriö kansallisella tasolla työvoimapolitiisesta koulutuksesta.

Vapaan sivistystyön oppilaitoksissa on tarjolla kansalaistaitoihin valmentavia ja yhteiskunnallisia opintoja sekä harrastuksellista, omaan mielenkiintoon perustuvaa tietojen ja taitojen kartuttamista. Vapaan sivistystyön oppilaitoksia ovat kansalais- ja työväenopistot, kansanopistot, opintokeskukset, liikunnan koulutuskeskukset ja kesäyliopistot. Ne saavat toimintaansa valtionapua. Vuosittain eri tyyppiseen aikuiskoulutukseen osallistuvista lähes puolet opiskelee vapaassa sivistystyössä kansalais- ja työväenopistoissa. **Kansalaisopistojen** (noin 230 kpl) tarjoamaan matalan kynnyksen (terveys)liikunnanopetukseen osallistuu vuosittain 100 000–130 000 kansalaista. Opistojen tunneista noin kymmenen prosenttia kohdistuu liikuntaan. Kansalaisopisto on useimmiten kunnan ylläpitämä aikuisoppilaitos. Myös kansanopistot järjestävät pitkä- ja lyhytkestoisia liikunta-alan kursseja (mm. terveysliikunta- ja retkeilykursseja).

Suomessa on 11 valtakunnallista ja kolme alueellista **liikunnan koulutuskeskusta** (urheiluopistoa), jotka liikunta-alan ammatillisen perus- ja lisäkoulutuksen lisäksi järjestävät monipuolista vapaan sivistystyön koulutusta lapsille, nuorille, työikäisille, ikääntyneille, erityisryhmille jne. Urheilu ja valmennus ovat opistojen ydintoimintaa. Urheiluopistojen yhteisessä tulevaisuusohjelmassa (2007) mainitut muut painoalueet ovat innovatiiviset koulutuspalvelut ja terveysliikunnan edistäminen. Liikunnan koulutuskeskusten kurssitarjonnassa painottuvat toisaalta liikuntajärjestöjä ja urheiluseuroja palveleva koulutus (erikikäisten urheilijoiden valmennus sekä urheiluseurojen vapaaehtoistoimijoiden koulutus), toisaalta koko väestölle tarkoitettut liikunnan ja terveellisen elämäntavan kurssit (liikuntalajien opetus harrastajille tai yleisemmät terveys- ja kuntoliikuntakurssit eri väestöryhmille). Liikunnan koulutuskeskusten vapaan sivistystyön kursseille osallistuu vuosittain noin 175 000 henkilöä. Vapaan sivistystyön valtakunnallinen vastuutaho on opetusministeriö (aikuiskoulutusyksikkö; liikuntayksikkö).

Työelämä muodostaa ihmisen eliniässä yleensä pisimmän yhtenäisen ajanjakson, tavallisesti 30–40 vuotta (ikävuodet 20/30–63/68). Työpaikkojen kautta tavoitetaan valtaosa aikuisista. Työllisiä oli vuoden 2008 alussa lähes 2,5 miljoonaa henkilöä. Työllisyysaste kaikista 15–64 -vuotiaista oli 69,3 prosenttia.

Työterveyshuolto, jonka piirissä on noin 92 % palkansaajista, mahdollistaa periaatteessa laajan liikunta- ja terveysohjauksen. Palkansaajien työterveyshuollon kattavuus on pieni alle kymmenen henkilön yrityksissä ja paranee yrityskoon kasvaessa. Työterveyshuolto voi tukea fyysistä aktiivisuutta sekä työpaikkatasolla että yksilötasolla osana terveystarkastuksia ja neuvontaa. Työterveyshuollolla on periaatteessa hyvä mahdollisuus parantaa työelämän laatua ja lisätä työelämän vetovoimaisuutta. Liikunnan hyödyntämisen käytännöt kuitenkin vaihtelevat työterveyshuolloissa. Liikunnanohjauksen lisäämiseksi ja hyvien käytäntöjen vakiinnuttamiseksi Työterveyslaitos on julkaissut oppaan *Tervettä liikettä – terveysliikunnan hyvät käytännöt työterveyshuollossa* (2007).

Työnantajat ovat viime vuosina aktivoituneet työhyvinvoinnin sekä työpaikka- ja työmatkaliikunnan edistämisessä. Työnantajien mahdollisuudet ja käytännöt liikunnan tukemisessa vaihtelevat suuresti – samoin työpaikkaliikuntaan osallistuminen. Työpaikkaliikunta tavoittaa parhaiten ennestään liikkuvat. Noin 10–15 prosenttia palkansaajista kulkee työmatkansa kävellen tai pyöräillen (vähintään 30 min/pvä). Työpaikkaan ja -matkoihin liittyvät liikuntamahdollisuudet ovat periaatteessa tärkeydeltään samaa luokkaa kuin kotien, koulujen tai urheiluseurojen organisoima liikunta.

Elintavat vaikuttavat sairauspoissaolojen määrään yhtä paljon kuin sairaudet ja työolot. Erityisesti liikunta, lihavuus ja miehillä myös tupakointi ovat yhteydessä työssä käyvän väestön työkykyyn. Työntekijöiden työ- ja toimintakykyä tuetaan mm. TYKY-toimintaohjelmilla, jotka sisältävät työergonomiaan liittyvää ohjausta, kunto-ohjelmia ja kuntoutusta, terveystarkastuksia sekä ennalta ehkäisevää tiedotusta ja valistusta. Työkyky on kokonaisuudessaan moniulotteinen ja eri osa-alueista koostuva kokonaisuus, jota ei ole mahdollista kattavasti mitata yhdellä mittarilla. Elintavoilla voidaan vaikuttaa erityisesti työkyvyn yhteen ulottuvuuteen, työssä jaksamiseen.

Työyhteisöliikunnalla saadaan parhaita tuloksia, kun liikunta mielletään osaksi laajaa työhyvinvoinnin kokonaisuutta. Tuloksekas työyhteisöliikunta edellyttää, että liikunta on osa työyhteisöjen normaalia arkea. Sen tulee olla suunnitelmallista ja ohjelmallista toimintaa, johon liittyy riittävä resursointi ja seuranta.

Päätökset työyhteisöliikunnasta tehdään työyhteisötasolla. Valtio ja kunnat voivat edistää työyhteisöliikuntaa mm. poikkihallinnollisilla kehittämishankkeilla, tiedotuksella, koulutuksen kehittämisellä, liikuntaetujen verotuskäytäntöjä kehittämällä sekä työmatkaliikunnan edellytyksiä parantamalla.

Esimiehen ja työntekijän välinen säännöllinen kehityskeskustelu on työnantajalle johtamisen väline ja työntekijälle mahdollisuus vaikuttaa työhönsä ja siihen liittyviin tekijöihin. Työkykyyn ja työhyvinvointiin liittyvät kysymykset – mm. liikunnan edellytykset – on mahdollista sisällyttää kehityskeskusteluihin.

Työyhteisöliikuntaa edistetään kolmen ministeriön (OPM, STM, TEM), työmarkkinajärjestöjen ja liikuntajärjestöjen yhteishankkeella *Työyhteisöliikunta 2010*, jonka tavoitteena on työyhteisöliikunnan kehittäminen. Kuntoliikuntaliitto KUNTO ry:n *Työpaikkaliikunnan Hyvät Käytännöt* -ohjelma tähtää liikunnan strategisen aseman parantamiseen työyhteisöjen henkilöstöstrategioissa, toimintatapojen ja osaamisen kehittämiseen, liikunnallisen elämäntavan valmennukseen sekä työyhteisön liikuntapalveluiden laadun kehittämiseen. KUNTO julkaisee *Työpaikkaliikunnan barometria*, joka tuottaa trenditietoa työpaikkaliikunnan resursoimisesta, toteuttamisesta ja tuloksista

Työkyvyttömyyseläkkeellä oli vuonna 2005 lähes 270 000 henkilöä. Työkyvyttömyyden syyt keskittyvät tuki- ja liikuntaelinsairauksiin, mielenterveyden häiriöihin ja verenkierroelinten sairauksiin, jotka yhdessä kattavat yli 70 prosenttia työkyvyttömyyseläkkeiden syistä. Työkyvyttömyyden ehkäisy mm. liikunnan avulla on merkittävä yhteiskunnallinen tavoite.

Työttömyysaste oli Tilastokeskuksen ja työ- ja elinkeinoministeriön yhteistiedotteen mukaan 6,8 prosenttia (181 000) työvoimasta tammikuussa 2008. Työttömien asemaan yhteiskunnassa liittyy ongelmia, jotka vaikeuttavat työttömien terveyden ja työkyvyn ylläpitämistä ja liikunnan edistämistä. Työelämän ulkopuolella oleville ei yleensä ole suunniteltu erikseen terveys- tai liikuntapalveluja. Työttömille suunnattua liikuntatoimintaa on jouduttu vähentämään mm. kohonneiden tilavuokrien takia 1990-luvulta alkaen. Työttömät ovat kuitenkin kunnallisen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaita. Näissä asiakastilanteissa on mahdollisuus ohjata työttömiä käyttämään liikuntapalveluja sekä tukea niiden hankintaa mm. toimeentulotuella sekä liikuntaresepteillä. Työttömyyden pidentyessä työttömät siirtyvät kuntien työllisyysyksiköiden asiakkiksi, jolloin kunnilla on mahdollisuus ohjata ja tukea heitä liikunnan pariin. Myös kuntien terveyskeskuksilla on periaatteessa mahdollisuus kehittää toimintaansa niin, että työttömien terveyttä ja työkykyä tuetaan mm. liikunnan avulla. Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa työelämän kehittämisestä. Se vastaa myös työttömille annettavien palvelujen ja tuen ohjauksesta.

Eläkeikäisten yleisin liikuntamuoto on omatoiminen kävely yksin tai ryhmässä. Turvalisen ja esteettömän liikkumisympäristön luomisesta vastaavat kunnat. Eläkeikäisille suunnattua ohjattua liikunta- ja kuntoutustoimintaa järjestävät kuntien liikunta- sekä sosiaali- ja terveystoimet. Kuntien liikuntatoimien on arvioitu tavoittavan noin 50 000 eläkeikäistä. Lisäksi liikuntaa ikääntyneille järjestävät sosiaali- ja terveydenhuollon laitokset sekä kansalais- ja työväenopistot kuntien ja valtion tuella.

Useat **kansalaisjärjestöt** järjestävät liikuntatoimintaa osin julkisen tuen turvin. Suomen liikunnan ja urheilun (SLU) 125 jäsenjärjestöön kuuluu jäsenenä yli miljoonaa suomalaista. SLU ja sen jäsenjärjestöt muodostavat yhdessä SLU-yhteisön. Jäsenjärjestöt ja niiden seuraturat houkuttelevat mukaan yli puoli miljoonaa vapaaehtoistoimijaa. SLU:n tavoitteena on, että ihmiset liikkuvat enemmän, kansalaistoiminta vahvistuu ja liikunnan ja urheilun vaikuttavuustulokset kasvavat. Yhteisön ohjelmassa korostetaan urheiluseuratoiminnan ja seuroissa toimivien vapaaehtoisten tukemista, lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja elämän-ilon edistämistä, aikuisten hyvinvoinnin, terveyden ja kunnon lisäämistä sekä menestystä huippu-urheilussa. Finlands Svenska Idrott, johon kuuluu n.120 000 jäsentä, on Suomen ruotsinkielisen urheilun ja liikunnan kattojärjestö, joka järjestää omaa toimintaa ja toimii edunvalvojana.

Liikuntajärjestöt tavoittavat parhaiten lapset ja nuoret. Seuraharrastaminen on huipussaan noin 12-vuoden iässä, jolloin osallistujia on 45–50 prosenttia ikäluokasta. 18-vuotiaista seurojen järjestämään liikuntaan osallistuu noin 25–30 prosenttia ikäluokasta. Liikunnallista toimintaa lapsille ja nuorille järjestävät myös muut kansalaisjärjestöt (Partio, Luonto-Liitto jne.), seurakunnat ja kuntien nuorisotoiminta. Valtio luo edellytyksiä nuorisojärjestöjen toiminnalle mm. avustamalla nuorisojärjestöjen valtakunnallista toimintaa (opetusministeriön nuorisoyksikkö).

Aikuisista liikunta- ja urheiluseuroissa harrastaa liikuntaa arviolta runsaat kymmenen prosenttia. Noin neljä prosenttia liikkuu ilmoituksensa mukaan (myös) muissa järjestöissä. Väestön ikääntyminen tarjoaa liikunta- ja urheiluseuroille uusia laajentumisen mahdollisuuksia. Eläkeikään on tulossa entistä enemmän kansalaisia, joilla on seuratausta ja he myös haluavat jatkaa harrastustaan eläkevuosinaan. Eläkeläisjärjestöjen ryhmissä liikuntaa harrastaa noin 30 000 henkilöä ja kansanterveysjärjestöissä noin 50 000 henkilöä.

Kansalaistoiminnan edistäminen kuuluu usean hallinnonalan tehtäviin. Opetusministeriö (liikuntayksikkö) myöntää harkinnanvaraisia toiminta- ja kehittämisavustuksia valtakunnallisille ja alueellisille liikuntajärjestöille sekä osallistuu liikuntaa järjestävien kansanterveysjärjestöjen tukemiseen. Raha-automaattiyhdistys (RAY) on kansanterveysjärjestöjen pääasiallinen avustaja. Paikallistasolla kansalaistoiminnan tukeminen on kuntien vastuulla.

Julkisen ja kolmannen sektorin liikuntatarjontaa täydentävät **yksityiset liikuntapalvelut**, jotka tavoittavat parhaiten maksukykyiset työkäiset. Yritysten piirissä liikkuu arviolta vajaat kymmenen prosenttia aikuisista. Yksityissektorin osuus liikuntamarkkinoista on kasvussa. Huomattava osa kansalaisista on halukas sijoittamaan aiempaa enemmän liikuntaansa ja terveyteensä, mikä on tarjonnut yksityissektorille hyvän kasvualustan. Työ- ja elinkeinoministeriö vastaa yritystoiminnan kehittämisestä.

Omatoiminen liikunta on aikuisväestön yleisin liikuntamuoto. Työ- ja eläkeikäisistä valtaosa ilmoittaa liikkuvansa omatoimisesti yksin tai ryhmässä. Kunnat ohjaavat omatoimisen harrastuksen ja arkiliikunnan valintoja erityisesti elinympäristöjä kehittämällä.

Elämäntarkastelun rinnalla on syytä ottaa huomioon elämäntarkasteluun ja osallistumiseen vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet. Tällaisia ovat mm. erityisryhmien ja maahanmuuttajataustaisten liikunnan järjestäminen. **Erityisliikunnalla** tarkoitetaan sellaisten henkilöiden liikuntaa, joiden on vaikea osallistua yleisesti tarjolla olevaan liikuntaan

vamman, sairauden, muun toimintakyvyn heikentymisen tai sosiaalisen tilanteen vuoksi. Erityisryhmiin kuuluvien ihmisten liikunnan ohjaaminen edellyttää soveltamista ja erityisosaamista. Karkeasti arvioiden noin miljoona suomalaista kuuluu tavalla tai toisella erityisliikunnan kohderyhmien piiriin. Erityistoimia tarvitsevia on kaikissa ikäryhmissä. Erityistoimia liikuntansa järjestämiseksi tarvitsee alle kouluikäisistä noin viisi prosenttia, koulu- ja opiskelikäisistä noin kymmenen prosenttia, työikäisistä noin 20 prosenttia ja eläkeikäisistä noin 60–70 prosenttia.

Liikuntalain mukaan kuntien tulee järjestää liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät. Myös hallitusohjelmassa painotetaan kansalaisten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa etenkin erityisryhmien osalta. Kuntien rooli on keskeinen erityisliikunnan edistämisessä. Kuntien toimintaa täydentävät erityisliikunta- ja kansanterveysjärjestöt. Erityisliikunnan piirissä liikkuu noin 220 000 suomalaista, joista noin 80 000 kuntien järjestämässä liikunnassa.

Käytännössä erityisliikunnan piiriin kuuluvat henkilöt ovat eri asemassa asuinpaikastaan riippuen. Kuntien käytännöt vaihtelevat. Vammaispalvelulain tulkinnalla on keskeinen käytännön merkitys erityisliikunnan toteutumiselle. Lain tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Kuljetuspalvelujen, apuvälineiden ja avustajien tarpeeseen suhtaudutaan eri kunnissa eri lailla, mikä lisää liikunnallista eriarvoisuutta.

Vaikka liikunnan tasa-arvossa on viimeisten vuosikymmenien aikana edistytty huomattavasti, laaja-alaisen tasa-arvon edistämisessä on vielä työtä. Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaoston kirjaamat ensisijaiset kehittämistarpeet kohdistuvat toimintakyvyltään heikentyneisiin ikäihmisiin, mielenterveyskuntoutujiin, vaikeavammaisiin henkilöihin sekä vammaisiin lapsiin ja nuoriin mm. koululiikunnassa. Erityishuomiota tulisi kiinnittää myös liikuntaa opettavien opettajien täydennyskoulutukseen erityisliikunnan alueella.

Yhteistyön lisääntyminen opetusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa on edistänyt erityisliikunnan tavoitteiden saavuttamista. Voimaa vanhuuteen -ohjelman kautta on voitu tukea ikäihmisten mahdollisuuksia asua kotonaan. Kuntien erityisliikunnanohjaajat ovat keskeinen voimavara kuntatasolla. Erityisliikunnan jaoston tavoitteena on, että kaikissa yli 10 000 asukkaan kunnissa on erityisliikunnan ohjaaja. Nykyään erityisliikunnan ammattilaisia on 90 kunnassa. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää 20 uuden erityisliikunnanohjaajan palkkaamista paikallistasolle eri puolille Suomea.

Erityisliikuntaa on viime vuosina kehitetty duaalimallin pohjalta. Osa erityisliikunnan piiriin kuuluvista tarvitsee erillisiä tukitoimia ja vertaisryhmiä, osalle sopii kaikille avoin matalan kynnyksen toiminta. Kaikille avoimen liikunnan kehittäminen korostaa siirtymistä lääketieteellisestä kuntoutusajattelusta arvolähtöiseen ihmisoikeusajatteluun, jossa jokaisella on oikeus valita liikuntaympäristönsä.

Liikuntalain mukaan liikunnan avulla tulee edistää suvaitsevaisuutta. Suomi on väestöllisesti monimuotoisempi kuin koskaan aikaisemmin. Kansainvälisen liikkuvuuden ja muutoliikkeen kasvun myötä **monikulttuurisuuskehityksen** arvioidaan vauhdittuvan tulevina vuosikymmeninä aktiivisen maahanmuuttopolitiikan seurauksena. Suomen maahanmuuttajataustaisen väestön määrä vaihtelee määrittelyperusteen mukaan. Vuoden 2006 alussa Suomessa asui pysyvästi ulkomaan kansalaisia noin 114 000, vieraskielisiä noin 144 000 ja ulkomailla syntyneitä noin 177 000 henkilöä. Suomen väestöstä runsas kolme prosenttia on luokiteltavissa ulkomaista alkuperää oleviksi. Suurin osa heistä on sijoittunut pääkaupunkiseudulle. Esimerkiksi Helsingin peruskoululaisista on noin 11 prosenttia ulkomaalaistaustaisia. Erot kuntien ja kunnanosien kesken ovat kuitenkin suuria.

Monikulttuurisessa yhteiskunnassa eri ryhmät säilyttävät omat ominaispiirteensä ja hyväksyvät sen, että muut ryhmät tekevät samoin. Monikulttuurisuus vaatii sopeutumista kaikilta ryhmiltä – sekä enemmistöltä että vähemmistöltä. Suomessa asuvat etniset, kielelliset, kansalliset ja kulttuuriset ryhmät ovat pääsääntöisesti kooltaan melko pieniä sekä sosiaaliselta, koulutukselliselta ja muilta taustoiltaan varsin heterogeenisiä. Maahanmuuttajia selkeimmin yhdistävä tekijä – syntyminen muualla kuin Suomessa – on hämärtyvässä uusien, Suomessa kasvavien jälkeläisten myötä.

Maahanmuuttajan kotouttamisessa on tärkeää löytää uusi ystäväpiiri- ja tukiverkosto. Sen luomisessa liikunnan mahdollisuudet ovat hyvät, koska liikuntaharrastuksella ja kilpailutoiminnalla on pitkälle kansainväliset käytännöt eikä kielitaidolla ei ole samaa merkitystä kuin monella muulla elämänalalla.

Opetusministeriö on tukenut vuodesta 1996 SLU:n työtä maahanmuuttajataustaisten liikunnan kehittämiseksi. Toiminnassa on ollut kaksi pääsuuntaa: maahanmuuttajataustaisten liikuntaryhmien perustaminen sekä yhteistyön tiivistäminen maahanmuuttajataustaisten ja muiden liikunnan harrastajien kesken.

2.5 Liikuntakoulutus

Julkinen sektori edistää liikunta-alan osaamista monitahoisella ja -tasoisella koulutustarjonnalla. Liikunta-alan koulutusta annetaan sekä toisen asteen ammatillisena koulutuksena että korkea-asteen koulutuksena. Ammatillisen peruskoulutuksen lisäksi tarjotaan ammatillista lisäkoulutusta työelämässä oleville (ammatti- ja erikoisammattitutkintoihin johtavat koulutukset). Liikunta-alan lisäksi myös joidenkin liikunnan lähialojen koulutuksiin sisältyy liikuntaa

Toisen asteen ammatillinen koulutus

Liikunta-alan ammatillinen peruskoulutus on toisen asteen koulutusta. **Liikunnanohjauksen perustutkinto** (liikuntaneuvoja, 120 ov) antaa valmiudet suunnitella ja ohjata liikuntaa eri-ikäisille ja erilaisin tavoittein liikkuville ryhmille.

Liikunta-alan **ammattitutkinnot** täydentävät ammatillista koulutusta. Ne edellyttävät perustutkintoa syvällisempää ammatinhallintaa, alan peruskoulutuksen jälkeisiä täydentäviä ja syventäviä opintoja sekä vähintään kolmen vuoden työkokemusta. Ammattitaito osoitetaan näytöin. Ammattitutkintoja ovat liikunnan ammattitutkinto (osaamisalat: aikuisliikunta, lasten liikunta, liikunta- ja ohjelmapalvelut, seuratoiminta), liikuntapaikkojenhoitajan ammattitutkinto, ja valmentajan ammattitutkinto. Ammattitutkinnon suorittaminen antaa kelpoisuuden jatkaa opintoja ammattikorkeakouluissa.

Liikunta-alan **erikoisammattitutkinnot** edellyttävät peruskoulutuksen jälkeen täydentäviä ja syventäviä opintoja sekä vähintään viiden vuoden työkokemusta. Erikoisammattitutkintoja ovat liikuntapaikkamestarin erikoisammattitutkinto ja valmentajan erikoisammattitutkinto. Tutkinnot antavat valmiuksia mm. alan johto-, suunnittelu- ja koulutustehtäviin.

Lähialojen perustutkintoja, jotka antavat valmiuksia myös liikunta-alalla toimimiseen, ovat mm. maatalousalan perustutkinto (ratsastuksenohjaaja), matkailualan perustutkinto, tanssialan perustutkinto, nuoriso- ja vapaa-ajan ohjauksen perustutkinto (nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaaja), sosiaali- ja terveysalan perustutkinto (lähihoitaja, hieroja). **Lähialojen ammatti- ja erikoisammattitutkintoja** ovat mm. erä- ja luonto-oppaan ammattitutkinto, matkailun ohjelmapalveluiden ammattitutkinto, ratsastuksenopettajan ammatti- ja erikois-

ammattitutkinnot sekä johtamisen erikoisammattitutkinto, johon valmistava koulutusohjelma on räätälöity erityisesti liikunta- ja urheiluorganisaatioissa työskenteleville.

Korkea-asteen koulutus

Liikunta-alan korkea-asteen koulutusta annetaan rinnakkain **ammattikorkeakouluissa** ja **yliopistoissa**. Ammattikorkeakoulut toimivat yliopistokoulutusta enemmän työelämän tarpeiden näkökulmasta. Ammattikorkeakouluissa voi suorittaa sekä **ammattikorkeakoulututkintoja** (210 op) että **ylempiä ammattikorkeakoulututkintoja** (90 op). Pääsyaatimuksena ylempään tutkintoon on yleensä alempi korkeakoulututkinto sekä kolmen vuoden työkokemus. Ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot (esim. liikunnanohjaaja, ylempi AMK) tuottavat kelpoisuuden julkiseen virkaan tai tehtävään samoin kuin ylempi korkeakoulututkinto. Liikunnan ammattikorkeakoulututkinto (liikunnanohjaaja AMK) valmistaa mm. liikunta-alan hallinto-, koulutus- ja johtotehtäviin. Kasvava osa valmistuneista suuntautuu yksityisen sektorin palvelukseen mm. liikuntayrittäjiksi. Ammattikorkeakoulujen erikoistumisopinnot suuntautuvat mm. urheilumarkkinointiin, urheilujournalismiin, luontoliikuntaan ja urheiluvalmennukseen.

Lähialojen ammattikorkeakoulututkintoja ovat mm. fysioterapeutti, jalkaterapeutti, kuntoutuksen ohjaaja, naprapaatti, osteopaatti, toimintaterapeutti, tanssinopettaja ja yhteisöpedagogi. Sosiaali- ja terveysalan ylempi ammattikorkeakoulututkinto (sairaanhoitaja) terveyden edistämisen koulutusohjelmassa antaa valmiudet mm. toimintakyvyn edistämiseen liittyviin asiantuntija-, johtamis- ja kehittämistehtäviin.

Yliopistollinen koulutus keskittyy Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekuntaan. Koulutus kohdistuu liikuntapedagogiikkaan, liikuntasosiologiaan, liikuntasuunnitteluun ja -hallintoon, liikuntabiologiaan, gerontologiaan ja kansanterveyteen, terveyskasvatukseen ja fysioterapiaan. Kandidaattiopinnot (180 op) ja maisterin (300 op) tutkinnot antavat valmiudet monenlaisiin johto- kehitys-, tutkimus- ja koulutustehtäviin. Liikunnan aineenopettajan pätevyys oikeuttaa toimimaan liikunnan aineenopettajana peruskoulussa. Liikunnan sivuaineopinnot, jotka oikeuttavat liikunnan opetukseen perusteella, voi suorittaa myös Oulun yliopiston Kajaanin yksikössä. Ylemmän korkeakoulututkinnon voi suorittaa myös maisteriohjelmilla, joihin on erillishaku. Ne ovat usein monitieteisiä ohjelmia ja kestävät noin kaksi vuotta.

Muu ammattiin valmentava koulutus

Tutkintoon johtavan koulutuksen lisäksi järjestetään muuta **ammattiin valmentavaa koulutusta** – kestoltaan yleensä muutamasta kuukaudesta puoleen vuoteen – joka on yleensä tarkoitettu työkokemukseen omaaville. Esimerkkejä tällaisesta ammatillisesta lisäkoulutuksesta ovat allasmestarikoulutus, elämysliikunnan ohjauskurssi, personal trainer, soveltava liikunnanohjaus, outdoor animateur, ratsastuksenohjaaja ja ratsastusterapeutti. Lisäksi järjestetään lyhytkestoista ammatillista täydennyskoulutusta työelämässä jo toimiville.

Ammattikorkeakoulut ja yliopistot tarjoavat myös **avointa opetusta**, jotka eivät johda tutkintoon, mutta jota voidaan hyödyntää mahdollisissa myöhemmissä amk- tai yliopistopinnoissa. Lisäksi liikunta-alan koulutusta annetaan **työvoimakoulutuksena**.

Liikuntajärjestöjen koulutus

Julkisen sektorin tarjoamaa liikunta-alan koulutusta täydentävät **liikuntajärjestöjen koulutusohjelmat**. SLU-yhteisön Hyvä Seura -hankkeen tavoitteena on seuroissa toimivien ihmisten osaamisen ja innostuksen lisääminen. Järjestöjohdon osaamisohjelman (JOS) tarkoituksena on tukea SLU:n jäsenjärjestöjen luottamus- ja operatiivista johtoa näiden käytännön johtamistyössä. Valmentaja- ja ohjaajakoulutuksen kehittäminen (VOK) tukee lajiliitoissa tapahtuvan koulutuksen käytännön kehittämistyötä. Pääkohteena on urheiluseurojen vapaaehtoisten valmentajien ja ohjaajien osaamisen lisääminen. Erityispiirteistään johtuen Finlands Svenska Idrotilla on oma koulutusyksikkönsä.

2.6 Liikunnan talous

Liikunnan osuus kansantaloudesta on pieni, laskentatavasta riippuen noin pari prosenttia bruttokansantuotteesta. Liikunnan osuus kansantaloudesta on nousussa. Kokonaisyhteiskunnalliset vaikutukset ovat huomattavasti edellä esitettyä merkittävämmät. Liikunnan epäsuorat vaikutukset talouteen ovat moninkertaiset suoriin vaikutuksiin verrattuna. Liikunnan terveysvaikutuksia, kokemuksia ja elämyksiä tai vapaaehtoistoiminnan kautta kertyvää inhimillistä ja sosiaalista pääomaa ei ole mahdollista arvioida taloudellisilla mittareilla siten kuin liikuntakäyttämisen suoria talousvaikutuksia.

Liikuntaedellytysten luominen tapahtuu useiden hallinnonalojen kautta valtio- ja kuntatasoilla. Elinympäristöjen kehittäminen, kevyen liikenteen väylien rakentaminen tai virkistysalueiden hoito ovat esimerkkejä liikuntatoimen ulkopuolella hallinnoitavista liikunnan edellytyksistä.

Samoin osa liikuntatoiminnasta tapahtuu muun kuin liikuntatoimen ohjauksessa. Päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten, puolustusvoimien sekä ikääntyneiden terveyttä edistävää liikuntaa hallinnoidaan muualla kuin liikuntatoimessa.

Kotitaloudet, julkinen sektori ja yritykset liikunnan rahoittajina ("liikuntatalous")

Parhaiten liikuntatalouden piirissä on pystytty arvioimaan suoraan liikuntaharrastukseen ja liikuntapaikkarakentamiseen kohdistetut varat eli julkisen sektorin liikuntatoimen, kotitalouksien ja yksityissektorin liikuntaan sijoittamat varat. Näiltä osin liikuntatalouden kokonaisuus oli Timo Ala-Vähälän selvityksen (2008) perusteella vuonna 2005 noin 2,6 miljardia euroa. Liikunnan talouteen liittyvät laskelmat on koottu useista lähteistä ja ne sisältävät useita arvioita. Laskelmat tarjoavat kuitenkin käsityksen varsinaisen liikuntatalouden suuruusluokasta. Valtion osalta laskelmassa ovat mukana opetusministeriön liikuntamäärärahat, kuntien osalta liikuntatoimen kulut, joista on vähennetty valtion kunnille osoittama liikunnan valtionosuus sekä toimintatuotot. Yksityisen sektorin osalta mukana ovat sponsoroinnin kulut. Työnantajien liikuntakulut koostuvat julkisen ja yksityisen sektorin työyhteisöliikunnasta. Kotitalouksien liikuntamenot perustuvat Tilastokeskuksen keräämiin tietoihin vuodelta 2006.

Taulukko 1. Arvio liikunnan talouden volyyymista vuonna 2005 (Ala-Vähälä, 2008)

Sektori		Kulu	(M€)
Julkinen sektori	Valtio	Liikunnan määrärahat	93
	Kunnat*	Kuntien rahoitusosuus	367
Yksityinen sektori	Yritykset	Sponsorointi	70
Julkinen ja yksityinen sektori	Työnantajat	Työpaikkaliikunta	280
Kotitaloudet		Liikuntavälineet ja -tekstiilit	1262
		Liikuntapalvelut	560
Yhteensä			2632

*) Kuntien liikuntatoimen käyttötalous (463,7 M€ – valtionosuus (15,4 M€ – toimintatuotot (81,4 M€ = 366,9 M€

Laskelmasta puuttuvat televisiointisopimukset, liikunta-alan ammatillinen koulutus ja koulujen liikunnanopetus sekä liikunta-alan yritysten konkurseista aiheutuvat luottotappiot ja sijoitusten arvonalentumiset.

Kotitaloudet vastaavat suurimmasta liikuntapanostuksesta eli noin 69 %:sta (noin 1822 M€). Kansalaisten kuluttavat vuosi vuodelta enemmän liikuntahyödykkeitä (vaatetus, välineet, liikuntamatkat ja -palvelukset, penkkiurheilu jne.). Eri tutkimusten mukaan kuluttajien osuus liikunnan kokonaisrahoituksesta on kasvussa. Ylempien sosioekonomisten väestöryhmien liikunta on hyödykeintensiivisempää kuin alempien ryhmien.

Julkisen liikuntahallinnon osuus liikuntataloudesta oli vuonna 2005 runsaat 17 prosenttia – kunnat noin 14 prosenttia (367 M€) ja valtio noin 3,5 prosenttia (93 M€). Julkisen sektorin rooli korostuu liikuntapaikkojen päärahoittajana ja järjestäytyneen liikuntatoiminnan osarahoittajana. Julkisen sektorin osallistuminen liikunnan edistämiseen perustuu liikunnan tuottamiin hyötyihin sekä kansalaisten itsensä että yhteiskunnan näkökulmista. Oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon tavoitteet edellyttävät, että kaikki kansalaiset voivat käyttää liikuntapalveluja.

Yritysten merkitys liikunnan rahoituksessa on viime vuosina kasvanut. Työ- ja toimintakykyä ylläpitävä liikunta ymmärretään aiempaa yleisemmin osaksi työhyvinvointia. Työyhteisöliikunnan osuus liikuntataloudesta oli vuonna 2005 arviolta yli kymmenen prosenttia (noin 280 M€). Yritysten urheilusponsoroinnin osuus oli noin pari prosenttia (70 M€), mikä oli mainonnan kokonaismäärästä (2689 M€) noin 2,6 %. Myös kansalaisjärjestöjen vapaaehtoistoiminnalla on suuri arvo, vaikka se ei näy kansantalouden tilinpidossa.

Seuraavassa taulukossa on liikunnan talouden kokonaisvolyyymi liikuntapalvelujen ja -tavaroiden tarjonnan näkökulmasta.

Taulukko 2. Liikuntapalvelujen ja -tavaroiden tarjonta vuonna 2005 (Ala-Vähälä, 2008)

Palvelujen tai tavaroiden tarjoaja	Tunnusluku	(M€)
Kunnat	Liikuntatoimien käyttövarat*	425
Liikuntaseurat ja -järjestöt	Liikuntaseurojen käyttövarat	560
	Liikuntajärjestöjen käyttövarat	90
Yritykset		
Urheilukentät, uimahallit, stadionit, urheilutoiminta ja urheilu- ja liikuntavälineiden vuokraajat**	Liikevaihto	462
Erikoisliikkeet (Liikuntavälineet ja -tekstiilit) ***	Liikevaihto	706
Tavaratalot (Liikuntavälineet ja -tekstiilit) ****	Liikevaihto	500
Yhteensä		2743

*) Kuntien liikuntatoimen käyttötalous (463,7 M€) - avustukset (38,7 M€) = 425 M€

***) Mukaan laskettu urheilu- ja liikuntavälineiden vuokrausta harjoittavat yritykset

****) Sisältää päällekkäisyyksiä eli yritysten välistä kauppaa

*****) Eri tilastoista yhdistelemällä tehty arvio

Kysyntään (talouden volyyymi) ja tarjontaan (Liikuntapalvelujen ja -tavaroiden tarjonta) perustuvat laskelmat poikkeavat toisistaan noin 100 miljoonalla eurolla, mikä johtuu Ala-Vähälän arvion mukaan kysyntäpuolen puutteista ja tarjontapuolen yritysten keskinäisestä kaupasta aiheutuvista päällekkäisyyksistä.

Koulujen ja oppilaitosten liikunnanopetuksen, liikunnan ammatillisen koulutuksen, liikunnan vapaan sivistystyön ja liikuntatutkimuksen kulut olivat Ala-Vähälän selvityksen mukaan vuonna 2005 noin 200 M€. Muiden hallinnonalojen merkitystä osana liikuntatalouden kokonaisuutta ei ole arvioitu.

Valtion liikuntamäärärahat

Liikuntalaissa säädetään valtion tehtäväksi yleisten edellytysten luominen liikunnalle valtakunnan tasolla. Laissa säädetään valtionrahoituksesta tähän tarkoitukseen. Lain mukaan valtionrahoitusta osoitetaan kunnan liikuntatoimeen, alueelliseen liikuntatoimeen, valtakunnallisten ja alueellisten liikuntajärjestöjen valtionavustuksiin, liikuntapaikkojen valtionavustuksiin sekä muihin liikuntaa edistäviin tarkoituksiin, mm. liikuntatieteelliseen tutkimukseen, koulutukseen, kansainväliseen yhteistyöhön, huippu-urheilun edistämiseen sekä ajankohtaisiin yhteistyö- ja kehittämishankkeisiin.

Laissa raha-arpajaisten sekä veikkaus- ja vedonlyöntipelien tuoton käyttämisestä säädetään arpajaislain 17 §:n 1 momentissa tarkoitettua raha-arpajaisten sekä veikkaus- ja vedonlyöntipelien tuottoa vastaavien määrärahojen ottamisesta valtion talousarvioon. Sen mukaan tuotosta käytetään 25 % urheilun ja liikuntakasvatukseen edistämiseen, 9 % nuorisotyön edistämiseen, 17,5 % tieteen edistämiseen, 38,5 % taiteen edistämiseen ja 10 % edellä mainittuihin kohteisiin valtion talousarviossa vuosittain tarkemmin päätettävällä tavalla.

Urheilu ja liikuntakasvatus ovat alkuperäiset veikkausvoittovarojen edunsaajat vuodelta 1940. Voittovarojen kohdennusta laajennettiin vuosien varrella eri käyttötarkoituksiin niin, että liikunnan prosenttiosuus vähitellen pieneni aina 21 %:iin vuonna 2001. Vuoden 2002 alusta voimaan tullut arpajaislaki, jonka yhteydessä säädettiin erikseen tuoton jakamisesta, korjasi tilanteen nykyisiin prosenttiosuuksiin.

Veikkausvoittovaroja osoitettiin vuodesta 1996 alkaen myös kirjastojen valtionosuuksiin, joita aiemmin rahoitettiin yleisistä budjettivaroista. Kirjastoille maksettavat valtionosuudet

siirretään asteittain takaisin suoraan yleisistä budjettivaroista rahoitettaviksi siten, että vuoden 2009 jälkeen veikkaus- ja rahapelituottoja ei enää käytetä kirjastojen valtionosuuksiin.

Valtion talousarvioon otettava, liikunnan edistämiseen tarkoitettu määräraha perustuu lähes kokonaan jakosuhdelain mukaiseen tuotto-osuuteen. Vuoden 2008 liikuntabudjetti on 106 818 000 euroa, josta 104 065 000 euroa rahoitetaan rahapelien tuotolla. Yleisistä budjettirahoista osoitettua määrärahaa käytetään liikunnan koulutuskeskuksille tarkoitettuun valtionosuuteen. Samaan tarkoitukseen on osoitettu myös määräraha veikkauksen ja rahapelien tuotosta.

Hallituksen tavoitteena on hallitusohjelman mukaan turvata rahapelien yksinoikeusjärjestelmän säilyttäminen sekä käyttää veikkausvoittovaroja arpajaislain mukaisesti käyttötarpeisiin jakosuhdelain mukaisesti. Rahapelipolitiikan perusteet ovat sosiaalisten, terveydellisten ja taloudellisten haittojen ehkäisyssä sekä väärinkäytösten ja rikosten estämisessä.

Valtion budjetista liikunnan määrärahat ovat 0,25 prosenttia. Vaikka valtion liikuntabudjetti on liikuntarahoituksen kokonaisuuteen nähden vähäinen, sillä on tärkeä ohjaava vaikutus liikunta-alan kehittämiseen ja liikuntaedellytysten luomiseen.

Taulukko 3. Valtion liikunnan edistämiseen tarkoitettut määrärahat vuonna 2008:

Rahoituksen kohde	M€	%
Liikunnan kansalaistoiminta	34,9	32,7
Lajiliitot	16,8	
Muut liikuntajärjestöt	17,5	
Liikuntajärjestöjen kehittämisavustukset	0,5	
Liikuntapaikkarakentaminen	17,7	16,6
Liikunnan koulutuskeskukset	18,6	17,4
Veikkausvoittovarot	15,8	
Budjettivarat	2,7	
Kunnat	17,0	15,9
Lasten ja nuorten liikunnan kehittäminen	3,5	3,2
Terveyttä edistävän liikunnan kehittäminen	2,2	2,0
Liikunnan koulutus, tutkimus ja tiedonvälitys	7,5	7,0
Huippu-urheilun kehittäminen	3,0	2,8
Muut momentit	2,5	2,4
Yhteensä	106,8	100

Kuntien liikuntamäärärahat

Kuntien liikuntamäärärahat ovat yli nelinkertaiset valtion liikuntabudjettiin verrattuna, mutta myös kunnissa liikunta on pieni toimialue. Liikunnan osuus kuntien käyttökuluista on keskimäärin 1,7 % (vuonna 2005 yhteensä 463,7 M€ ja vuonna 2008 arviolta noin 510 M). Kuntien peruspalvelut rahoitetaan pääosin kuntien omilla verotuloilla. Useat kunnat ovat joutuneet lisäämään käyttäjien omavastuuta liikuntatilojen käyttömaksuissa. Käyttömaksujen merkitys kuntien kokonaistulorahoituksessa on pieni, mutta Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo – tutkimuksen (2000) mukaan noin neljäsosa harrastajista pitää käyttömaksuja kalliina ja lähes joka viidennelle ne vaikuttavat jopa kielteisesti liikunnan harrastamiseen.

Kuntien liikuntamäärärahat kohdentuvat pääasiassa lasten ja nuorten liikuntatoiminnan tukemiseen. Huippu-urheilun osuus on – jopa huippu-urheilu laajasti määritellen (kansallisen tason huippu-urheilu) – vähäinen. Kunto- ja harrasteliikunnan osuuteen vaikuttaa erityisesti uimahallien sekä kaikkien vapaasti käytettävissä olevien ulkoliikuntapaikkojen

käyttökustannusten osuus kunnan liikuntapaikkojen kokonaiskäyttökustannuksista. Lapsi- ja nuorisourheilun osuuteen vaikuttavat erityisesti seuratoiminnan aktiivisuus kunnassa sekä lasten ja nuorten osuus käyttökustannuksiltaan merkittävien liikuntapaikkojen käytöstä. Kilpa- ja huippu-urheilun osuuteen vaikuttavat oleellisesti em. toimintaan rakennettujen ja käyttökustannuksiltaan merkittävien liikuntapaikkojen osuus kunnan liikuntapaikoista. Erityisliikunnan osuuteen vaikuttaa erityisesti toiminnan organisoituminen; mikäli pääosan toiminnasta järjestää liikuntatoimi, on osuus suurempi kuin silloin, kun huomattava osa toiminnasta kuuluu esimerkiksi terveystoimen vastuualueeseen. Huolimatta siitä, että yksityiskohtainen, suuria ja keskisuuria kaupunkeja koskeva tutkimustieto aiheesta on noin kymmenen vuoden takaa, ei liikuntamenojen kohdentumisessa liikunnan eri toimialoille ole muutamissa suurissa kaupungeissa tehtyjen tutkimuspäivitysten mukaan tapahtunut suuria muutoksia.

Taulukko 4. Kuntien liikuntamenojen kohdentuminen suurissa ja keskisuurissa kaupungeissa (Puronaho et.al. 1996)

Liikunnan toimiala	Osuus liikuntamenoista (%)
Kunto- ja harrasteliikunta	19–37
Lapsi- ja nuorisourheilu	32–51
Koululais- ja opiskelijaliikunta	13–33
Kilpa- ja huippu-urheilu	6–25
Erityisliikunta	1–4

Liikunta on liikuntalain perusteluissa määritelty kunnan peruspalveluksi, mihin ne saavat valtionosuutta. Valtionosuusjärjestelmään perustuva valtionrahoitus on kunnille yleiskatteellista asukaskohtaista rahaa, jonka kohdentamisesta liikunnan alueella kunta päättää itse. Kuntien liikuntatoimen käyttömenoista valtionosuus kattoi vuonna 2006 noin 3,6 prosenttia (1996 / 4,8 %). Liikuntapaikkarakentamisessa valtionavustuksilla on kunnallista päätöstä vauhdittava vaikutus. Valtionavun osuus kuntien tuettuihin liikuntainvestointeihin oli vuonna 2006 keskimäärin 12,6 prosenttia (1996/10,1 %) rakentamiskuluista. Valtion liikuntamäärärahoista suuntautuu paikallistasolle yhteensä noin 35 prosenttia valtionosuuksina, rakentamisavustuksina ja kehittämisavustuksina.

Liikuntaseurojen talous

Liikuntaseurat ovat pääasiassa taloudellisia toimintayksiköjä, aatteellisia yhdistyksiä, jotka hankkivat tuloja pystyäkseen maksamaan toiminnan tuottamisesta aiheutuvat menot. Liikuntaseurojen tavoitteena ei ole tulojen hankkiminen, vaan liikuntatoiminnan tuottaminen mm. fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten hyvinvointivaikutusten sekä seuran itsensä asettamien tavoitteiden saavuttamiseksi. Voittoa tuottamattomissa yhteisöissä, kuten liikuntaseuroissa, pyritään maksimoimaan niin tuotantomäärä kuin laatu vähintään taloudelliseen nollatulokseen päätyen. Erityisesti lasten ja nuorten seuratoiminnan kysyntä on selvästi olemassa olevaa tarjontaa suurempaa.

Liikuntaseurojen kokonaiskuluiksi vuonna 2005 arvioitiin 560 M€. Seurojen tuotot olivat pääasiassa varainhankinnan (noin 45 %) ja varsinaisen toiminnan (noin 35 %) tuottoja sekä jäsen- ja lisenssimaksu- (noin 7 %) ja kunta-avustustuottoja (noin 7 %). Suurimmat kulut aiheutuivat kilpailu- ja valmennustoiminnasta (noin 55 %). Seurat toimivat pääasiassa kuntien rakentamalla ja ylläpitämällä liikuntapaikoilla (kuntien välillinen tuki seuratoiminnalle). Ilman merkittävää, vapaaehtoistoimijoiden työpanosta (vuonna 2005

yhteensä 532 000 vapaaehtoista) huomattava osa liikuntaseurojen järjestämästä edullisesta liikuntatoiminnasta jäisi toteuttamatta. Suurimmat seurojen taloutta uhkaavat tekijät ovat sali- ja kenttävuokrien kasvu, jäsenmäärän lasku, seura-avustusten leikkaus ja vapaaehtoisuustoiminnan väheneminen.

Riittämättömän liikunnan ja liikuntatapaturmien kustannukset

Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu nojaa suurelta osin liikunnan terveyttä ja hyvinvointia edistäviin vaikutuksiin. Terve, hyvinvoiva ja toimintakykyinen väestö säästää sekä yksilön että yhteiskunnan voimavaroja. Liikunta on pääsääntöisesti terveyttä tuottavaa toimintaa. Riittämättömästi liikkuvat kansalaiset kuluttavat sekä omia että yhteiskunnan voimavaroja. Vaikka elintapoihin liittyvien sairauksien kustannuksia on vaikea arvioida mm. päällekkäisyyskyksien takia, terveydenhuollon näkökulmasta fyysisen passiivisuuden kustannukset ovat arviolta samaa suuruusluokkaa (noin 200 milj.€/vuosi) kuin lihavuuden, tupakoinnin, alkoholin tai tapaturmien aiheuttamat kulut.

Liikunnassa on kuitenkin myös vaaransa ja sitä kautta kuluja. Vammaan johtavista koti- ja vapaa-ajan tapaturmista yleisimpiä ovat liikuntatapaturmat. Liikuntatapaturmia sattuu vuosittain yli 300 000 ja suunta mm. liikuntaharrastusten laajenemisen ja yleistymisen myötä on ollut kasvava. Liikuntatapaturmat ovat usein muita tapaturmia lievempiä (nyrjähdyksiä, revähdyksiä tms.), mutta yli puolet liikuntatapaturmista tuottavat ainakin yhden haittapäivän (pois töistä tai päivittäiset toiminnot eivät onnistu). Ammattitaitoisen ohjauksen ja neuvonnan, hyvien liikuntaolosuhteiden sekä laadukkaiden liikuntavälineiden avulla voidaan liikuntatapaturmia ennaltaehkäistä ja lieventää.

2.7 Liikuntapolitiikan seuranta ja arviointi

Liikuntajärjestelmä on rajoiltaan epätarkka ja tavoitteiltaan moninainen. Liikunnan edistämisen seurantaan ja arviointiin ei ole toistaiseksi onnistuttu luomaan systemaattista ja vakiintunutta arviointijärjestelmää tai luotettavia indikaattoreita, joilla voitaisiin tiivistetysti seurata liikuntakulttuurin tilaa ja kehitystä.

Liikuntahallinnon tavoitteita on uudistettu noin vuosikymmenen välein, mikä on vaikeuttanut pitkäjänteisen seurannan toteuttamista. Liikunnan itseisarvoisen tavoitteen (liikuntaharrastus) rinnalle on lisätty harrastusta laajempia yhteiskunnallisia tavoitteita (terveys, hyvinvointi, suvaitsevaisuus jne.). Arvioinnissa tulisi ottaa huomioon tavoiteasettelu: tulisiko tehtyjä ratkaisuja arvioida liikuntaharrastuksen kehityksen vai sen taustalla olevien yhteiskunnallisten tavoitteiden suhteen? Terveysten edistämässä liikunnan merkitys on kiistaton, mutta vaikeasti eriteltävissä.

Liikuntatoiminta tapahtuu suurelta osin julkisen hallinnon ulkopuolella järjestöissä. Kokonaiskuvan saamiseksi liikuntapäätösten vaikuttavuuden arviointi edellyttää sekä julkisen sektorin että julkisella tuella toimivien järjestöjen toiminnan seuranta- ja arviointia.

Liikuntapolitiikan tavoitteena on sekä liikunnan lisääminen että uusien liikkujien aktivoiminen. Ohjaus ja seuranta on suhteellisen helppo kohdistaa organisoituneeseen liikuntaan ja liikuntapaikkoihin. Järjestäytyneen liikuntakulttuurin ulkopuolella on yli puolet väestöstä. Heille suunnattujen toimenpiteiden vaikutuksista on riittämättömästi tietoa.

Liikuntakäyttäytymistä ohjaavat suurelta osin elin- ja elämäntapoihin liittyvät syyt. Liikunnan edistämässä tarvitaan seurantatietoa myös liikuntaan vaikuttavien taustatekijöiden muutoksista.

Liikunnan edistäminen toteutuu usein myös muiden hallinnonalojen kuin liikuntatoimen päätöksillä ja resursseilla. Eri hallinnonalojen liikuntaan vaikuttavien päätösten erottaminen muista päätöksistä on vaikeaa ja usein jopa mahdotonta.

Liikunnan ohjausjärjestelmän lopputuotos ei rajoitu vain liikuntasektorille. Julkisen hallinnon liikuntaa edistävät toimet vaikuttavat ja heijastuvat laajalle yli liikuntasektorin. Seurannassa ja arvioinnissa tulisi kyetä arvioimaan myös tätä kautta syntyviä vaikutuksia (liikuntaosaamisen lisääntyminen terveydenhuollossa jne.).

Valtion ja kuntien välinen liikunnan tiedonvaihto on vähentynyt 1990-luvulta lähtien. Valtion tulisi olla tietoinen toimiansa vaikuttavuudesta sekä kyetä arvioimaan liikuntapalveluiden riittävyttä, kohdentumista, laatua ja tehokkuutta valtakunnan tasolla samalla lailla kuin kuntien paikallistasolla. Liikuntatoiminnan seuranta haittaa erityisesti vertailutiedon puute, mikä on koettu ongelmaksi myös kunnissa.

Liikuntalain mukaan valtion liikuntaneuvoston tehtävänä on mm. valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arviointi liikunnan alueella. Liikuntaneuvosto arvioi vuonna 2002 liikuntapaikkarakentamista ja liikunnan kansalaistoimintaa. Neuvoston mielestä liikuntalain suoria tai välillisiä vaikutuksia kansalaisten liikuntakäyttäytymiseen on vaikea arvioida. *Liikuntapaikkarakentamisen* arviossaan neuvosto piti liikuntalaissa mainittua työnjakoperiaatetta – julkinen valta vastaa yleisistä edellytyksistä ja pääasiassa liikuntajärjestöt toiminnasta – pääosin toimivana. Vaikka valtion liikuntapaikkarakentamiseen osoittama määräraha on pieni suhteessa avustamista koskeviin toiveisiin ja tarpeisiin, sillä on selkeä psykologinen ohjaava vaikutus kunnissa. Valtionapu on antanut ”selkänöjää” kunnallisessa päätöksenteossa. Neuvosto myös katsoi, että pääosa valtion liikuntapaikkaavustuksista oli kohdentunut liikuntalain arvopohjan mukaisesti hankkeisiin, jotka palvelevat laajoja käyttäjäryhmiä.

Liikuntajärjestöjen ja valtion suhde oli neuvoston arvion mukaan muodostunut yhteyksiltään varsin tiiviiksi. Neuvosto kuitenkin korosti, etteivät eri järjestöjen keskinäiset suhteet tai järjestöjen ja valtion suhteet ole kaikilta osin ”asettuneet kohdilleen”. Strategiseksi kysymyksiksi neuvosto nosti järjestöjen avustamisen periaatteet ja valtion liikuntajärjestöihin kohdistuvan ohjauksen rajat sekä liikuntajärjestöjen yhteiskunnallisen vastuun laajuuden ja niiden kyvyt vastata liikuntakulttuurin tulevaisuuden haasteisiin. Neuvosto piti uusien käytäntöjen omaksumista kansalaistoiminnassa välttämättömänä. 1990-luvulla käyttöön otetun liikuntajärjestöjen tulohajauksen neuvosto näki selkiytäneen ja järkipäistäneen valtakunnallisille liikuntajärjestöille myönnettävien valtionavustusten jakamista.

Valtion liikuntaneuvosto on 2000-luvulla teettänyt yksittäisiä kuvauksia ja selvityksiä liikuntakulttuurin eri alueilta. Selvitykset eivät sisällä arvioita päätöksenteon vaikutuksista, joten ne soveltuvat lähinnä arvioinnin taustatiedoiksi.

Liikuntahallinnossa on pyritty siirtymään entistä enemmän tiedolla johtamiseen, mitä on tuettu sektoritutkimusta kehittämällä. Tietoaineksen nopea lisääntyminen ja sirpaloituminen erilaisiin ohjelmiin korostaa kokonaisuuksien hallinnan tarvetta.

Opetusministeriö asettama työryhmä tarkasteli strategisen tiedolla johtamisen kehittämistä liikunnan valtionhallinnossa vuonna 2006. Tiedon välittymisen keskeisiksi ongelmiksi työryhmä nimesi liikunnan tiedonvälityksessä toimivien tahojen ja niiden toimintojen eriytyneisyyden ja hajanaisuuden. Tiedon tarvitsijoiden tietotarpeet eivät välity tiedon tuottajille eikä tiedon tuottajien tarjonta välity tiedon tarvitsijoille. Liikunta-alan tietotuotanto on organisaatiosidonnaista, jolloin se ei ole kovin käyttäjälähtöistä. Työryhmä suositteli tiedonvälityksen edistämiseksi mm. yhteistyön tiivistämistä valtionhallinnon ja muiden liikuntatoimijoiden välillä, tiedotuksen lisäämistä, liikuntatiedon portaalien pe-

rustamista sekä liikunnan alan päätöksentekoon vaikuttavan tietovarannon kokoamista ”yhdessä napin alle”.

Myös kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta on työssään painottanut ajantasaisten tietoperustan tärkeyttä osana kansalaistoiminnan arviointia ja edistämistä.

2.8 Liikunnan edistämisen linjauksia kansainvälisesti

Euroopan unionin ja Euroopan neuvoston vaikutukset kansallisiin liikuntakulttuureihin ovat toistaiseksi olleet vähäisiä, ensisijaisesti suosituksiin ja julistuksiin perustuvia. Maailmanlaajuista valtioiden liikuntayhteistyötä hallitsee antidopingtoiminta osana urheilun eettisen perustan vahvistamista. Urheilujärjestöjen näkökulmasta korostuvat myös ammatillisuuteen liittyvät kysymykset.

Liikunnan edistämisen kehityslinjat ovat samansuuntaisia läntisissä maissa. Liikuntapolitiikan ydin on organisoidussa liikunnassa ja sen tuottamassa kilpa- ja huippu-urheilussa. Liikuntapolitiikan tavoitteisiin on vähitellen nostettu myös laajemmille kansanosille suunnattu kuntoliikunta ja viime vuosina useissa maissa myös kevyempi, terveyttä edistävä liikunta. Liikunnan määrittely terveyden ja hyvinvoinnin välineeksi näkyy ennen kaikkea maiden ohjelmatyössä. Vakiintuneessa liikuntatoiminnassa terveyttä edistävä liikunta on si-
vuosassa. Kansainvälisessä vertailussa suomalainen laaja-alainen liikuntapolitiikka on ollut enemmän edelläkävijä kuin kehityksen seuraaja.

Liikunta Euroopan unionissa ja Euroopan neuvostossa

Euroopan unionilla (EU) ei toistaiseksi ole toimivaltaa urheilun alalla, joten EU-yhteistyö on luonteeltaan epävirallista. EU:n politiikat ja lainsäädäntö ovat suoraan toimivaltaisia urheilun alalla silloin, kun urheilutoiminta katsotaan taloudelliseksi toiminnaksi. Muussa kuin taloudelliseksi toiminnaksi laskettavassa urheilutoiminnassa toimivalta on epäsuoraa ja toteutuu useiden eri politiikanalojen kautta.

Nizzan Eurooppa-neuvoston julkilausuma (2000) velvoittaa unionin toimielimet ottamaan huomioon urheilun erityispiirteet ja yhteiskunnallisen merkityksen toimissaan. Julkilausuma on vaikuttanut unionin oikeuskäytäntöön urheilun kannalta edullisesti. Se ei kuitenkaan ole tuonut täyttä oikeusvarmuutta, koska mm. urheilun erityispiirteiden määritelmä jäi epäselväksi.

Ehdotus EU:n uudistamissopimukseksi sisältää uuden urheilua koskevan oikeusperustan (art. 149), jonka mukaan EU:n toiminta urheilusektorilla tulee sopimuksen voimaantullessa muodostumaan vastaavanlaiseksi kuin esim. koulutus-, nuoriso- ja kulttuurisektoreilla (tuki- ja täydennystoimia, suosituksia, eurooppalaisia yhteistyöohjelmia). Oikeusperusta mahdollistaisi myös urheiluyhteistyötä koskevan määrärahan EU:n budjettiin.

Perustuslakineuvotteluiden kariuduttua kansanäänestyksiin sektorin toimintaa on pyritty kehittämään urheiluministerien yhteisesti sopiman Rolling Agendan pohjalta. Ministerien sopimien prioriteettialojen yhteistyötä kehitetään useissa epävirallisissa työryhmissä, joista Suomen kannalta tärkeimpiä ovat liikunta ja terveys -työryhmä sekä Suomen puheenjohtajakaudella perustettu urheiluseurojen yleishyödyllistä luonnetta suhteessa EU-lainsäädäntöön selvittävä työryhmä. Suomi tarkastelee urheilua kahdesta näkökulmasta: urheilulähtöisesti urheiluministerien omana politiikanalana sekä horisontaalisesti, urheilua osana muiden politiikanalojen tavoitteita ja ohjelmia.

EU:n liikuntapolitiittinen yhteistyö vahvistui vuonna 2007, kun komissio julkaisi yhteistä liikuntapolitiikkaa vahvistavan strategisen asiakirjan, urheilun valkoisen kirjan. Asiakirja

on ensimmäinen virallinen komission hyväksymä linjaus urheilun EU-politiikasta. Valkoisessa kirjassa ehdotetut edistämistoimet koskettavat useita eri toimialoja ja toimivaltoja. Ehdotukset ovat luonteeltaan suosituksia ja selvityksiä. Valkoinen kirja pyrkii asettamaan tavoitteita ja jatkuvuutta EU:n epäviralliselle liikuntapoliittiselle yhteistyölle ja toisaalta valmistelemaan urheilun EU-toimivallan voimaantumista.

Valkoisessa kirjassa ehdotetut edistämistoimet ovat pääosin linjassa suomalaisen liikuntapolitiikan kanssa. Suomalaiset tavoitteet ja esitykset on otettu huomioon kirjassa hyvin. Komissio nostaa terveysliikunnan EU-politiikan kulmakiveksi. Terveysliikunnan edistäminen nähdään myös EU:ssa eri hallinnonalojen yhteiseksi tehtäväksi. Myös Suomen tavoite vahvistaa urheilun vapaaehtoistyön asemaa ja selkeyttää yleishyödyllisten urheilujärjestöjen toimintaedellytyksiä EU-toimintaympäristössä sisältyy valkoiseen kirjaan.

Muita Suomen kannalta olennaisia kehittämisalueita valkoisessa kirjassa ovat liikunnan ja urheilun mahdollisuuksien hyödyntäminen (mm. sosiaalinen osallisuus), liikuntaa koskevan tilastoinnin, tiedonkeruun ja yhteisen eurooppalaisen tutkimuksen toteuttaminen päätöksenteon tueksi sekä urheilujärjestöjen kanssa käytävän, urheilun sisäisiä hyviä hallintotapoja tukevan dialogin tiivistäminen.

Valkoinen kirja urheilusta ei muuta suomalaista liikuntakulttuuria, ei vaikuta kansalliseen liikuntalainsäädäntöön eikä sisällä muutosta edellyttäviä liikuntapoliittisia ehdotuksia. Ainakin toistaiseksi globaalit kulttuuriset muutokset vaikuttavat suomalaiseen liikuntaelämään huomattavasti Euroopan unionia vahvemmin.

Tulevan EU-toimivallan vaikutuksia urheilun alueella ei ole mahdollista ennakoida. Mikäli liikunnan alalle luodaan vastaavanlainen vahva, eurooppalainen monivuotinen yhteistyöohjelma kuin esimerkiksi koulutusalan EU-ohjelmat, tulevalla EU-toimivallalla voi olla suomalaista liikuntasektoria kansainvälistävä ja sen toimintatapoja uudistava vaikutus.

Euroopan neuvosto (EN) on toistaiseksi ainoa toimivaltainen hallitusten välisen yhteistyön järjestö liikunnan alalla. Euroopan neuvoston liikuntapoliittinen yhteistyö on viime vuosina keskittynyt dopingin vastaiseen toimintaan sekä katsomoväkivallan vastaiseen toimintaan. Järjestön perustehtävä, demokratiakehityksen edistäminen, on kansalaistoimintaan perustuvan liikunnan kannalta tärkeä toiminta-ala. EN on myös tarjonnut kanavan hallitusten ja kansalaisyhteiskunnan tiiviille yhteistyölle urheilun alalla.

Liikuntapoliittisen yhteistyön osalta järjestön toimintaa on uudistettu. Sektorin toiminta on pohjautunut Euroopan neuvoston kulttuuriyleissopimukseen sekä eurooppalaiseen urheilun peruskirjaan. Uudistettu liikuntapoliittinen yhteistyö järjestetään osallistujamaiden erillisrahoituksella toimivalla osittaissopimuksella (EPAS). Osittaissopimuksen tavoitteena on myös vahvistaa eurooppalaisten urheilujärjestöjen osallistumismahdollisuuksia järjestön liikuntapoliittiseen yhteistyöhön.

Myöskään Euroopan neuvoston suunnalta ei ole näkyvissä muutospaineita suomalaista liikuntakulttuuria kohtaa.

Liikunnan linjauksia eri maissa

(Perustuu seuraavien valtioiden ja maiden liikuntatavoitteisiin ja -ohjelmiin: Ruotsi, Norja, Tanska, Alankomaat, Iso-Britannia, Skotlanti, Portugali, Slovenia, Viro, Kanada ja Uusi-Seelanti.)

Liikunnan uudet tavoitteet, kohderyhmät ja toimenpiteet ovat yhdensuuntaisia useimmissa EU-maissa sekä muissa läntisissä maissa. 2000-luvun liikuntaohjelmien taustalla on huoli väestön lihomisesta ja elintapasairauksien lisääntymisestä sekä väestön vanhenemisesta. Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu nojaa aiempaa enemmän liikunnan terveyttä ja

toimintakykyä edistäviin mahdollisuuksiin. Liikunnan odotetaan hillitsevän terveydenhuoltokulujen kasvua. Huolimatta tiedon lisääntymisestä, liikunnan mahdollisuuksia hyödynnetään väestötasolla vajavaisesti: kokonaisliikunta vähenee, vaikka harrastus lisääntyy. Yhteistä länsimaille on myös liikunta- ja terveyskäyttäytymisen polarisoituminen. Erot aktiivisten ja passiivisten välillä uhkaavat kasvaa.

Terveyden ja toimintakyvyn edistäminen on yhdenmukaistanut länsimaiden liikuntapolitiittista ajattelua. Samalla se on tiivistänyt eri hallinnonalojen yhteistyötä terveyden edistämässä. Terveys koetaan helpommin hallinnonalojen yhteiseksi haasteeksi kuin liikunta. Myös liikuntaohjelmat suunnitellaan usein terveyslähtöisesti, jolloin liikunta sijoitetaan terveyden edistämisen strategioihin. Useissa maissa liikunta on yhdistetty ylipainon vastaiseen ohjelmatyöhön.

Terveyttä edistävän liikunnan rinnalla – vaikkakin vähemmän painokkaasti – länsimaiden liikuntaohjelmissa korostetaan liikunnan mahdollisuuksia sosiaalisen ja kulttuurisen vuorovaikutuksen ja osallisuuden lisääjänä. Liikuntaohjelmien tavallisia kohderyhmiä ovat alimpiin sosioekonomisiin ryhmiin kuuluvat, syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat, maahanmuuttajataustaiset ja erilaisiin vähemmistöihin kuuluvat.

Vaikka terveys ja osallisuus ovat nousseet liikunnan tärkeiksi tavoitteiksi, ne eivät ole syrjäyttäneet perinteisiä harrastus- ja kilpailutavoitteita. Asemansa on säilyttänyt myös huippu-urheilu, jolla nähdään edelleen olevan merkitystä kansalliselle identiteetille ja maan tunnettavuudelle.

Liikuntasektori on järjestäytynyt länsimaissa eri tavoin. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on vahva kansalaistoiminnan perinne, jota ei ole mm. Etelä-Euroopan maissa.

Silti liikuntatavoitteisiin pyritään kaikkialla entistä enemmän ohjelmien, hankkeiden ja monialaisen yhteistyön kautta.

Länsimaisen liikuntapolitiikan lähtökohta on ”liikuntaa kaikille” -ajattelu (sport for all). Vaikka periaatteesta ei ole missään luovuttu, ohjelmatyössä korostuvat lasten ja nuorten, riittämättömästi liikkuvien ja vähemmistöryhmien liikuntaedellytysten turvaaminen samalla kun halutaan edistää kilpa- ja huippu-urheilun tavoitteita. Sen sijaan suurimman osan aikuisväestöstä katsotaan voivan huolehtia liikunnastaan ja terveydestään ilman julkisen hallinnon erityistoimia.

Liikunta ja -terveysohjelmien vaikuttavuuksien arviointi on osoittautunut vaikeaksi myös kansainvälisesti. Seuranta ja arviointiin on yleensä kiinnitetty vähemmän huomiota kuin tavoitteiden ja toimenpiteiden esittelyihin. Seuranta ja arviointia ei välttämättä ole aina edes tehty. Arviointia vaikeuttaa syy-seuraus -suhteiden epämääräisyys. Hallinnonalojen ja -tasojen yhteistyön tuloksia on vaikea arvioida. Ohjelmien kohderyhmät ja menetelmät vaihtelevat, mikä sekkin on vaikeuttanut arviointia.

3 Kehittämisesitykset

Visio: Suomi on yhteiskunta, jossa kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus harrastaa liikuntaa ja kokea yhteisöllisyyttä liikunnan avulla. Liikunta ymmärretään olennaiseksi osaksi yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointia. Liikunnan edellytykset turvataan kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan kestäväillä valinnoilla yhteisesti.

3.1 Liikunnan lisäämisen linjat

Liikunnan ja terveyden yhteyksistä on kerätty runsaasti tietoa. Suosituksia liikunnan määrästä ja sisällöistä on laadittu eri väestöryhmille. Terveys ja liikunta ovat aiempaa enemmän esillä myös mediassa. Kansalaisten tietoisuus liikunnan merkityksestä terveyden ja hyvinvoinnin tekijänä on kasvanut. Suurin osa kansalaisista ottaa vastuuta terveydestään ja elintavoistaan. Liikunnalla on merkitystä entistä useammalle myös elämyksen, ilon ja elämänsisällön antajana. Liikuntaharrastus on lisääntynyt ja kansalaisten liikuntaan käyttämien rahojen määrä kasvanut.

Liikkumisen kokonaisuus on väestötasolla kuitenkin vähentynyt. Arkiliikunta (fyysinen aktiivisuus) on vähentynyt enemmän kuin liikunnan harrastus on kasvanut. Luonnollisesta arjen liikkumisesta on siirrytty harrastukseen, joka edellyttää erikseen tehtävää liikuntapäätöstä. Paluuta sellaiseen arkeen, joka edellyttäisi fyysistä aktiivisuutta, ei ole näköpiirissä. Vapaaehtoisen liikkumisen ”pakko” ymmärretään, mutta sitä toteutetaan väestötasolla terveyden kannalta riittämättömästi. Terveys- ja liikuntakäyttäytyminen polarisoituvat. Liikuntaerot uhkaavat kasvaa terveyserojen tapaan.

Liikunnan edistämisen tehtäväkenttä on laajentunut aktiiviharrastajien etujen ajamisesta passiivisten aktivointiin. Eri kohderyhmät kaipaavat erilaisia toimenpiteitä. Aktiiviharrastajien liikunnan turvaamisessa korostuvat liikuntahallinnon ja liikunnan kansalaisjärjestöjen toimet. Riittämättömästi liikkuvien aktivointi edellyttää lisäksi eri hallinnonalojen ja useiden järjestöjen yhteistyötä. Kokonaisuus rakentuu liikuntasektorin ”vedosta” ja muiden sektoreiden kansalaisten liikunnallisuutta tukevasta ”työnnöstä”.

Riittämättömästi liikkuvien aktivointi on osoittautunut vaikeaksi ja monitahoiseksi kysymykseksi. Liikunnallisuuden lisäämiseksi on erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana tehty runsaasti työtä julkisen hallinnon eri sektoreilla, erilaisissa järjestöissä, kouluissa ja oppilaitoksissa, työpaikoilla ja liikuntapalveluita tarjoavissa yrityksissä. Valistuksen ja suo-

situsten lisäksi riittämättömästi liikkuvia on tuettu lukuisilla terveys- ja liikuntaohjelmilla ja kampanjoilla (mm. Liiku terveemmäksi -teemapäivä). Toimenpiteitä on kohdistettu sekä liikunnan taustalla olevien elinolojen parantamiseen että eri ryhmille soveltuvan liikuntatarjonnan lisäämiseen. Tehdyt toimenpiteet ovat edesauttaneet liikuntaharrastuksen kasvua, mutta suuri joukko kansalaisia liikkuu edelleen terveytensä kannalta riittämättömästi. Liikuntaharrastuksen kasvulla ei ole kyetty korvaamaan arkiliikunnan vähentymistä.

Riittämättömästi liikkuvien aktivointi on enemmän kuin liikuntakysymys. Vallitseva liikuntakulttuuri ja tarjolla olevat liikkumisen mahdollisuudet eivät puhuttele kaikkia. Järjestäytynyt liikuntatoiminta kiinnostaa erityisesti liikunnallisesti lahjakkaita lapsia ja nuoria. Yksityiset liikuntapalvelut tavoittavat ensisijaisesti maksukykyiset aktiiviset aikuiset. Työyhteisöjen liikunta kiinnostaa eniten muutenkin liikkuvia. Tarjolla olevan liikuntatoiminnan ja -palveluiden kautta on mahdollista tavoittaa suuri osa, mutta ei kaikkia kansalaisia. Liikunnan mielikuvat nojaavat vahvasti urheiluperinteeseen, mikä ei houkuttele liikuntaan vihkiytymätöntä väestönosaa. Myös eri hallinnonaloilla liikunnan mielikuvia leimaavat usein käsitykset liikunnasta ”vain” hauskana, mutta harmittomana ja hyödyttömänä harrasteena. Liikunnan uuden olemuksen ja tehtävien laajuuden nykyistä parempi markkinointi ja mielikuvien päivittäminen on välttämätöntä, jotta liikunnan mahdollisuudet voidaan laaja-alaisesti ja täysimääräisesti hyödyntää.

Medialla on suuri vaikutus terveys- ja liikuntatiedon laatuun ja väestön terveyttä koskeviin ja asenteisiin ja käyttäytymiseen. Medialla on käytössään monenlaista ja -tasoista liikuntatietoa. Kokonaisuus koostuu lukuisten eri tietolähteiden tarjonnasta. Mediakentän eri toimijoiden resurssit arvioida, yhdistellä ja suhteuttaa liikuntatietoja olemassa olevaan tietoon ovat erilaiset. Liikuntatiedon tuottamisen rinnalla tulisi aiempaa enemmän kiinnittää huomiota syntetisoivan, kriittisen ja luotettavan liikuntatiedon kokoamiseen mm. median käyttöön.

Liikunnan edistäminen tulee ymmärtää nykyistä selvemmin osana elintapojen tarkastelua. Elintapojen kokonaisuus ja elintapojen keskinäiset yhteydet määrittelevät terveyshyödyt. Pelkästään liikuntaa lisäämällä ei voida taata terveyden edistymistä. Liikunnan tavoitteet on nähtävä osana laajempaa terveyden ja hyvinvoinnin tavoiteasettelua. Samalla on edistettävä liikuntaa itseisarvoisena toimintana ”tässä ja nyt”. Liikunta on kansalaisten perusoikeus ilman terveystavoitteitakin. Liikunnan ei tarvitse ”tuottaa” ollakseen kansalaisen ja yhteiskunnan kannalta perusteltua.

Liikunnan edistäminen on suurelta osin eri toimintojen yhteensovittamista. Liikunnan edistämisen näkökulmaa on laajennettava liikunnasta elämän koko kirjoon. Elämäntavan ja arjen ymmärtäminen on liikunnan edistämistyön perusta. Työn, lasten hoidon, koulunkäynnin, perhe-elämän ja vapaa-ajan harrastusten yhteensovittamiseen on kiinnitettävä nykyistä huomattavasti enemmän huomiota myös liikuntapolitiikan eri tasoilla.

Liikunnallisen elämäntavan omaksuminen on monivaiheinen ja yleensä pitkä prosessi. Parhaiten liikuntaan aktivoiminen onnistuu kun pystytään vaikuttamaan moneen liikuntaan altistavaan ja vahvistavaan tekijään yhtä aikaa eri tahojen yhteistyöllä. Yksittäisillä ratkaisuilla pystytään harvoin vaikuttamaan laajojen väestöryhmien liikuntatottumuksiin. Tavoitteeksi tulee asettaa liikunnallisen kulttuurin omaksuminen arjen käytäntöjen ohjaajana. Liikunta-käsitteen rinnalla on korostettava arkisempaa fyysisen aktiivisuuden ideaa – erityisesti riittämättömästi liikkuvien herättämisessä. Määrää korostavien ja arkielämästä irrallisten liikuntasuosittelujen sijaan fyysistä aktiivisuutta kannattaa edistää arkielämään ”pilotettujen” liikunnallisten mahdollisuuksien ja houkutusten kautta.

Fyysisen aktiivisuuden tärkein ympäristö on arjen ympäristö. Asunnon, päiväkodin, koulun, työn ja päivittäispalveluiden muodostama kokonaisuus ohjaa arjen liikkumiskäy-

täntöjä. Lähiympäristön merkitys on erityisesti lasten ja ikääntyneiden näkökulmasta olennainen. Liikkumiseen houkuttelevat turvalliset ja esteettömät ympäristöt tulisi asettaa liikuntatavoitteiden kärkeen lähiliikuntapaikkojen rinnalle. Kaikille avoimet ja maksuttomat liikkumisympäristöt edistävät myös liikunnallista tasa-arvoa.

Koko väestölle suunnattujen toimien rinnalla on liikuntaa edistettävä ikäryhmittäin sekä eri ryhmille räätälöidyin liikuntaratkaisuin. Olennaista on kehittää vähän liikkuville heidän lähtökohdistaan ja kokemusmaailmastaan suunniteltua fyysisesti aktiivista toimintaa. Aikuisista riittävästi liikkuvia on noin 35–40 prosenttia, lapsista ja nuorista noin 50–60 prosenttia. Tytöistä ja pojista on erittäin vähän tai ei lainkaan liikkuvia noin 20 prosenttia. Onnistuminen liikunnallisesti passiivisimman väestönosan aktivoinnissa tuotaisi kokonaisuuden kannalta eniten hyötyjä niin henkilöille itselleen kuin yhteiskunnalle. Erityistoimia liikunnan järjestämisen kannalta kaipaavat monet ryhmät: erityisryhmät (alle kouluikäisistä noin 5 %, koulu- ja opiskelikäisistä noin 10 %, työikäisistä noin 20 % ja eläkeikäisistä noin 60–70 %), huonokuntoiset keski-ikäiset miehet, ikääntyneet, työttömät ja maahanmuuttajataustaiset. Näiden ryhmien liikunnan tukeminen on ennen kaikkea julkisen sektorin tehtävä.

Liikuntaedellytysten ja -palvelujen kehittämistä ja rahoitusta koskevan kehittämistyön yhteydessä tulisi arvioida periaatteellisesti aiempaa tarkemmin sitä, minkä tyyppiseen liikuntatoimintaan ja minkä tyyppisiin liikuntaedellytyksiin julkista rahoitusta tulisi jatkossa ensisijaisesti kohdentaa. Julkisen rahoituksen kohdentamista voidaan tarkistaa esimerkiksi opetusministeriön hallinnonalan tai laajemmin poikkihallinnollisesti valtion talousarvion sisällä toteutettavilla määrärahasiirroilla. Yleisesti tulisi selvittää julkisen tuen kohdentumista nykyistä tehokkaammin sellaisiin liikuntaa ja terveyttä edistäviin toimenpiteisiin, jotka vähentävät sosiaali- ja terveystalouden tarvetta.

Liikuntakulttuurin kenttä koostuu lukuisista autonomisista toimijoista. Tilanne on aivan toinen kuin vielä kaksi vuosikymmentä sitten. Kansalaiset, kunnat, koulut ja oppilaitokset, korkeakoulut sekä järjestöt toimivat aiempaa huomattavasti itsenäisemmin. Liikuntaan liittyvät päätökset tehdään entistä enemmän paikallistasolla ja perheissä. Hallinnossa on kautta linjan pyritty siirtymään resurssi- ja normiohjauksesta kohti informaatio-ohjausta ja kumppanuuspohjaiseen ohjelmatyöhön. Hyvinvointivastuuta jaetaan julkisen hallinnosta kansalaisjärjestöille ja kansalaisille itselleen. Kansallisen ohjelman mahdollisuudet perustuvat eri toimijoiden vapaaehtoisesti valitsemiin yhteisiin näkemyksiin ja tavoitteisiin. Ohjelman esitykset voivat olla luonteeltaan lähinnä suosituksia liikuntakulttuurin eri tahoille. Kansallisella tasolla koordinointi on ohjausta realistisempi tavoite.

Liikuntakulttuurin kehittämisen kannalta meneillään on monia laajoja ja merkittäviä julkisen hallinnon uudistuksia. Kunta- ja palvelurakenteen uudistaminen (Paras-hanke) muuttaa osin huomattavasti paikallistason palvelukäytäntöjä. Aluehallinnon uudistaminen, valtion tuottavuusohjelma ja alueellistaminen vaikuttanevat myös liikunnan hallintokäytäntöihin. Samanaikaisesti tavoitteena olevat kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen ja kansalaisten oman hyvinvointivastuun lisääminen heijastuvat toteutuessaan myös liikuntakulttuuriin. Yksityisen palvelutoiminnan merkitys liikuntakulttuurin kehittymiselle kasvaa ja samalla muokkaa liikuntakulttuurin kokonaisuutta. Näiden muutosprosessien tulokset ja vaikutukset liikuntakulttuuriin eivät ole täysin ennakoitavissa. Liikuntakulttuurin ja siihen vaikuttavien taustamuuttujien seurannan ja ennakoinnin tehostaminen on entistä tärkeämpää – sekä valtion ja kuntien liikuntatoimessa että kansalaisjärjestöissä.

3.2 Meneillään olevan muun ohjelmatyön hyödyntäminen

• **Terveyden edistämisen politiikkaohjelman** (koordinoija STM) tavoitteena on väestön terveydentilan parantaminen ja terveyserojen kaventaminen. Ohjelmassa todetaan, että ”valmistellaan valtioneuvoston periaatepäätös terveellisestä ravitsemuksesta ja liikunnasta”. Kansallista liikuntaohjelmaa valmisteleva toimikunta (KLO) yhtyy politiikkaohjelman näkemykseen, jonka mukaan terveyttä edistävän liikunnan ja siihen liittyvän terveellisen ravitsemuksen edistäminen ja toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi sisältyisivät tulevaan periaatepäätökseen. KLO näkee tärkeänä periaatteen, jonka mukaan valtioneuvoston periaatepäätöksessä terveys, liikunta ja ravitsemus muodostavat kokonaisuuden vakiintuneen kansainvälisen käytännön mukaisesti. Kokemukset Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan työn tuloksista sekä Ravitsemusasiain neuvottelukunnan suositusten etenemisestä ovat olleet rohkaisevia.

KLO näkee tärkeänä, että neuvottelukunnat tekevät läheistä yhteistyötä periaatepäätöksen toteuttamisessa siten, että terveyttä edistävä liikunta muodostaisi oman hankekokonaisuutensa, jota terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunta toteuttaa yhdessä pääosin sosiaali- ja terveysministeriön ja opetusministeriön resursoimana ja johtamana. Vastaavalla tavalla Ravitsemusneuvottelukunta jatkaisi työtään maa- ja metsätalousministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön resursoimana yhteistyönä.

KLO esittää, että periaatepäätöksessä kiinnitettäisiin erityistä huomiota seuraaviin asiakokonaisuuksiin:

- lasten ja nuorten ylipainon ja lihavuuden torjuminen riittävän liikunnan ja oikean ravitsemuksen keinoin. (Yhteishanke molemmille neuvottelukunnille, OPM, STM, Nuori Suomi, Kuntaliitto, koulut)
- huonokuntoisten työikäisten 35–65-vuotiaiden miesten liikunnan lisääminen ja toimintakyvyn parantaminen ja ylipainon ehkäiseminen. (OPM, STM, KKI-ohjelma, ravintoasiantuntemuksen käyttäminen).
- ikääntyneille, kotona asuville tarkoitetun Voimaa Vanhuuteen -ohjelman tuottamien toimintamallien levittäminen uusille paikkakunnille. Tavoitteena on kattaa koko Suomi vaiheittain (STM, Ikäinstituutti, RAY).

• **Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman** (koordinoija OPM) tavoitteena on lapsilähtöinen yhteiskunta, hyvinvoiva lapsiperhe ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Opetusministeriön liikuntayksikön johdolla on toteutettu Lasten ja nuorten liikuntaohjelmaa läänien ja Nuori Suomi ry:n kanssa. Politiikkaohjelma vahvistaa yhdessä Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman 2007-11 kanssa perustaa lasten ja nuorten liikunnalle. KLO esittää, että politiikkaohjelmaa toteutetaan tiiviissä yhteistyössä Lasten ja nuorten liikuntaohjelman kanssa.

• **Työn, yrittämisen ja työelämän politiikkaohjelma** (koordinoija TEM) tukee hallituksen tavoitteita talouskasvun, työllisyyden ja hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohjan turvaamiseksi. Tavoitteena ovat myös työolosuhteiden, työssä jaksamisen ja työviihtyvyyden parantaminen sekä työn ja perhe-elämän entistä parempi yhteensovitus. KLO pitää tärkeänä ohjelman tavoitteita liittyen työhyvinvoinnin ja työkyvyn edistämiseen. KLO esittää, että ohjelmassa paikannetaan ja esiintuodaan liikunnan merkitys osana työhyvinvoinnin

kokonaisuutta sekä etsitään keinoja lisätä erityisesti riittämättömästi liikkuvien työntekijöiden liikunnallisuutta. Lisäksi KLO suosittaa ohjelmalle tiivistä yhteistyötä Työyhteisöliikunta 2010 -hankkeen kanssa. Työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen on olennainen sekä perheiden ja työntekijöiden että työnantajien kannalta. KLO esittää, että ohjelmassa työn ja perheen yhteensovittamista tarkastellaan myös työntekijöiden ja heidän perheidensä liikunnan edistämisen näkökulmasta.

- **Työyhteisöliikunta 2010 -hanke** tähtää työyhteisöliikunnan kehittämiseen. Sen tavoitteena on arvioida ja hyödyntää käynnissä olevat työyhteisöliikuntaa edistävät hankkeet, rakentaa palveluverkostoa sekä kehittää liikuntaosaamista työyhteisöissä ja parantaa työssä jaksamista. KLO suosittaa, että työelämää kehitetään siten, että työntekijän tukema terveysliikunta on osa hyvää henkilöstöpolitiikkaa. Siihen kuuluu myös se, että esimiehen alaisen välisessä kehityskeskustelussa sovitaan, miten työntekijää tuetaan liikuntaharrastuksessa. KLO pitää tärkeänä, että Työyhteisö 2010 -hankkeessa kerätään hyviä kokemuksia eri työyhteisöistä niin yksityiseltä kuin julkiselta sektorilta. Sen pohjalta tulisi antaa suositukset terveysliikunnan toteuttamisen periaatteista osana työhyvinvoinnin edistämistä.
- **Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan** (koordinoija STM) työssä on menossa toinen kausi (2005-08). Neuvottelukunta on työnsä aikana onnistunut juurruttamaan terveysliikunnan periaatteita ja käytäntöjä laajasti ja lisäämään liikkujien määrää. Samalla on onnistuttu lisäämään hallinnonalojen yhteistyötä kansalaisten liikunnallisuuden edistämiseksi. Neuvottelukunnan ja sen piirissä olevien ohjelmien ja hankkeiden merkitys on alkanut näkyä myös liikunnan kansalaisjärjestöjen toiminnassa. Neuvottelukunnan työn myötä terveyttä edistävän liikunnan merkitys ja asema mm. kuntahallinnossa on kohonnut. KLO pitää tärkeänä, että neuvottelukunnan työtä jatketaan kolmannelle kaudelle ilman katkoksia ja samalla vahvistetaan neuvottelukunnan koordinoivaa otetta ja lisätään sen voimavaroja. Päätökset sekä neuvottelukunnan työn jatkosta että edellä mainitusta, valmisteilla olevasta valtioneuvoston periaatepäätöksestä (terveyttä edistävä liikunta ja terveellinen ravitsemus) tulisi tehdä ennen heinäkuun alkua 2008.
- **Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnan** (KANE, 2007-11)(koordinoija OM) tavoitteena on parantaa kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä ja edistää järjestöjen ja viranomaisten välistä yhteistyötä. Kansalaistoiminnan merkitys on keskeinen liikuntakulttuurin alueella. Kansalaistoiminnan esteet ovat osin yhteneviä kaikille kansalaisjärjestöille. KLO pitää neuvottelukunnan työtä olennaisena ja esittää, että myös liikunnan erityispiirteet otetaan huomioon neuvottelukunnan työssä. KLO suosittaa, että neuvottelukunta
 - selvittää yhdistysten verotuskäytännöt sekä mahdolliset ongelmakohtat niissä sekä arvioi verolainsäädännön muutostarpeet ja tekee niistä tarvittaessa esitykset
 - vahvistaa kansalaistoiminnan tietopohjaa (erityisesti osallistumisen ja osallisuuden merkityksestä)
 - varmistaa eri ministeriöiden kansalaistoiminnan strategioiden syntyminen sekä sopii yhteistoimintamuotojen periaatteista
 - vaikuttaa rahapelian yksinoikeusjärjestelmän säilyttämiseen sekä järjestöjen ja yhdistysten varainhankintamenetelmien parantamiseen
 - selvittää yleishyödyllisten palveluiden periaatteet ja vaikuttaa yhteisten tulkintojen vakiinnuttamiseen

- **Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien torjuntatyön neuvottelukunnan** (2006–08) (STM) tavoitteena on mm. tehdä ehdotuksia tapaturmien torjuntatyön kehittämiseksi, yhteen sovittaa eri tahoilla tehtävää torjuntatyötä ja edistää työn toimenpanoa. Vaikka liikunta edistää terveyttä ja ehkäisee tapaturmia, liikunnassa myös sattuu tapaturmia. Liikunnan aloittamisen kynnyksestä saattavat nostaa uhkakuvat liikunnan terveysvaaroista. Liikuntatapaturmat ovat vammaan johtavista koti- ja vapaa-ajan tapaturmista yleisimpiä. Liikuntatapaturmia sattuu vuosittain yli 300 000 ja suunta on kasvava. Tapaturmien ehkäisyyn liittyvää työtä tehdään erityisesti Kansanterveyslaitoksessa ja liikuntatapaturmien osalta UKK-instituutissa. Järjestöillä on keskeinen asema liikunta- ja urheilukäytäntöjen ohjaajana ja kehittäjänä. KLO suosittaa, että neuvottelukunnan työtä jatketaan ja yhdeksi painopisteeksi otetaan liikuntatapaturmien ehkäisy. Samalla tulisi lisätä yhteistyötä opetusministeriön ja liikuntajärjestöjen kanssa.

3.3 Liikunnan edistäminen kunnan liikuntatoimessa

Kuvaus

Paikallistaso on arjen liikkumisympäristö. Kunnalla on keskeinen vastuu kuntalaisten hyvinvoinnista ja liikunnan edellytyksistä, vaikka kansalaiset viime kädessä itse päättävät liikunnastaan. Suomalainen liikuntakulttuuri on rakennettu pitkälle kuntien päätöksillä ja kuntien verotuloilla. Liikunta on kunnallinen peruspalvelu, johon se saa valtiontukea. Kunnat vastaavat kuitenkin itse valtaosasta liikuntatoimen kustannuksista. Hyvinvoinnin ja liikunnan edellytyksistä vastaavat eri hallinnonalat yhdessä. Kunnan liikuntatoiminta kehitetään osana kunnan kaikkia toimintoja. Liikunnan kehittämisen kannalta on olennaista miten hyvin liikuntakysymykset ovat edustettuina kuntien strategioissa, kertomuksissa ja hallinnossa yleensä sekä seudullisessa yhteistyössä. Liikunnan kehittäminen edellyttää kunnan liikuntatoimelta strategista osaamista: tietoa sekä vaikuttamis- ja yhteistyökykyä eri tahojen kanssa.

Kuntien heikko talouskehitys on kaventanut kuntien mahdollisuuksia täyttää kuntalaisten kasvavia liikuntaodotuksia. Liikunnan valtionosuudet suhteessa kuntien käyttömenoihin ovat pitkään pienentyneet. Liikuntapalveluiden käyttömaksuilla on vain vähäinen merkitys kuntien liikuntataloudelle. Kuntien koko ja asukasmäärät vaihtelevat, mutta kuntien tehtävät ovat samat. Erityisesti pienten kuntien mahdollisuudet selviytyä tehtävistään ovat heikentyneet. Monet liikuntapalvelut voidaan paremmin järjestää kuntaa suuremmalla väestöpohjalle. Useat liikuntapalveluihin liittyvät odotukset ylittävät jopa keskikokoisen kunnan mahdollisuudet. Kunnat ovat alkaneet lisätä seudullista ja alueellista yhteistyötä. Samanlaisesti monet kunnat kehittävät liikuntapalvelujaan osana kunnan vetovoimatekijöitä.

Tavoite

Kaikilla kuntalaisilla on mahdollisuus harrastaa liikuntaa omista lähtökohdistaan. Liikunnan asema kunnallisena peruspalveluna vahvistuu ja vakiintuu. Liikunnan ja terveyden edistämisen edellytykset otetaan huomioon kunnan kaikilla hallinnonaloilla.

Toimenpidesuosituks

- 1) Kunnat laativat kuntastrategiansa pohjalta liikuntastrategian, joka voi olla osa kunnan hyvinvointistrategiaa. Liikuntastrategiassa kuvataan, miten liikuntatoimi voi edistää kunnan

kokonaisstrategiaa sekä muiden hallinnonalojen strategioita. Strategia sisältää myös tavoitteet liikuntapalveluihin perustuvan kansalaistoiminnan ja elinkeinotoiminnan kehittämiseksi. Kuntien hyvinvointikertomuksiin sisällytetään katsaus kuntalaisten liikunnan ja terveyden edistymisestä. Kuntaliitto kannustaa hyvinvointikertomusten tekemiseen. (ks. 3.13. Henkilöstön osaamisen kehittäminen)

Vastuutaho: kunnat, Kuntaliitto,

¹⁾Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008–

Resurssit: kunnat

Seuranta: kunnat, Kuntaliitto

2) Kunnat varmistavat liikuntaosaamisen säilymisen kunnissa riippumatta siitä, miten kunta- ja palvelustrategiaaudistuksessa liikuntapalvelujen tuottaminen järjestetään. Liikuntatoimen henkilöstön strategisen johtamisen osaamista parannetaan oleellisesti koulutuksella.

Vastuutaho: kunnat, Kuntaliitto,

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008–

Seuranta: kunnat, Kuntaliitto

3) Toteutetaan kuntien poikkihallinnollinen kehittämishanke, jossa eri pilottikunnissa käynnistetään konkreettista yhteistyötä eri hallinnonalojen ja kansalaistoiminnan kesken kuntalaisten liikunnan ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Kokeilun tuloksena syntyy poikkihallinnollinen malli, jota voidaan hyödyntää erityyppisten kuntien tarpeisiin. Hankkeen keskeisenä tavoitteena on kunnan poliittisen ja virkamiesjohdon sitouttaminen ennalta ehkäisevään työhön ja näkemään sen merkitys pitkällä tähtäimellä.

Vastuutaho: OPM, Kuntaliitto, STM

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009–2011

Resurssit: 100 000 (OPM) + kunnat ja STM

Seuranta: OPM, Kuntaliitto

4) Täsmennetään liikunnan peruspalvelun ydintehtävät ja rahoitus kunnissa. Tämä merkitsee käytännössä määrittelyä siitä, minkä tyyppisiä ja mille kohderyhmille järjestettäviä liikuntapalveluja kuntien tulisi ensisijaisesti järjestää asukkailleen. Ydintehtävät suunnataan ensisijaisesti lasten ja nuorten, ikääntyneiden ja erityisryhmien liikuntaan sekä lähiliikuntaa paikkojen rakentamiseen ja ylläpitoon. Määrittely voidaan yhdistää liikuntalain ja -asetuksen tarkistukseen (ks. toimenpidesuositus 42).

Palvelutoimintaa suunniteltaessa on otettava huomioon liikuntatoiminnan ja erilaisten liikuntapalvelujen muodostama kokonaisuus, yhteiskunnalliset ja kotitalouksien sosiaalisen ja taloudellisen aseman muutokset sekä eri ihmisryhmien erilaiset mahdollisuudet osallistua liikuntatoimintaan ja käyttää liikuntapalveluja. Julkista rahoitusta, yksityistä rahoitusta sekä käyttäjien omaa rahoitusosuutta on arvioitava kokonaisuutena.

1 Politiikkaohjauksessa on eritelty informaatio-ohjaus (IO), resurssiohjaus (RO) ja normiohjaus (NO)

Vastuutaho: OPM, VM, Kuntaliitto
Politiikkaohjaus: IO, NO
Aikataulu: 2009–
Seuranta: OPM

5) Parannetaan kuntien mahdollisuutta vastata liikunnan edellytyksistä paikallistasolla. Korotetaan kunnille liikuntatoiminnan käyttökustannuksiin myönnettävää asukaskohtaista valtionosuutta. Vuonna 2008 asukaskohtaisen valtionosuuden yksikköhinta on 10,90 € Uudeksi yksikköhinnaksi esitetään 12,00 € Valtionosuus on 29,7 % euromäärästä, joka saadaan kertomalla kunnan asukasmäärä liikuntatoimintaa varten asukasta kohden määrättyllä yksikköhinnalla. Kuntien liikuntatoiminnan valtionosuudet maksetaan veikkausvoittovaroista valtion liikuntabudjetista. Kuntien toivotaan kohdentavan julkista lisärahoitusta erityisesti sellaisten liikuntaedellytysten vahvistamiseen ja liikuntapalvelujen kehittämiseen, joita voidaan pitää osana kunnallisia peruspalveluja ja osoittaa sellaisille ihmisryhmille, joiden omat edellytykset osallistua liikuntatoimintaan ja käyttää liikuntapalveluja ovat heikot.

Vastuutaho: OPM
Politiikkaohjaus: RO
Aikataulu: 2009 alkaen
Resurssit: Korotus nostaa kuntien valtionosuuden osuutta valtion liikuntabudjetissa noin 1,8 M€:lla vuodessa.
Seuranta: OPM

6) Valtion liikuntapaikkarakentamisen avustus rajataan yli 50 000 euroa maksaviin rakentamiskohteisiin. Esityksen taustalla ovat sekä kunta- ja palvelurakenteeseen että valtionhallinnon kehittämiseen liittyvät tavoitteet. (Avustuksen alaraja on ollut 100 000 mk vuodesta 1998 ja 15 000 € vuodesta 2002. Pelkästään rakennuskustannusten nousu huomioonottaen mainittu alaraja olisi arviolta 25 000 euroa.) Pienten liikuntapaikkojen (alle 50 000 €) tukeminen valtion liikuntamäärärahoista on jatkossakin mahdollista osana valtion liikuntapoliittista ohjelmatyötä erityisin perustein.

Vastuutaho: OPM
Politiikkaohjaus: IO, NO
Aikataulu: 2010–
Resurssit: kuntien harkinnan mukaan
Seuranta: OPM

7) Laajoille käyttäjäryhmille osoitettujen liikuntapaikkojen valtionavustuksen osuutta kokonaiskustannuksista nostetaan vähintään 20 prosenttiin, ei kuitenkaan enempää kuin 700 000 euroa / hanke.

Vastuutaho: OPM
Politiikkaohjaus: IO, RO
Aikataulu: 2009–
Resurssit: Esitys nostaa liikuntapaikkarakentamisen osuutta valtion liikuntabudjetissa noin 2 M€:lla vuodessa.
Seuranta: OPM

8) Liikuntaan kohdistuvaa kunnallista neuvontaa, opastusta ja tukea lisätään ryhmille, jotka muuten jäävät yhteiskunnan instituutioiden ulkopuolelle (työ- ja opiskeluelämän ulkopuolella olevat, eläkeläiset jne.). Kuntien sosiaali- ja terveys- sekä työvoimatoimiston ja KELE:n palveluihin liitetään liikuntaan liittyvää opastusta ja tukea. Kunnat osoittavat ennalta määriteltäviin palveluihin kohdennettuja liikuntareseptejä, harrastuseteleitä sekä tarvittaessa toimeentulotukea, jotta ko. kansalaisten liikunnan aloittamiseen tai jatkamiseen liittyvät kynnykset voidaan ylittää.

Vastuutaho: kunnat, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009–

Resurssit: kunnat

Seuranta: Kuntaliitto

9) Toteutetaan työttömille suunnattu liikuntahanke, jonka tavoitteena on lisätä työttömien osallistumista ja osallisuutta, ehkäistä syrjäytymistä sekä ylläpitää työkykyä liikunnan avulla. Tavoitteena on myös kehittää toimintamalli, jonka avulla voidaan vakiinnuttaa toimintaa. Työttömien Valtakunnallinen Yhteistoimintajärjestö (TVY) koordinoi hanketta. Käytännön toimijoita ovat TVY:n jäsenyhdistykset ja tarvittaessa muut järjestöt eri puolella maata.

Vastuutaho: OPM, TEM, kunnat, työvoimatoimistot, työvoiman palvelukeskukset

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009–

Resurssit: 50 000

Seuranta: OPM

3.4 Liikunnan edistäminen liikunta- ja urheiluseuroissa

Kuvaus

Liikunnan ja urheilun seuratoiminta vastaa järjestäytyneestä liikuntatoiminnasta paikallistasolla. Osallistuminen järjestäytyneeseen liikuntatoimintaan kiinnostaa entistä useampia kansalaisia sekä harrastajana että vapaaehtoistoimijana. Seurat ovat kuntien tavoin tavoitteiltaan, osaamiseltaan ja resursseiltaan erilaisia. Kunnat vastaavat pääosin seurojen toiminnan olosuhteista ja avustavat niiden toimintaa. Seuratoiminta perustuu pitkälle seurojen autonomiaan ja vapaaehtoistoimintaan. Toiminnan tavoitteet nousevat jäsenistön odotuksista. Seuratoiminnan uhkia ovat sitoutumisen vähentyminen ja vapaaehtoistyön keston lyhentymisen. Seuratoiminnan yhteiskunnallistuminen on lisännyt seuratyön hallinnollisia tehtäviä. Ne edellyttävät aiempaa suurempaa ajallista panostusta ja aiempaa laajempaa osaaamista tekijöiltään. Seuratyön kehittämisen esteeksi on nousemassa pätevien ammattiosaajien puute.

Valtakunnallisissa ja alueellisissa liikuntajärjestöissä on arviolta 700 päätoimista työntekijää. Urheiluseuroissa työskentelee arviolta noin 1000 päätoimista (ei sisällä ammattiurheilijoita). Lisäksi liikunta- ja urheilutoiminnassa on mukana tuhansia tuntityöntekijöitä ja lyhytaikaisessa työsuhteessa olevia. Vuoden 2005 tilaston mukaan aatteellisissa liikuntayhdistyksissä tehtiin 2655 henkilötyövuotta pääotsikon urheilutoiminta alla. Mukaan on laskettu täysipäiväiset ja osa-aikaiset.

Seuratoimintaan on tulossa enemmän etenkin lapsia ja nuoria kuin seurojen on mahdollista vastaanottaa. Samalla odotukset seuratoiminnan laajentamisesta ei-kilpailulliseen toimintaan ja vanhemmille ikäryhmille suunnattuun toimintaan ovat lisääntyneet. Seurojen ohjaajaresurssit ja käytettävissä olevat liikuntatilat eivät nykyisellään riitä vastaamaan kysyntään.

Kansalaisten kasvaneet laatuodotukset ohjaavat seurojen kehitystyötä. Laadun parantaminen, laajentuneet kilpailujärjestelmät sekä kohonneet tilavuokrat ovat pakottaneet seuroja lisäämään seuratoimintaan osallistuvilta kerättäviä maksuja. Seuraharrastaminen on kallistunut, ja – yritysmuodossa tuotettujen liikuntapalvelujen tapaan – osallistuminen tullut riippuvaiseksi perheiden varallisuudesta.

Tavoite:

Liikunta- ja urheiluseuratoiminnan edellytykset vastata laajeneviin odotuksiin paranevat.

Toimenpidesuositus

10) Käynnistetään suora liikunta- ja urheiluseurojen kehittämistuki valtion liikuntamäärärahoista. Hanke on määräaikainen ja toimii pilottina. Jatkosta päätetään saatujen kokemusten pohjalta. Kehittämistuki on harkinnanvarainen. Seuratoiminnan perustuki tulee jatkossakin kuntien kautta. Kunnat mahdollistavat liikunnan harrastamisen luomalla liikunnan olosuhteita ja tukemalla seuratoimintaa yleisavustuksilla.

Kehittämistuella vahvistetaan liikunta- ja urheiluseurojen aatteellista ja yleishyödyllistä varsinaista toimintaa ja mahdollistetaan seurojen jäsenpohjan kasvu. Samalla vahvistuu huippu-urheilun kasvupohja. Tuella vahvistetaan kansalaisyhteiskunnan tavoitetta lisäämällä kansalaisten osallistumisen, osallisuuden ja yhteisöllisyyden mahdollisuuksia.

Seurojen kehittämistuki suunnataan nimenomaan urheilu- ja liikuntaseurojen varsinaisen toiminnan kehittämiseen – ei hallintoon – ja se poikkeaa siten opetusministeriön koordinoimasta ESR-ohjelmasta (2007–2013), jonka tavoitteena on kolmannen sektorin toimijoiden palvelutoiminnan kehittäminen.

Seurojen suoran kehittämistuen painopisteet:

- seuran hallinnon kehittäminen päätoimisten avulla ja vapaaehtoisten rekrytointi
- lasten ja nuorten liikuntatoiminnan kehittäminen ja laajentaminen (mm. terveys- ja kasvatustavoitteiden painottaminen)
- aikuisille suunnatun terveyslääkintötoiminnan laajentaminen ja kehittäminen

Liikunta- ja urheiluseuratoiminnan kehittämistuella kannustetaan yhteistyöhön muiden seurojen, paikallisten yhdistysten ja kunnan kanssa. Tuen tarkoituksena on alentaa kynnystä tehdä uusia avauksia, esimerkiksi palkata seuralle päätoiminen työntekijän, joka voi olla yhdistystoiminnan- ja hallinnon tai liikunnanohjauksen ammattilainen. Samalla seuratyöntekijöiden työoloja kehitetään vastaamaan yleisiä työsuuhdekäytäntöjä (työaika jne.).

Kehittämistuen tavoitteena on, että seuroihin syntyy uutta, tarpeesta kumpuavaa, pysyvää ja laadukasta toimintaa, joka tukikauden jälkeen toimii omaraivoisesti. Seuratoiminnan kehittämistuen liikuntapoliittisesta ohjauksesta vastaa opetusministeriö.

Vastuutaho: OPM, SLU

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2008–2010

Resurssit: 0,2 M€ (2008); 2,5 M€ (2009); 3 M€ (2010), 1,75 M€ (2011)

Seuranta: OPM, SLU

3.5 Liikunnan lisääminen neuvolaohjauksella

Kuvaus

Neuvolatoiminta tavoittaa kaikki lapset ja useimmat vanhemmat, jotka ovat erityisen vastaanottavaisia lapsen elämän varhaisvaiheessa. Neuvolatyön kautta on periaatteessa hyvät mahdollisuudet vaikuttaa lasten ja perheiden liikuntatottumuksiin. Neuvolatyötä on pyritty muokkaamaan perhekeskeiseksi. Käytännöt ja resurssit kuitenkin vaihtelevat eri puolella maata, samoin henkilöstön osaaminen (ks. henkilöstön osaamisen kehittäminen 3.13.)

Tavoite

Lasten ja perheiden liikunta- ja ravitsemusohjaus sisältyy kaikkien neuvoloiden ohjaustyöhön.

Toimenpidesuositus

11) Kuntien neuvolatyölle kohdennetaan voimavaroja osana sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannusten valtionosuutta sekä tähän liittyvänä kuntien omana rahoituksena. Valtionosuuksien kohdentamiseen liittyvässä informaatio-ohjauksessa otetaan aiempaa enemmän huomioon lasten leikkiin ja liikuntaan sekä terveelliseen ravitsemukseen kannustavat toimintatavat neuvolatyössä.

Vastuutaho: STM, VM, kunnat, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2009–

Resurssit: STM, kunnat

Seuranta: STM, Kuntaliitto

3.6 Liikunnan lisääminen päivähoitoympäristössä

Kuvaus

Kunnallisessa päivähoidossa on lähes puolet alle kouluikäisistä. Varhaiskasvatusta ja varhaiskasvatuksen liikuntaa on tuettu sekä kansallisella että paikallistason ohjeistuksilla. Päiväkotien liikuntamahdollisuudet ja -käytännöt ovat parantuneet, mutta alueellinen vaihtelu on suurta. Päiväkotien pihat ovat keskeinen liikuntapaikka päiväkotien lapsille. Pihojen kunto ja varustus vaihtelevat. Myös päiväkotien henkilö- ja osaamisresurssit järjestää liikunnallista toimintaa vaihtelevat (ks. myös 3.13. Henkilöstön osaamisen kehittäminen). Perhepäivähoidossa liikuntamahdollisuudet riippuvat paljon lähiympäristöstä.

Tavoite

Jokainen päivähoitopäivä sisältää vähintään kaksi tuntia monipuolista, reipasta liikkumista.

Toimenpidesuosituks

12) Lisätään päiväkotien johtajien tietoisuutta liikunnan ja hyvinvoinnin yhteyksistä. Päiväkotien henkilökunnan keskuudesta suositellaan nimettäväksi liikuntavastaava, joka koordinoi liikunnallista toimintaa Varhaiskasvatuksen liikuntasuosituksien (STM, 2005) mukaisesti.

Vastuutaho: Kunnat, Kuntaliitto, STM, OPM

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009–

Seuranta: STM

13) Päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa käytäviin opetus- ja hoitohenkilökunnan sekä vanhempien (ja lasten) ”kehityskeskusteluihin” sisällytetään liikunnan toteuttaminen. Tätä varten kunnan liikuntatoimi kerää aineiston lasten ja perheliikunnan palveluista ja muista mahdollisuuksista lasten asuinseudulta.

Vastuutaho: Kunnat, Kuntaliitto, STM

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009 alkaen

Seuranta: kunnat, Kuntaliitto

14) Kunnat tarkistavat ja tarvittaessa korjaavat päiväkotien liikuntaedellytykset tilojen, välineiden ja pihojen osalta.

Vastuutaho: Kunnat

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009 alkaen

Resurssit: kuntien päättämällä tavalla

Seuranta: kunnat

15) Kunnat lisäävät avointa varhaiskasvatusta (leikki puistot, kerhot ym.) ja korostavat toiminnassa liikunnan roolia.

Vastuutaho: Kunnat, STM

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009 alkaen

Resurssit: kuntien päättämällä tavalla

Seuranta: kunnat

3.7 Liikunnan lisääminen yleissivistävässä koulutuksessa ja ammatillisessa peruskoulutuksessa

Kuvaus

Yleissivistävä koulutus ja ammatillinen peruskoulutus tavoittavat yhdessä lähes koko ikäluokan ikävuosina 6–19. Koulujen ja oppilaitosten liikunnan kautta on mahdollista tavoittaa myös ne lapset ja nuoret, joille koulujen ja oppilaitosten liikunta on ainoa liikuntaa ja joille koulujen ja oppilaitosten tarjoama riittävä liikunta on siksi välttämätöntä. Erityisen vähän tai ei lainkaan koulujen ja oppilaitosten ulkopuolella liikkuvia lapsia ja nuoria on arviolta noin 20 % ikäluokasta. Liikuntaa koskevat säädökset ja määräykset ovat erilaiset eri koulutusmuodoissa. Tuntijaon osalta huonoin tilanne on toisen asteen koulutuksessa, erityisesti ammatillisessa peruskoulutuksessa. Ammatillisessa peruskoulutuksessa on kehitetty Aktiivisesti ammattiin -toimintamallia, joka tukee hyvinvoivan, liikunnallisen ja työkykyä tukevan toimintakulttuurin syntymistä ammattiopistoihin. Mallin toteuttamisen tueksi on aloitettu *Ammattiosaajan työkykypassin* kehitystyö. Lasten ja nuorten liikuntaan voidaan vaikuttaa monin tavoin koulu- ja opiskelupäivän aikana. Liikuntaa voidaan lisätä mm. oppiaineiden yhteistyöllä, välitunneilla, iltapäivän toiminnalla, koulumatkaliikunnalla sekä koulujen ja oppilaitosten ”työpaikkaliikunnalla”.

Tavoite

Jokaiseen koulu- ja opiskelupäivään kuuluu liikuntaa (fyysistä aktiivisuutta) vähintään 1-2 tuntia lapsen ja nuoren iästä riippuen. Koulu- ja oppilaitosyhteisöjen toimintakulttuuri tukee hyvinvointia ja liikunnallista elämäntapaa.

Toimenpidesuosituksat

16) Kaikille yhteistä koululiikuntaa lisätään yhdellä viikotunnilla pätevän opettajan opettamana perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa.

Vastuutaho: OPM, Kunnat, Opetushallitus

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: Seuraava tuntijakotarkastelu

Resurssit: OPM/KTPO, kunnat

Seuranta: OPM

17) Koulujen moninaiskäyttöä tehostetaan. Koulujen toimimista palvelu- ja harrastetilana parannetaan ja samalla liikuntatilojen käyttöastetta nostetaan. Erityisesti maaseudulla kyläkouluja kehitetään liikunta- ja kulttuurikeskuksiksi. Koulutoiminnasta vapautuvat tilat hyödynnetään liikunta- ja kulttuuriharrastuksiin.

Vastuutaho: Kunnat, Kuntaliitto, OPM

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009–

Resurssit: kuntien harkinnan mukaan

Seuranta: Kunnat

18) Liikunnanopettajien toimenkuvaa kehitetään "fyysisen hyvinvoinnin ammattilaisen" suuntaan, jolloin ko. opettajat voivat ottaa nykyistä suuremman vastuun koko koulun terveystoiminnasta ja toimintakulttuurin liikunnallistamisesta. Samalla voidaan nostaa hyvinvoinnin ja liikunnan asemaa koko koulun toiminnassa ja lisätä liikunnanopettajien arvostusta ja koulun vetovoimaisuutta. Toimenkuvan muutos otetaan huomioon myös koulutuksessa (ks. 3.13. henkilöstön osaamisen kehittäminen).

Vastuutaho: OPM, Opetushallitus, kunnat, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2010–

Resurssit: OPM/KTPO

Seuranta: OPM, Opetushallitus

19) Liikuntaa opettavat opettajat toimivat oppilaiden henkilökohtaisena liikuntaneuvojana. Suositusta voidaan toteuttaa esimerkiksi säännöllisin väliajoin käytävällä opettajan ja oppilaan "kehityskeskustelulla", jolle varataan sekä opettajille että oppilaalle. Kunnan liikuntatoimi kerää opettajan tueksi aineiston nuorten liikuntamahdollisuuksista mm. seurojen, kuntien ja yritysten tarjoamista liikuntapalveluista.

Vastuutaho: kunnat, liikuntajärjestöt

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009–

Resurssit: kuntien harkinnan mukaan

Seuranta: kunnat

20) Ammatillisessa peruskoulutuksessa vahvistetaan Aktiivisesti ammattiin -toimintamallin kokonaisuutta ja Ammattiosaajan työkykypassin käyttöönottoa. Kehitetään mallin sisältöjä, tuetaan mallin käyttöönottoon liittyviä toimenpiteitä ja varmistetaan henkilöstön osaaminen.

Vastuutaho: OPM, TEM, työmarkkinajärjestöt, kunnat, Kuntaliitto, Suomen ammatillisen koulutuksen kulttuuri- ja urheiluliitto (SAKU) ry, oppilaitokset

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008–

Seuranta: OPM, SAKU

21) Kunnissa ja valtionhallinnossa lisätään hallinnonalojen yhteistyötä koulu-, terveys-, nuoriso- ja liikuntatoimien välillä. Yhteistyötä tiivistämällä lisätään hyvinvointia tukevien toimenpiteiden yhteistä edistämistä (mm. koulujen toimintakulttuurien liikunnallistamista).

Vastuutaho: kunnat, OPM (yleissivistävän koulutuksen yksikkö, ammatillisen koulutuksen yksikkö, liikuntayksikkö, nuorisoyksikkö), STM, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009–

Seuranta: OPM

22) Alakoulun liikunnan opetuksesta vastaavat usein vähäisen liikunta-alan koulutuksen saaneet peruskoulunopettajat. Kunnat käynnistävät pilottihankkeita, joissa ala-asteen liikunnanopetuksesta tai -ohjauksesta vastaavat joko liikunnanopettajat tai liikunnanohjaajat. Kokemusten pohjalta päätetään jatkosta.

Vastuutaho: Kunnat, OPM
Politiikkaohjaus: IO, RO
Aikataulu: 2009 alkaen
Resurssit: kuntien harkinnan mukaan
Seuranta: Kunnat

23) Koulu- ja opiskeluikäisten liikunnan kehittämistä on tarkasteltu kahdessa tuoreessa ja sisällöltään saman suuntaisessa asiantuntijaraportissa: *Koululiikunnan kehittäminen* (2007) ja *Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7–18 -vuotiaille* (2008). KLO suosittaa koulu- ja oppilaitospäivän liikunnallistamista mainittujen raporttien esitysten mukaisesti (ks. sivut 39–43).

Vastuutaho: OPM, Opetushallitus, kunnat, Kuntaliitto,
Politiikkaohjaus: RO, IO, NO
Aikataulu: 2009–
Resurssit: ratkaistaan esityskohtaisesti
Seuranta: OPM, Opetushallitus, Kunnat,

3.8 Liikunnan lisääminen korkeakouluympäristössä

Kuvaus

Korkeakouluissa (ammattikorkeakoulut ja yliopistot) opiskelee noin puolet ikäluokasta. Opiskelijoista terveytensä kannalta riittämättömästi liikkuvia on arviolta noin 40 prosenttia. Korkeakoulut ovat suomalaisen koulutusjärjestelmän ainoa osa, jossa ei ole lakiin perustuvaa liikunnan järjestämisen velvollisuutta. Korkeakoulujen järjestämät liikuntamahdollisuudet vaihtelevat suuresti. Eniten liikuntaan on resursoitu suurissa yliopistoissa ja vähiten ammattikorkeakouluissa, joissa eräissä liikuntaan ei ole panostettu lainkaan. Opiskelijat ovat erilaisessa asemassa korkeakoulujen liikuntatarjonnan suhteen.

Opiskeluvaihe kestää usean vuoden. Opiskeluaika ja -ympäristö voivat muuttaa elintapoja ja harrastuksia merkittävästi. Opiskeluikä sijoittuu kahteen tärkeään elämänkaaren nivelvaiheeseen: kouluiän jälkeiseen nuoren itsenäistymiseen sekä työelämään siirtymiseen ja perheen perustamiseen. Huomion kiinnittäminen elämänsä kulun saumakohtiin on tärkeää liikunnan jatkuvuuden kannalta. Usean opiskeluvuoden mittainen fyysinen passiivisuus voi heijastua myös myöhempään aikuisikään ja työelämään.

Korkeakoulut ovat yhteisöjä, joihin kuuluvat opiskelijat, opettajat ja tutkijat sekä muu henkilökunta. Liikunnan hyödyntäminen henkilöstön ja opiskelijoiden hyvinvoinnin ja jaksamisen edistämiseksi vaihtelee korkeakouluissa huomattavasti.

Tavoite

Korkeakoulu yhteisöjen – opiskelijoiden, opettajien, tutkijoiden ja muun henkilökunnan – fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi paranevat. Vähän liikkuvien osallistumiskynnys madaltuu.

Toimenpidesuosituksset

24) Korkeakoulut laativat strategiansa pohjalta hyvinvointistrategian, joka sisältää myös liikunnan. Hyvinvointistrategian tavoitteena on tukea korkeakoulu yhteisön strategisia tavoitteita lisäämällä korkeakoulu yhteisön inhimillisiä voimavaroja. Hyvinvointistrategiassa määritellään tukipalveluille, mm. liikuntapalvelujen järjestämiselle, vastuutaho ja resursointi.

Vastuutaho: OPM, korkeakoulut

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009–

Seuranta: OPM

25) Korkeakoulut lisäävät keskinäistä alueellista yhteistyötä liikunta- ja hyvinvointipalveluiden turvaamiseksi. Liikuntapalveluiden saavutettavuus varmistetaan yhteistyöllä kuntien, kansalaisjärjestöjen ja yritystoiminnan kanssa. OPM, Opiskelijoiden liikuntaliitto (OLL) ja korkeakoulut toteuttavat pilottihankkeena korkeakoulujen alueellisen liikuntapalvelujärjestelmän mallin kehittämisen. Tavoitteena on valtakunnallinen toimintamalli, jota soveltamalla voidaan tarjota houkuttelevia liikuntamahdollisuuksia kaikille alueen korkeakoulu yhteisöille.

Vastuutaho: OPM, korkeakoulut, OLL, kunnat

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2008–10

Resurssit: 100 000 €

Seuranta: OPM, OLL

26) Opiskeluterveyshuollossa varmistetaan opiskelijoiden tietoisuus ennaltaehkäisevän toiminnan merkityksestä oman terveyden hoitamisessa. Opiskelijoiden terveystarkastuksiin sisällytetään elintapojen kokonaisseuranta ja neuvonta. Opiskelijoiden liikuntaliitto varmistaa, että opiskelijoiden terveydenhuollolla on käytössään ajanmukaiset tiedot opiskelijoiden liikuntamahdollisuuksista.

Vastuutaho: STM, korkeakoulut, Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiö (YTHS), OLL,

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009 alkaen

Seuranta: STM, OLL

27) Opiskelijalähtöistä liikunnallista toimintakulttuuria kehitetään opiskelijajärjestöjen (OLL ym.) johdolla. Erytysuomiota kiinnitetään markkinointiin. Opiskelijoita kannustetaan osallistumaan, vaikuttamaan elinoloihinsa ja ottamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Kampukset, tiedekunnat ja laitokset käyttävät liikunnan mahdollisuuksia nykyistä enemmän osana yhteisöllisyytensä edistämistä.

Vastuutaho: OLL, ylioppilas- ja opiskelijakunnat, korkeakoulut

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008 alkaen

Seuranta: OLL

3.9 Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön hyödyntäminen liikunnan edistämässä

Kuvaus

Noin 1,7 miljoonaa kansalaista ja työikäisestä väestöstä yli 50 prosenttia osallistuu vuosittain eri tyyppiseen aikuiskoulutukseen ammatillisen aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön oppilaitoksissa, lukioissa sekä korkeakouluissa. Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön keskeinen tavoite on aktivoida koulutukseen vähemmän osallistuvia väestöryhmiä, estää syrjäytymiskehitystä sekä tarjota myös senioriväestön elämänlaatua ja osallistumista tukevia sivistyspalveluja. Laajeneva tehtävä myös aikuiskoulutuksen piirissä on maahanmuuttajaväestön työllistymistä ja yhteiskuntaan integroitumista tukeva koulutus.

Tavoite

Hyödynnetään aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön järjestäjäverkkoa, korkeaa osallistumisastetta sekä haastavien kohderyhmien aktivointiosaamista riittävästi liikkuvien liikunnan lisäämisessä.

Toimenpidesuositus

28) Ammatillisen aikuiskoulutuksen järjestäjät ja korkeakoulut lisäävät työhyvinvointia parantavaa koulutusta. Vapaan sivistystyön oppilaitokset lisäävät kansalaisten terveyttä ja hyvinvointia edistäviä opintomahdollisuuksia ja kohdentavat niitä senioriväestölle ja ryhmille, jotka tarvitsevat elintapojen muuttamisessa erityistä tukea. Liikunnan koulutuskeskukset suuntaavat opetusta edellä mainittujen ryhmien lisäksi myös lapsille ja nuorille.

Vastuutaho: OPM, opetushallitus, ammatilliset aikuiskoulutuksen järjestäjät, korkeakoulut, vapaa sivistystyö, työnantajat, kunnat

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2010 alkaen

Resurssit: Aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön rahoitus; työelämän kehittämis- ja palvelutoiminnan avustukset ja muu kehittämistoiminta yleisen rahoituksen puitteissa

Seuranta: OPM

3.10 Laadun parantaminen

Kuvaus

Kansalaisten liikuntaodotusten kasvaessa ja kilpailun lisääntyessä liikuntamarkkinoilla laadun merkitys korostuu. Laatutavoitteet ohjaavat kaikkien sektoreiden toimintaa: hallintoa, kansalaistoimintaa ja yrityksiä. Laatu on osaamista. Koulutus ja osaaminen ovat kehityksen perusta.

Julkisen sektorin laatutyö kohdistuu liikunnan edellytysten turvaamiseen. Päätöksentekoa palvelevan ajantasaisen ja olennaisen tiedon kerääminen, järjestäminen ja hyödyntäminen on osa laadun parantamista. Ohjelmiin ja hankkeisiin liittyvä seuranta ja luotettava arviointi edistävät laatutyötä. Tulevaisuussuuntautuvalla sektoritutkimuksella voidaan yh-

distää politiikan linjat, hallinnon tarpeet, tieteen tulokset ja käytännön kokemukset. Innovaatiivisilla kehityshankkeilla voidaan laajentaa osaamista ja parantaa sitä kautta laatua.

Liikuntasektorin alueella ei ole valtionhallinnossa olemassa systemaattista seuranta- ja arviointijärjestelmää eikä käytössään luotettavaa indikaattoreihin perustuvaa seurantakäytäntöä, jonka avulla voitaisiin tiivistetysti arvioida ja suunnata kehitystä – päätösten vaikuttavuutta, tuloksellisuutta ja toiminnan laatua. Valtion liikuntaneuvoston (VLN) tehtävänä on mm. arvioida valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutuksia liikunnan alueella. Kunnat asettavat kuntalain mukaisesti tavoitteita liikuntatoiminnalleen ja arvioivat toimintaansa.

Kansalaistoimintaan osallistuvien osaamista ohjauks- ja valmennustoiminnassa voidaan vahvistaa ennen kaikkea koulutuksella, jossa korostetaan liikuntatietojen ja -taitojen lisäksi eettisesti kestäviä toimintakäytäntöjä ja laaja-alaista hyvinvointiosaamista (ks. 3.13. Henkilöstön osaamisen kehittäminen)

Tavoite

Kansalaiset voivat käyttää liikuntaan liittyviä voimavarojaan niin hyvin kuin mahdollista julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin avustuksella. Liikunnan päätöksentekijöillään on käytössään ajantasaista ja luotettavaa liikunta- ja hyvinvointitietoa.

Toimenpidesuosituks

29) Kunnat kehittävät liikunnan palvelurakennetta osana kunta- ja palvelurakennemuutosta (Paras-hanketta). Erytystä huomiota kiinnitetään kuntarajat ylittävään yhteistyöhön. Rakenteellisten muutosten rinnalla painotetaan uusien liikuntapalveluiden järjestämisen ja tuottamistapojen kehittämistä ja käyttöönottoa sekä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kumppanuuden edistämistä liikunnan palvelutuotannossa. Kehitykseen liittyvä tiedotus on tärkeää hyvien käytäntöjen levittämiseksi.

Vastuutaho: kunnat, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008–11

Resurssit: kunnat

Seuranta: Kuntaliitto

30) Vahvistetaan tiedolla johtamisen -prosessia valtion liikuntahallinnossa. Kehitetään liikuntahallinnon päätöksentekoa palvelevaa liikunnan tietojärjestelmää sekä sen pohjalta rakentuvaa seuranta- ja arviointijärjestelmää. Luodaan liikuntahallintoa palvelevat liikuntakehityksen keskeiset indikaattorit ja sähköinen "tietopankki". Liikuntapolitiikan tavoitteiden toteutumista on voitava seurata ja arvioida jatkuvasti. Erytystä huomiota kiinnitetään (kansainvälisen) vertailun mahdollistaviin tunnuslukuihin ja liikunnan merkityksen kuvaamiseen osana yhteiskunnan muuta kehitystä. Tavoitteena on selvittää mm. liikuntasektorin yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja kansantaloudellista merkitystä. Järjestelmän avulla julkisen sektorin on mahdollista päättää nykyistä paremmin minkälaiseen ja mitä kautta toteutettuun liikuntaan sen kannattaa sijoittaa resurssejaan toteuttaakseen tehokkaasti hyvinvointitehtävänsä.

Vastuutaho: OPM, VLN, Kuntaliitto, liikuntajärjestöt

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2009–11

Resurssit: 200 000 € (sisältää myös kohdan 31 ja 32)

Seuranta: OPM

31) Liikunnan sektoritutkimusta lisätään ja kohdistetaan nykyistä vahvemmin liikuntakäyttäytymistä, elintapoja ja elämäntapoja määräävien tekijöiden selvittämiseen (liikunnan determinantit) sekä liikunnan kansalaistoiminnan seurantaan ja kehittämiseen. Laaditaan liikunnan sektoritutkimussuunnitelma osana tiedolla johtamisen prosessia. Yhteistyötä lisätään terveyden ja hyvinvoinnin sektoritutkimuksen kanssa (mm. Stakes & KTL, STM). Tarkoitus on varmistaa järjestelmä, joka tuottaa tietoa erityisesti valtakunnalliselta, mutta myös alueelliselta ja kunnalliselta tasolta. Lisäksi on tärkeää erottaa eri ikäkausia, sukupuolia ja sosiaaliryhmiä koskevat tiedot.

Vastuutaho: OPM, VLN, STM, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2009–11

Resurssit: ks. kohta 30

Seuranta: OPM

32) Valtion liikuntaneuvoston tehtäviä suunnataan laajakantoisiin ja periaatteellisiin liikuntakäyttäytymisiin. Liikuntaneuvosto tuottaa liikunnan tietojärjestelmää ja sektoritutkimusta hyödyntäen liikuntakulttuurin kehitystä kartoittavan sekä tulevaisuutta ennakoivan kokonaisarvion nelivuositain (toimikausittain). Valtion liikuntaneuvosto tuottaa yhteistyössä riippumattoman arvionryhmän kanssa arvion KLO:n esitysten toteutumista vuoden 2011 alkuun mennessä.

Vastuutaho: VLN, OPM

Politiikkaohjaus: IO, NO

Aikataulu: 2008–11

Resurssit: ks. kohta 30

Seuranta: OPM

33) Tutkijalähtöistä liikuntatieteellistä tutkimusta tuetaan sekä opetusministeriön kautta että mahdollisuuksien mukaan myös opetusministeriön ja Suomen Akatemian yhteisprojektien kautta. Opetusministeriö turvaa jatkossakin liikuntatieteellisen tutkimuksen edellytykset.

Vastuutaho: OPM

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: jatkuva

Resurssit: valtion liikuntabudjetin mukaan

Seuranta: OPM

34) Parannetaan liikunta- ja hyvinvointipalvelujen laatua ja tehokkuutta sekä lisätään yksityisen, julkisen sektorin ja kansalaisjärjestöjen yhteistyötä liikunnan innovaatio-ohjelmalla. Tulevaisuutta ennakoivassa ja teknologian kehitystä hyödyntävässä ohjelmassa etsitään uusia ratkaisuja liikunta- ja hyvinvointipalveluiden kehittämiseksi. Ennen varsinaisen ohjelman aloittamista tulisi kartoittaa ja hyödyntää olemassa olevat liikunnan innovaatiohankkeet ja niiden yritystoimintaa ennakoivat mahdollisuudet. Liikunnan innovaatio-ohjelma sopisi esimerkiksi Sitran tuleviin ohjelmiin.

Vastuutaho: OPM, TEM
Politiikkaohjaus: IO, RO
Aikataulu: 2009–
Resurssit: 30 000 (kartoitus ja ohjelman laadinta)
Seuranta: OPM

3.11 Eettisyyden vaatimus

Kuvaus

Eettisyys kuuluu koko liikuntakulttuurin (toiminnan ja hallinnon) perusoletuksiin. Julkisen hallinnon eettisyys nojaa ennen kaikkea laillisuusperiaatteeseen. Suomalaisen liikuntakulttuurin arvopohja on kuvattu liikuntalaissa, jossa korostetaan tasa-arvon, suvaitsevaisuuden, monikulttuurisuuden ja kestävän kehityksen tavoitteita eettisesti perustellun huippu-urheilun rinnalla. Liikunnan ja urheilun kansalaistoiminta on itse määritellyt toiminnalleen yleistä lainsäädäntöä tiukemmat eettiset ohjeet (Reilu Peli) sekä sanktiot ohjeiden vastaiselle toiminnalle.

Liikuntakulttuurissa ei ole yhtä kansallista identiteettiä tai yhdenlaisia moraalisia arvoja ja normeja. Liikuntakulttuurin perinteinen kasvatusta ja moraalialia korostava yhteisöllinen ulottuvuus kohtaa aiempaa useammin yksilön vapautta ja oikeuksia korostavat näkökannat. Liikunnan ja urheilun eettisyyden vaatimus nojaa luottamukseen ja yhteisöllisyyteen sekä yhteisesti valittujen toimintatapojen kunnioittamiseen. Liikunnan eettisyyttä ja moraalialia arvoja voidaan parhaiten vaalia laaja-alaisella ja avoimella keskustelulla sekä eettisyyteen liittyvän osaamisen lisäämisellä.

Julkisen liikuntapolitiikan kannalta keskeinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja/tai arkiliikuntaa niin, että mahdollisimman moni voisi harrastaa liikuntaa omista lähtökohdistaan terveytensä ja hyvinvointinsa edistämiseksi. Liikunnan ”marginaaliryhmien” huomioonottaminen on erityisesti julkisen vallan tehtävä.

Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön. Kuntalain mukaan kuntien tulee edistää kestävä kehitystä alueellaan. Myös liikuntalaissa korostetaan kestävän kehityksen edistämistä liikunnan avulla. Suomessa on tehty merkittävästi työtä kestävän kehityksen valtavirtaistamiseksi politiikkaan ja yhteiskuntaan. Kansallisen kestävän kehityksen strategia julkaistiin vuonna 2006. Sen jälkeen yhteisiä tavoitteita on alettu toimeenpanna. Hallitusohjelmassa valtionhallinto veloitetaan ja kuntia kannustetaan laatimaan toimintaansa liittyvät kestävän kehityksen ohjelmat.

Tavoite

Eettisyys ymmärretään laaja-alaisesti ja toimintaa läpäiseväksi arvoksi liikuntakulttuurin kaikilla osa-alueilla. Liikuntapolitiikassa otetaan huomioon yhdenvertaisesti kaikkien kansalaisten liikunnan edistäminen. ”Positiivista syrjintää” harjoitetaan liikuntakulttuurin ulkopuolelle jääneisiin väestöryhmiin. Kestävä kehitys ja terveyden edistäminen otetaan laaja-alaisesti huomioon liikuntapäätöksissä.

Toimenpidesuosituksset

35) Tuetaan ja konkretisoidaan SLU -yhteisön Reilu Peli -liikunnan ja urheilun eettiset periaatteet sisältöä. SLU arvioi Reilun Pelin sisällön ja tekee siihen tarpeelliset muutokset ottaen huomioon toimintaympäristössä tapahtuneet ja tapahtuvat muutokset. Muutostyön jälkeen lisätään järjestöille ja seuroille eettisiin periaatteisiin liittyvää käytännön koulutusta. Eettisyyttä ja laadukasta toimintaa painotetaan jäsenjärjestöjen kehityskeskusteluissa ja vahvistetaan liikuntajärjestöjen valtionavustusten perusteissa.

Vastuutaho: SLU ja sen jäsenjärjestöt

Ohjaus: IO

Aikataulu: 2008 alkaen

36) Dopinginkäyttö on kasvava eettinen ja kansanterveydellinen uhka dopinginkäytön yleistyessä järjestäytyneen kilpailutoiminnan ulkopuolella. Dopinginkäytön leviämisen ehkäisemiseksi käynnistetään yhteishanke STM:n ja OPM:n kesken.

Vastuutaho: STM, OPM, ADT

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2008–09

Resurssit: 50 000 € (OPM)

Seuranta: STM, OPM, ADT

37) Lisätään erityisliikunnan piiriin kuuluvien kansalaisten alueellista tasa-arvoa liikunnassa yhdenmukaistamalla vammaispalvelulain tulkintaa (avustajat, liikunnan apuvälineet, kuljetukset jne.).

Vastuutaho: STM, RAY

Politiikkaohjaus: NO

Aikataulu: 2008–

Seuranta: STM

38) Laaditaan ja toteutetaan maahanmuuttajataustaisten liikunnan edistämistä koskeva kehittämisohjelma.

Vastuutaho: OPM, VLN, SM, Kuntaliitto, liikuntajärjestöt

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2008–09

Resurssit: 100 000

Seuranta: OPM

39) Konkretisoidaan kestävä kehityksen strategian periaatteet ja tavoitteet liikuntakulttuurin tarpeisiin ja edistetään niiden soveltamista käytäntöön.

Vastuutaho: OPM, YM, Kuntaliitto, liikuntajärjestöt

Politiikkaohjaus: IO, RO

Aikataulu: 2009–10

Resurssit: 100 000

Seuranta: OPM, YM

3.12 Työnjaon selkiyttäminen ja yhteistyön lisääminen

Kuvaus:

Liikuntalain mukaan yleisten edellytysten luominen liikunnalle on valtion ja kuntien tehtävä. Liikunnan järjestämisestä vastaavat pääasiassa liikuntajärjestöt. Opetusministeriö vastaa liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta liikunnan yhteistyössä valtionhallinnossa. Alueellisella tasolla nämä tehtävät kuuluvat läänin liikuntatoimelle ja paikallistasolla kunnille.

Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen kuuluu monen hallinnonalan tavoitteisiin. Liikuntatoimen laajentuminen osaksi terveys- ja hyvinvointipolitiikkaa on lisännyt liikuntatoimen yhteistyötä eri hallinnonalojen kanssa. Liikuntasektorien tehtävien rajausongelmat ovat viime vuosina lisääntyneet useiden hallinnonalojen suunnissa.

Hyvinvoinnin edistäminen painottuu eri lailla hallinnonalasta riippuen. Sektorikohtaisten tavoitteiden yhteensovittamisen tärkeys korostuu. Liikunta tulee nähdä osana kuntien, aluehallinnon ja valtion muuta tavoitteenasettelua.

Useimmat (arki)liikuntaa ohjaavat päätökset tehdään muualla kuin liikuntasektorilla. Eri hallinnaloilla ei välttämättä tiedosteta siellä tehtävien päätösten liikuntavaikutuksia. Liikuntapolitiikan tavoitteena on, että liikunnan edistäminen otetaan huomioon eri hallinnaloilla opetusministeriön ja kuntien liikuntatoimien koordinoimana.

Vastaavasti liikuntatoimen päätökset vaikuttavat muiden sektorien toimintaan. Myös liikuntatoimen on tiedostettava omien toimenpiteidensä vaikutus muihin sektoreihin. Tämä korostuu tapauksissa, joissa toisen sektorin painoarvo päätöksenteossa on liikuntatoiminta oleellisesti painavampi.

Liikunnan edistäminen on paljolti hallinnon ja järjestöjen yhteistyötä. Liikuntaa organisoivien järjestöjen kenttä on laajentunut liikuntajärjestöistä kansanterveysjärjestöihin ja vähitellen myös muihin järjestöihin. Lisäksi liikunnan palvelujen tuottamisessa ovat mukana yhä vahvemmin yritykset. Yhteistyön muodot ovat laajentuneet avustuspolitiikasta kumppanuuspohjaiseen sopimusohjaukseen.

Tavoite

Eri hallinnonalat ottavat huomioon liikunnan ja hyvinvoinnin edistämisen omista päätöksissään. Liikuntatoimessa otetaan huomioon liikunnan vaikutukset muilla sektoreilla.

Toimenpidesuositus

40) Opetusministeriön johdolla laaditaan yhteistyössä eri hallinnonalojen ja järjestöjen kanssa "liikunnan edistämisen kartta", jossa tarkennetaan eri hallinnonalojen ja järjestöjen merkitys, tehtävät ja keskeiset yhteistyövelvoitteet liikunnan edistämässä KLO:n loppuraportissa tehdyn jaottelun pohjalta (ks. luku 2.3.). Vastaavasti tarkennetaan liikunnan merkitys muiden sektoreiden ja järjestöjen tavoitteiden edistämässä. OPM:n liikuntayksikkö koordinoi kokonaisuutta. Hallinnonalat seuraavat ja arvioivat tehtävien toteutumista opetusministeriön johdolla.

Vastuutaho: OPM, muut ministeriöt, Kuntaliitto

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2009 alkaen

Seuranta: OPM/LY

3.13 Henkilöstön osaamisen kehittäminen

Kuvaus

Liikunnan neuvonta-, ohjaus-, opetus-, suunnittelu- ja hallintotehtävissä liikuntajärjestöissä ja urheiluseuroissa, oppilaitoksissa, kunnissa sekä yksityisellä sektorilla työskentelee tuhansia henkilöitä Suomessa. Myös muilla aloilla voi liikunta tavalla tai toisella liittyä työtehtäviin. Osaava henkilöstö on avainasemassa toiminnassa ja sen kehittämisessä. Tärkeä voimavara ovat myös urheilu- ja liikuntaseurojen vapaaehtoistoimijat, joita on noin 532 000, näistä noin 282 000 erilaisissa ohjaus- ja valmennustehtävissä.

Opetusministeriö vastaa osana valtioneuvostoa koulutus- ja tiedepolitiikan kehittämisestä. Opetushallitus vastaa koulutuksen kehittämisestä perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen osalta. Ammattikorkeakoulut ja yliopistot vastaavat korkeakouluja koskevan lainsäädännön mukaisesti korkeakouluopetuksen kehittämisestä.

Liikunta-alan ja sen lähialojen ammatillisen koulutuksen ja korkeakoulutuksen järjestelmää on kuvattu edellä kohdassa 2.5.

Työnantajalla on ensisijainen vastuu henkilöstönsä osaamisen kehittämisestä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysalalla henkilöstöllä on lakisääteinen velvollisuus osallistua täydennyskoulutukseen joka viides vuosi. Matti Vanhasen II hallituksen ohjelman mukaan myös koulutuksen järjestäjille säädetään velvoite huolehtia siitä, että henkilöstö saa säännöllisesti ammatillista osaamistaan parantavaa täydennyskoulutusta.

Opetustoimen henkilöstön täydennyskoulutus koostuu rahoitusvastuun mukaisesti työnantajan henkilöstökoulutuksesta, omaehtoisesta täydennyskoulutuksesta sekä valtion rahoittamasta koulutuspoliittisesti merkittävästä opetustoimen henkilöstökoulutuksesta. Valtio osallistuu työnantajan tarjoaman täydennyskoulutuksen kuluihin opetustoimen valtionosuusjärjestelmän puitteissa. Lisäksi se tukee opetustoimen henkilöstön mahdollisuuksia osallistua omaa ammattitaitoa ylläpitäviin ja laajentaviin lyhyt- ja pitkäkestoisiin täydennyskoulutusohjelmiin työnantajan taloudellisesta tilanteesta riippumatta. Valtion rahoittamaan opetustoimen henkilöstökoulutukseen on käytettävissä vuosittain 11,3 miljoonaa euroa. Täydennyskoulutuksen hankinnasta vastaa Opetushallitus opetusministeriön päättämien strategisten linjausten mukaisesti.

Tavoite

Liikunta-alan ja lähialojen ammatillista peruskoulutusta ja korkeakoulutusta kehitetään määrällisesti ja laadullisesti siten, että oppilaitoksista ja korkeakouluista valmistuu eri tehtäviin riittävästi osaavaa henkilöstöä. Jo ammatissa toimiville henkilöille järjestetään työelämän kehityksen edellyttämää täydennyskoulutusta. Sisällöllisissä tavoitteissa painotetaan erityisesti terveyttä edistävän liikunnan valmiuksia sekä eettisten toimintatapojen valtavirtaistamista keskeisiin koulutuskokonaisuuksiin.

Toimenpidesuositus

41) Lisätään ja parannetaan osaamista koulutuksella seuraavasti:

- Toisen asteen ammatillinen koulutus
 - a) Päätoimisen henkilöstön, erityisesti liikunnan ohjaustehtävissä toimivien määrä kasvaa varsinkin urheiluseuroissa ja liikuntayrityksissä. *Liikunnanohjauksen perustutkintoon* johtavan toisen asteen ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijamäärää lisätään ja oppisisältöjä tarkistetaan tarvetta vastaavasti.

- b) *Liikunnan ammattitutkintoon* valmentavassa koulutuksessa aikuisliikunnan osaamisalueella lisätään valmiuksia työliikunnan kehittämiseen ja toteuttamiseen. Myöhemmin on harkittava erillisen ammattitutkinnon perustamista työliikunnan tehtäviin.
- c) *Sosiaali- ja terveysalan perustutkintoon* (lähihoitaja) johtavaan koulutukseen sisällytetään asiakastyössä tarvittavia terveyttä edistävän liikunnan neuvonta- ym. valmiuksia.

Vastuutaho: Opetusministeriö, opetushallitus, liikunnan koulutuskeskukset, koulutuksen järjestäjät ja ylläpitäjät.

- Korkea-asteen koulutus
 - d) *Liikunnan ja terveystiedon opettajien* koulutuksessa painotetaan nykyistä enemmän terveysliikuntaa sekä valmiuksia kehittää koko kouluyhteisön – oppilaiden, opettajien ja muun henkilökunnan – hyvinvointia liikunnan avulla.
 - e) *Liikunta-alan ammattikorkeakoulukoulutuksessa* panostetaan työelämävastaavuuden jatkuvaan kehittämiseen sekä liikunta-alan työelämässä tapahtuvien muutosten ennakointiin. Erityisesti terveysliikunnan, liikuntajohtamisen, -talouden, -markkinoinnin, -yrittäjyyden ja -viestinnän koulutusta kehitetään. Lisäksi tulisi perehtyä työturvallisuuteen sekä omaan työ- ja toimintakykyyn liittyviin kysymyksiin nykyistä enemmän.
 - f) *Lastentarhanopettajien ja luokanopettajien* koulutuksessa lisätään nykyistä enemmän valmiuksia liikunnan opettamiseen. Luokanopettajien mahdollisuuksia hankkia kelpoisuus perusopetuksen aineenopetukseen liikunnassa parannetaan.
 - g) Väestön terveyden edistämiseksi tulee liikuntalääketieteellistä asiantuntemusta lisätä suomalaisessa terveyspalvelujärjestelmässä. *Lääkärien peruskoulutukseen* (lääketieteen lisensiaatti) liitetään liikuntalääketieteen asiasisältöjä sekä opintojen prekliinisessä että kliinisessä vaiheessa. Myös seuraavien *lääketieteen erikoistumisalojen* koulutukseen lisätään liikuntalääketieteen sisältöjä: yleislääketiede, lasten taudit, geriatria, sisätaudit, ortopedia, fysioterapia, työterveyslääketiede.
 - h) Ammatillisissa opettajakorkeakouluissa järjestettävässä *ammatillisten opettajien pedagogisissa opinnoissa* annetaan valmiuksia myös opiskelijoiden toiminta- ja työkyvyn kehittämiseen.

Vastuutaho: Asianomaiset yliopistot ja ammattikorkeakoulut, opetusministeriö.

- Ammatillinen täydennyskoulutus

Kuntien henkilöstö

- i) *Kuntien liikuntatoimen henkilöstön* strategista osaamista parannetaan. Liikuntapalveluja kehitetään osana kuntien hyvinvointistrategioita horisontaalisessa yhteistyössä kunnan muiden hallintokuntien, muiden kuntien sekä urheiluseurojen kanssa ja ostamalla osa palveluista myös yrityksistä. Tämä edellyttää liikuntatoimen henkilöstöltä aiempaa enemmän strategista osaamista, yhteistyö- ja verkostoitumistaitoja, näkemystä eri väestöryhmien palvelutarpeista ja kykyä tuottaa palveluja tarpeen mukaan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa.
- j) *Sosiaali- ja terveystoimen* henkilöstö päiväkoteissa, neuvoloissa, terveyskeskuksissa, kotipalvelutoiminnassa, koulu- ja opiskelijaterveydenhuollossa, työterveyshuollossa ja erilaisissa laitoksissa tarvitsee täydennyskoulutusta liikunnan terveysvaikutusten

ymmärtämisessä sekä terveysliikunnan ja ravitsemuksen neuvonnassa ja ohjauksessa. Nämä otetaan painopisteiksi sosiaali- ja terveysalan lakisääteisessä täydennyskoulutuksessa.

- k) *Koulutoimen* henkilöstön valmiuksia organisoida aamu- ja iltapäivätoimintaa parannetaan koulutuksella.

Vastuutaho: kunnat, Kuntaliitto, STM, koulutuksen järjestäjät ja työnantajat

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2009–

Opettajat ja rehtorit

- l) Liikuntamyönteisen ja hyvinvoivan oppilaitoksen toimintakulttuurin luominen määritellään opetusministeriön rahoittaman opettajien ammatillisen täydennyskoulutuksen yhdeksi painopisteeksi vuosina 2009–2010.
- *Luokanopettajien* täydennyskoulutuksessa painotetaan toisaalta liikunnan merkitystä terveyden, päivittäisen vireyden ja oppimisen kannalta, toisaalta liikunnan opetustaitoja.
 - *Liikunnan ja terveystiedon opettajien* täydennyskoulutuksen tavoitteena on antaa valmiuksia kehittää koko koulu yhteisön hyvinvointia liikunnan avulla. Lisätään liikunnan opettajien valmiuksia ohjata nuoret heille sopivien lajien harrastamiseen.
 - Ammatillisten oppilaitosten *ammattiaineiden opettajien* täydennyskoulutuksessa annetaan valmiuksia opiskelijoiden toiminta- ja työkyvyn edistämiseen osana ammattiaineiden opetusta.
 - *Rehtorien* täydennyskoulutuksessa kiinnitetään huomiota liikuntamyönteisen ja hyvinvoivan oppilaitoksen toimintakulttuurin luomiseen.
 - *Opettajankouluttajien* täydennyskoulutuksessa kiinnitetään huomiota ed.m. kysymyksiin.
- m) Koulutuksen järjestäjälle ollaan säätämässä velvoite huolehtia opetushenkilöstön säännöllisestä osallistumisesta ammatillista osaamistaan parantavaan täydennyskoulutukseen.

Vastuutaho: Opetusministeriö / Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, Opetushallitus, koulutuksen järjestäjät ja oppilaitosten ylläpitäjät, Kuntaliitto, korkeakoulut, Opetusalan Ammattijärjestö (OAJ) ja muut opetusalan keskeiset toimijat, jotka ovat edustettuna opetusministeriön 14.1.2008 asettamassa opetustoimen henkilöstökoulutuksen neuvottelukunnassa

Politiikkaohjaus: RO, IO

Aikataulu: 2009–2010

Resurssit: ko. tahojen budjettien puitteissa

Seuranta: OPM

- Liikuntaseurojen ja -järjestöjen vapaaehtoistoimijoiden ja toimihenkilöiden koulutus

- n) Liikuntajärjestöt ja -seurat kouluttavat vapaaehtoisia seuratoimijoita. Koulutusta toteutetaan yhteistyössä eri koulutustahojen, erityisesti liikunta-alan oppilaitosten kanssa.

Koulutus kohdistuu valmentajien ja ohjaajien, liikuntaseurojen vapaaehtoisten ja toimihenkilöiden sekä liikuntajärjestöjen toimihenkilöiden ja luottamushenkilöiden osaamisen

kehittämiseen. Tavoitteena on vahvistaa valmentamisen ja ohjaamisen sekä seura- ja järjestötoiminnan johtamisen ja organisoimisen laatua sekä edistää yhteisöllisyyttä ja eettisiä toimintatapoja.

Vastuutaho: OPM, SLU ja jäsenjärjestöt

Politiikkaohjaus: IO

Aikataulu: 2008–

Resurssit: SLU:n ja OPM:n tulossopimuksen mukaisesti

Seuranta: OPM, SLU

3.14 Liikunta aluehallinnossa

Kuvaus

Läänin liikuntatoimi (lääninhallitus ja alueelliset liikuntaneuvostot) vastaa nykyisin liikuntatoimen yleisestä johdosta, kehittämisestä ja yhteensovittamisesta liikunnan yhteistyössä alueetasolla. Ministeriö sopii lääninhallituksen kanssa tehtävistä ja osoittaa niiden hoitamiseen toimintamäärärahat. Lääninhallitukset voivat itse määrittellä minkä verran ne hyödyntävät alueellisten liikuntaneuvostojen asiantuntemusta.

Hallitusohjelman mukaan valtion aluehallinto organisoidaan uudelleen. Uudistukset on tarkoitus toteuttaa vuoden 2010 alusta alkaen.

Tavoite

Valtion uudessa aluehallinnossa säilyvät liikuntalain osoittamat lääninhallitusten tehtävät ja toimialan asiantuntemus.

3.15 Liikuntalain ja -asetuksen tarkistaminen

Kuvaus

Ensimmäinen liikuntalaki tuli voimaan vuonna 1980. Kokonaan uudistettu laki tuli voimaan vuoden 1999 alusta. Viimeisen vuosikymmenien aikana liikunnan toimintaympäristö on muuttunut, liikuntakulttuuri laajentunut, alan käsitteistö uudistunut ja toimijoiden määrä lisääntynyt. Myös kuntien toimintaympäristöissä ja palvelurakenteissa sekä järjestöjen toimintaympäristössä ja käytännöissä on tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Tavoite

Tarkistetaan liikuntalaki ja -asetus.

Toimenpidesuositus

42) Käynnistetään liikuntalain ja asetuksen tarkistaminen

Vastuutaho: OPM

Politiikkaohjaus: NO

Aikataulu: 2008–

3.16 Rahoitus

Toimikunta esittää seuraavassa ehdottamiensa toimenpiteiden kustannusvaikutukset vuosina 2008–2011. Lisäksi esitetään liikunnan rahoitukseen liittyviä tavoitteita, jotka ehdotetaan otettavaksi huomioon seuraavalla hallituskaudella vuodesta 2012 alkaen.

A) Toimenpidesuosituksen kustannukset vuosille 2008–2011

Toimikunnan toimenpidesuositukset vuosille 2008–2011 toteutetaan valtiontalouden kehyspäättökseen ja valtion vuotuisten talousarvioesitysten yhteydessä päätettävällä tavalla. Valtion rahoituksen kohdentamista voidaan toteuttaa esimerkiksi opetusministeriön hallinnonalan tai laajemmin poikkihallinnollisesti valtion talousarvion sisällä toteutettavilla määrärahasiirroilla. Vaikutukset kuntien rahoitukseen päätetään peruspalveluohjelman ja -budjetoinnin yhteydessä.

Toimenpidekohtaiset kustannusvaikutukset esitetään taulukossa 5 valtion liikuntabudjettia koskien vuosille 2008–2011. Muiden hallinnonalojen osalta toimikunta esittää hallinnonaloittain kootun luettelon toteutettavista toimenpiteistä vuosina 2008–2011.

Taulukko 5. Toimenpidesuosituksen kustannukset valtion liikuntabudjetissa vuosina 2008–2011
(1 000 €)

	TA	TTS	TTS	TTS	
Kehittämiskohde (nro)	2008	2009	2010	2011	Yhteensä
Kuntien poikkihallinnollinen kehittämisshanke (3)		40	30	30	100
Liikunnan valtionosuuden korotus kunnille (5)		1 800	1 800	1 800	5 400
Valtionavustuksen korotus laajoille väestöryhmille tarkoitettujen liikuntapaikkojen rakentamiseen (7)		2 000	2 000	2 000	6 000
Työttömien liikunnan lisääminen (9)		20	20	10	50
Suora seuratuki -pilottihanke (10)	200	2 500	3 000	1 750	7 450
Korkeakoululiikunnan kehittäminen (25)		35	35	30	100
Tiedolla johtamisen kehittäminen (30–32)		80	80	40	200
Liikunnan innovaatio-ohjelma / esiselvitys ja suunnitelma (34)		30			30
Dopinginvastainen työ kuntoliikunnassa (36)	20	30			50
Maahanmuuttajien liikunnan edistäminen (38)		30	40	30	100
Kestävä kehitys -strategian soveltaminen liikuntaan (39)		30	40	30	100
Yhteensä	220	6 595	7 045	5 720	19 580

Toimikunnan toimenpidesuosituksista aiheutuu kustannusvaikutuksia myös valtion muille hallintoaloille ja paikallistasolle seuraavilta aihealueilta (numerot viittaavat esitettyihin toimenpidesuosituksiin):

- Opetusministeriö:
 - Koulu- ja opiskelupäivän liikunnallistaminen (16, 22, 23)
 - Henkilöstön osaamisen kehittäminen (41)

- Sosiaali- ja terveysministeriö:
 - Kuntien poikkihallinnollinen kehittämishanke (3)
 - Liikunta- ja ravitsemusohjauksen lisääminen neuvolatyössä (11)
 - Avoimen varhaiskasvatuksen lisääminen (15)
 - Dopinginkäytön vähentäminen (terveyden edistäminen) kuntoilussa (36)
 - Henkilöstön osaamisen kehittäminen / ammatillinen täydennyskoulutus (41)

- Sisäasiainministeriö:
 - Maahanmuuttajataustaisten liikunnan edistäminen (38)

- Työ- ja elinkeinoministeriö:
 - Työttömien liikunnan kehittämishanke (9)
 - Liikuntapalveluiden innovaatio-ohjelma (34)

- Ympäristöministeriö:
 - Kestävä kehitys tavoitteiden soveltaminen liikuntaan (39)

- Kunnat/Kuntaliitto:
 - Kuntien poikkihallinnollinen kehittämishanke (3)
 - Kunnallisen liikuntaneuvonnan ja -tuen lisääminen (8)
 - Työttömien liikunnan kehittämishanke (9)
 - Liikunta- ja ravitsemusohjauksen lisääminen neuvolatyössä (11)
 - Päiväkotien liikuntaedellytysten parantaminen (14)
 - Avoimen varhaiskasvatuksen lisääminen (15)
 - Koulu- ja opiskelupäivän liikunnallistaminen (16, 22, 23)
 - Henkilöstön osaamisen kehittäminen / ammatillinen täydennyskoulutus (41)

B) Liikunnan rahoitukseen liittyvät tavoitteet vuodesta 2012 alkaen

Hallitusohjelman mukaan rahapelien yksinoikeusjärjestelmä pyritään säilyttämään. Merkittävä osa suomalaisen tieteen, taiteen, nuorisotyön ja liikunnan julkisesta tuesta rahoitetaan Veikkaus Oy:n toiminnasta kertyvillä opetusministeriölle tuloutettavilla voittovaroilla. Valtion liikuntamäärärahat koostuvat lähes kokonaan (n. 98 %) veikkauspelien tuotosta.

Väestön terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen liikunnan avulla sekä kansalaistoiminnan edellytysten turvaaminen asettavat tulevaisuudessa entistä suurempia haasteita. Siksi on tärkeää varmistaa liikuntapalvelujen rahoitus pohja tulevaisuudessa.

43) Toimikunta esittää harkittavaksi seuraavien hallitusohjelmaneuvoittelujen yhteydessä veikkauksen jakosuhdelain muuttamista siten, että tieteen osuus 17,5 % (79,5 M€/2008) siirretään rahoitettavaksi veikkausvoittovaroista yleisiin budjettivaroihin. Siirrolla yhdenmukaistetaan tieteen rahoitus pohjaa. Liikuntatieteellistä tutkimusta rahoitettaisiin kuitenkin edelleen veikkausvoittovaroista osana valtion liikuntamäärärahoja. Siirron myötä vapautuvat veikkausvoittovarat jaettaisiin muiden veikkauksen edunsaajien (taide, nuorisotyö ja liikunta)

kesken jakosuhdelain osoittamien prosenttiosuuksien suhteessa. Liikunnan lisäosuus olisi edellä mainituin järjestelyin 26,6 M€ / vuosi vuoden 2008 tasolla.

Samoin toimikunta esittää harkittavaksi seuraavien hallitusohjelmaneuvoittelujen yhteydessä nykyisin veikkausvoittovaroista maksettavan liikunnan koulutuskeskusten vapaan sivistystyön rahoituksen (noin 15,8 M€/2008) siirtämistä yleisiin budjettivaroihin kuten muidenkin vapaan sivistystyön oppilaitosten rahoitus. Siirrolla yhdenmukaistetaan vapaan sivistystyön rahoituspohjaa ja helpotetaan vapaan sivistystyön tarkastelua kokonaisuutena.

Edellä mainitut järjestelyt lisääisivät valtion liikuntamäärärahoja yhteensä noin 42,4 M€ / vuosi (vuoden 2008 tasolla) vuoden 2012 alusta.

Liikunnalle on annettu kansalaisten ja yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta merkittäviä tehtäviä. Liikuntasektorilla on myös valmiuksia toimia nykyistä laajemmin yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyvinvoinnin rakentajana. Liikunnan mahdollisuuksia osallistumisen ja osallisuuden lisäämisessä ja kansalaisyhteiskunnan vahvistamisessa tulisi hyödyntää nykyistä tehokkaammin. Liikunnan ymmärtäminen yhdeksi keskeisistä kansanterveyttä säätelevistä tekijöistä on välttämätöntä työhön liittyvän arkiliikunnan vähentyessä. Tutkimusten mukaan elintapoja muokkaavilla toimenpiteillä, kuten liikunnallisuuden lisäämisellä, voidaan tehokkaasti vaikuttaa keskeisiin kansanterveysongelmiin – myös niin, että niiden kustannusvaikuttavuussuhde on edullinen. Terveiden edistämisen painopistettä tulisi siirtää voimakkaasti korjaavasta työstä ehkäisevän työn suuntaan.

Taloukasvun edellytysten on arvioitu heikkenevän lähivuosina väestön ikääntymisen ja siitä seuraavan työvoiman tarjonnan vähenemisen tuloksena. Talouskehityksen ja kilpailukyvyyn turvaaminen edellyttää osaavaa ja jaksavaa työvoimaa, mikä puolestaan edellyttää panostamista nykyistä enemmän kansalaisten työkyvyn ylläpitämiseen. Myös toimintakyvyn ylläpitämiseen liittyvät tehtävät lisääntyvät voimakkaasti väestön ikääntyessä. Lisäksi maahanmuuttajataustaisen väestönosan määrän nopea lisääntyminen edellyttää entistä parempia mahdollisuuksia tukea kulttuurien kohtaamista ja maahanmuuttajien kotouttamista mm. liikunnan avulla.

4 Julkisen hallinnon liikuntaohjauksen ja -tavoitteiden kehittyminen

Toimikunta on tarkastellut liikunnan julkisen ohjauksen kehittymistä laajemmin väliraportissaan ”Liikunta valintojen virrassa” (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13).

Nykyisen liikunnanohjauksen ja -hallinnon yleislinjat kuvattiin ensi kertaa vuonna 1976 ilmestyneessä Liikuntalakikomitean mietinnössä (1976:87) ja vahvistettiin ensimmäisessä liikuntalaissa (984/79), joka tuli voimaan vuoden 1980 alussa. Liikuntalakiin huipentui 1960- ja 1970-lukujen kehitys, jonka aikana liikunnasta tuli osa yhteiskuntapolitiikkaa. Liikuntalain aikaansaaminen kuului kaikkien poliittisten puolueiden ohjelmiin 1970-luvulla. Etujärjestöpolitiikka ja parlamentaarinen käytäntö alkoivat hallita myös liikuntapoliittisia ratkaisuja. Samalla liikuntapoliittinen painopiste siirtyi järjestösuhteista valtioon.

Lain myötä julkinen valta ja järjestöt liitettiin aiempaa tiiviimmin toisiinsa. Liikuntatoiminta rajattiin laissa tarkoittamaan vapaata kansalaistoimintaa liikuntakulttuurin alueella. Liikuntajärjestöjen avustusten lakisääteistäminen merkitsi liikuntajärjestöjen yhteiskunnallisen oikeutuksen ja merkityksen tunnustamista.

Ajan johtoajatuksiin kuului kansalaisten oikeaan ohjaaminen valtion ja asiantuntijoiden johdolla. Liikuntalaki loi liikunnan ohjauksen ja hallinnon kehittämiseksi puitteet. Laissa määrättiin mm. lain kohdistamisesta, työnjaosta, valtionosuuksista ja -avustuksista sekä liikuntatoiminnan yleisestä johdosta. Työnjakopykälän mukaan yleisten edellytysten luominen liikuntatoiminnalle on ensisijaisesti valtion ja kuntien tehtävänä. Liikuntatoiminnan järjestämisestä vastaavat pääasiallisesti laissa tarkoitetut liikuntajärjestöt. Lain kanta liikuntatoimien johtamiseen oli yksiselitteinen: liikuntatoiminnan yleinen johto ja valvonta kuuluvat opetusministeriölle. Liikuntalakiin jätettiin kirjaamatta Liikuntalakikomitean muotoilemat liikunnan yleistavoitteet, mikä heikensi lain ohjausvoimaa. Komitea asetti liikuntapoliittisille kolme tavoitetta:

- Liikuntatottumusten herättäminen ja aktiivisen liikuntaharrastuksen kehittäminen
- Riittävien ja tarkoituksenmukaisten liikuntamahdollisuuksien luominen
- Kansojen välisen yhteisymmärryksen ja rauhan edistäminen liikuntapoliittisin toimenpitein.

Liikuntalakikomitea katsoi myös erityisryhmien liikunnan edellyttävän pikaisia toimenpiteitä liikunnallinen tasa-arvon nimissä. Komitean mietinnön ehdotuksen pohjalta asetettu opetusministeriön toimikunta selvitti vuosina 1980-81 erityisryhmien liikunnan tilannetta ja teki ehdotuksia erityisryhmien liikunnan kehittämiseksi. Opetusministeriöön perustettiin kansallisten ja eurooppalaisten suositusten pohjalta vuoden 1988 alusta erityisryhmien liikunnan neuvottelukunta, joka muuttui vuonna 1991 valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaostoksi. Erityisliikunnan kansallisen kehittämisen koordinointi on vakiintunut opetusministeriön liikuntahallinnon tehtäväksi.

Hallitusohjelmissa liikuntaa ei yleensä erikseen mainittu. Pääministeri Harri Holkerin hallitusohjelmaan (1987) sisällytettiin poikkeuksellisesti maininta myös liikunnasta:

Liikuntalaissa esitettyjen yleistavoitteiden toteuttamiseksi laaditaan liikuntakulttuurin eri osa-alueita koskeva liikuntapoliittinen ohjelma, jossa otetaan erityisesti huomioon paikallistason liikunta- ja urheiluseuratoiminnan kehittäminen.

Tosiasiassa hallitusohjelmassa viitattiin liikuntalakikomitean mietinnössä esitettyihin yleistavoitteisiin.

Vuonna 1988 asetetun komitean (Liikuntakomitea) tehtäväksi tuli mm. laatia yleisesitys liikuntapoliittiseksi ohjelmaksi. Liikuntakomitean toiminta-ajatuksen ”Hyvinvointia liikunnasta – liikuntaa kaikille” toteuttamiseksi komitea asetti 1990-luvun liikuntapolitiikan yleistavoitteeksi ”liikunnallisesti aktiivisen elämäntavan mahdollistavien, kansalaisten odotuksia ja tarpeita vastaavien liikuntapalvelujen luomisen”. Merkittävä muutos 1970-luvun ajatteluun oli yleistavoitteeseen sisällytetty näkökulman muutos: suomalaisia ei enää käsitelty ”alamaisiksi”, joita ohjataan, vaan kansalaisiksi, joiden tarpeita tulee kuunnella. Merkittävää oli myös komitean korostama näkemys liikunnan merkityksestä hyvinvoinnin edistäjänä.

Liikuntakomitean mietintö (1990:24) sisälsi 76 kehitysesitystä, mutta taloudellisen laman puristuksessa ei niiden pohjalta saatu rakennettua liikuntapoliittista ohjelmaa. Liikuntakomitean ehdotuksista käynnistyi paikallinen yhteistyöhanke Liikunta-Suomi, joka toimi pilottina vuonna 1995 aloitetulle Kunnossa kaiken ikää (KKI) -ohjelmalle.

Vuoden 1979 liikuntalakia korjailtiin ”pykälä kerrallaan” kahdeksan kertaa ennen kuin sen kokonaisuudistukseen ryhdyttiin 1990-luvun alkupuolella. Uusi lakiesitys hyväksyttiin viimein joulukuussa 1998. Laki (1054/1998) tuli voimaan vuoden 1999 alussa.

Uuteen liikuntalakiin kirjattiin ensi kertaa liikuntalain tarkoitus:

Lain tarkoituksena on edistää liikuntaa, kilpa- ja huippu-urheilua sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa, edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla.

Myös lain arvopohja haluttiin määritellä ja se tuotiin ensi kertaa esiin:

Lisäksi lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja ympäristön kestävästä kehitystä.

Uutta oli myös lakiin kirjattu yhteistyövelvoite liikunnan alueella. Hallinnossa yhteistyötahoiksi mainittiin mm. opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, työministeriö ja ympäristöministeriö. Valtion liikuntaneuvoston tehtävä-

kenttää laajennettiin. Neuvostolle säädettiin aikaisempien esitys- ja lausuntotehtävien lisäksi valtion liikuntatoiminnan arviointitehtävä.

Hallitusohjelmissa liikuntaohjaukseen puututtiin seuraavan kerran vuonna 1999 jolloin pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa todettiin mm., että ”edistetään taiteen, liikunnan ja nuorisotyön kansalaistoimintaa ja selkiinnytetään kansalaistoiminnan julkisen tuen periaatteet suhteessa liiketoimintaan.”

Pääministeri Anneli Jäätteenmäen ja pääministeri Matti Vanhasen I hallitusten ohjelmissa (2003) liikunta ja kansalaistoiminta olivat samansisältöisesti esillä:

Kansalaisjärjestöissä tehtävä vapaaehtoistyö on yhteiskunnan tärkeä voimavara. Kansalaistoiminnan edellytyksiä vahvistetaan purkamalla sen esteitä. Liikuntapolitiikan painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa sekä myönteisessä liikuntakasvatuksessa. Valtion liikuntamäärärahoja kohdennetaan lasten ja nuorten terveyttä edistävään sekä kasvatuksellisuutta ja eettisyyttä korostavaan liikuntaharrastukseen. Aikuisten, ikääntyneiden ja erityisryhmien terveyden ja toimintakyvyn edistämistä liikunnan avulla tuetaan. Kilpa- ja huippu-urheilun eettistä pohjaa vahvistetaan.

Pääministeri Matti Vanhasen I hallituksen ohjelmaan sisällytettiin neljä politiikkaohjelmaa, joista liikuntasektorin kannalta olennaisin oli *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma*. Sen tavoitteena oli vahvistaa kansalaisjärjestöjen asemaa kansalaisvaikuttamisen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kanavana sekä demokratian ylläpitäjänä. Ohjelman pohjalta valtioneuvosto hyväksyi keväällä 2007 periaatepäätöksen kansalaisjärjestöjen toimintaedellytysten edistämisestä ja antoi asetuksen kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnasta. Sen tavoitteena on järjestöjen ja viranomaisten välisen yhteistyön edistäminen. Neuvottelukunta aloitti työnsä syksyllä 2007.

Myös Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa (2007) suunnataan liikuntapolitiikkaa:

Liikuntapolitiikalla edistetään väestön hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä elämänkaaren eri vaiheissa. Painopiste on lasten ja nuorten liikunnassa. Vahvistetaan liikunnan paikallisen tason toimintaedellytyksiä sekä liikunnan laaja-alaista tasa-arvoa kansallisessa liikuntaohjelmassa määriteltävien suuntaviivojen mukaisesti. Liikunnan asemaa kunnallisena peruspalveluna vahvistetaan ja arkiliikunnan edellytyksiä parannetaan. Tuetaan eettisen ja yhteiskuntavastuullisen sekä kansainväliseen menestykseen tähtäävän huippu-urheilun edellytyksiä.

Lisäksi ohjelmassa linjataan kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaa yhteisesti:

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaa kehitetään koko maassa tavoitteena alueellinen ja sukupuolten välinen tasa-arvoisuus ja hyvä saavutettavuus. Tuetaan kansalaisten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistavaa toimintaa etenkin erityisryhmien osalta. Aatteellisten, yleishyödyllisten kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä kehitetään.

Hallituksen käynnistämällä kolmella politiikkaohjelmalla on kaikilla yhteys liikunnan edistämiseen. Ohjelmat tukevat erityisesti liikuntaa ohjaavia taustatekijöitä. *Terveyden edistämisen politiikkaohjelman* tavoitteena on väestön terveydentilan parantaminen ja terveyserojen kaventaminen. *Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelman* tavoitteena on lapsilähtöinen yhteiskunta, hyvinvoiva lapsiperhe ja syrjäytymisen ehkäiseminen. *Työn, yrit-*

tämisen ja työelämän politiikkaohjelma tavoitteena ovat mm. työolosuhteiden, työssä jaksamisen ja työviihtyvyyden parantaminen sekä työn ja perhe-elämän entistä parempi yhteensovitus.

Valtion liikuntahallinnon keskeiset vaikuttavuustavoitteet (2008) suuntautuvat väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn edistämiseen, yhteiskunnallisen osallisuuden ja osallistumisen vahvistamiseen sekä kansainväliseen menestykseen tähtäävän sekä eettisesti ja yhteiskuntavastuullisesti toimivan huippu-urheilun tukemiseen.

Valtion liikuntapolitiittinen ohjaus on Liikuntalakikomitean ajoista laajentunut urheilusta kuntoiluun ja edelleen terveyttä ja hyvinvointia edistävään liikuntaan. Samalla vaikuttamisen kohdetta on laajennettu urheilijoista ja harrastajista fyysisen terveytensä kannalta riittämättömästi liikkuviin. Liikuntahallinnon laajentuneet tehtävät terveyden ja hyvinvoinnin alueella ovat lisänneet hallinnonalojen välistä yhteistyötä. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 2000 Terveyttä edistävän liikunnan kehittämistoimikunnan. Terveyttä edistävän liikunnan kansalliset kehittämistavoitteet linjattiin valtioneuvoston vuonna 2002 hyväksymään periaatepäätökseen. Valtioneuvosto asetti periaatepäätökseen nojautuen vuonna 2003 eri hallinnonaloja yhdistäneen Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan vuosille 2003–05. Neuvottelukunnan työtä jatkettiin toiselle kaudelle (2005–08). Vuonna 2008 neuvottelukunta valmistelee uutta periaatepäätöstä yhdessä valtion ravitsemusneuvottelukunnan kanssa.

Ministeriöiden toimintaa on kehitetty kohti strategisia tehtäviä. Toimenpidetasoisia asioita on pyritty karsimaan sekä toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta parantamaan. Ohjelmien ja projektien merkitys on korostunut. Liikunnan poliittisessa ohjauksessa ja hallinnossa on siirrytty tarkkarajaisesta urheilu- ja liikuntapolitiikasta ensin vapaa-ajan politiikkaan ja edelleen osaksi ministeriöiden yhteistä hyvinvointipolitiikkaa. 1990-luvun olennainen muutos oli liikunnan terveys- ja hyvinvointitavoitteiden sekä yhteistyövelvoitteiden kirjaaminen liikuntalakiin. 2000-luvun liikuntapolitiikan tavoitteena on myös, että liikunnan edistämisen tavoitteet otetaan huomioon usean ministeriön alueella opetusministeriön koordinoimana.

Suomalaiselle liikuntapolitiikalle on ominaista tiivis yhteistyö liikunnan kansalaisjärjestöjen kanssa. Ennen liikuntalain säätämistä julkinen liikuntapolitiikka perustui paljolti myötäohjautuvuuteen eli julkisen politiikan sisältö sopeutui järjestöjen toimintapolitiikkaan. Liikuntalaki, liikunnan järjestöremontti, siirtyminen järjestöjen tulosperusteiseen ohjaukseen ja opetusministeriön kehittyminen kohti strategista toimijaa tavoitteenaan koko väestön liikuttaminen ovat muuttaneet suhdetta. 2000-luvulla valtion ja liikuntajärjestöjen yhteistyötä rakennetaan kumppanuuspohjalta.

Aluetasolla valtion linjauksia toteuttavat läänit ja niiden apuna alueelliset liikuntaneuvostot. Alueellistamisen myötä keskushallinnon tehtäviä on osin siirretty lääneille. Hallitusohjelman (2007) mukaan valtion toimintojen alueellistamista jatketaan ja maakunnan liittojen roolia aluekehitysviranomaisina kehitetään vahvistamalla niiden asemaa maakuntien kehittämiseen tarkoitettujen voimavarojen suuntaamisessa.

Paikallishallinnon tärkein yksikkö on **kunta**. Liikuntalain (1979) myötä kunnat kytkettiin aiempaa tiiviimmin valtakunnalliseen liikunnan ohjausjärjestelmään valtion ja läänien jatkeeksi. Järjestelmää ohjattiin yhteisillä periaatteilla ja normeilla. Vapaaehtoisista urheilulautakunnista tuli lain myötä pakollisia liikuntalautakuntia.

Kunnallista itsehallintoa alettiin vahvistaa 1980-luvun lopulla purkamalla kuntien normiohjausta ja keventämällä suunnittelujärjestelmiä. Vuonna 1989 alkanut vapaakuntakokeilu, valtionosuusuudistus (1993) ja uusi kuntalaki (1995) korostivat kuntien roolia itsehallinnollisena, taloudellisesti vastuullisena ja paikallisena toimijana. Uudistuksilla painotettiin

kuntien ensisijaista vastuuta kuntalaisten suuntaan – ei keskushallinnon. Myös lautakunnat tulivat vapaaehtoisiksi, jolloin useimmat kunnat luopuivat mm. erillisistä liikuntalautakunnista ja sijoittivat liikunta-asiat yleensä osaksi opetus- ja kulttuurialan tai hyvinvointialan lautakunnan tehtäviä.

Itsehallintokehityksen myötä kuntien vastuu kuntalaistensa hyvinvoinnista on kasvanut. Kuntalaki, liikuntalaki (1998) ja kansanterveyslaki (2004) korostavat kuntien vastuuta kuntalaisten hyvinvoinnin, terveyden ja liikunnan edistäjinä. Vastuun ohella kunnilla on laaja vapaus hyvinvointipalveluiden tuottamisessa. Käytännössä kunnille asetettujen tehtävien lisääntyminen ilman rahoitusmahdollisuuksien kasvamista on kuitenkin useissa kunnissa koettu kaventaneen kunnan toimintavapautta.

Kuntahallinnon muutokset ovat johtaneet valtion ja kuntien liikuntasuhteen väljentymiseen ja kunnallisten liikuntapalvelurakenteiden erilaistumiseen. Suomi on 2000-luvulla kunnallisvaltio, jossa liikuntapalveluiden tasosta päättävät ensisijaisesti kunnat (415 kpl / 2008). Liikuntaa kehitetään ensisijaisesti osana kuntien kaikkia tehtäviä ja toissijaisesti osana valtakunnallista liikuntapolitiikkaa.

Kuntien talouskehitystä on viime vuosina leimannut kustannusten kohoaminen yli talouskasvun kuntalaisten ikääntyessä ja verotulojen vähetessä. Valtioneuvosto käynnisti keväällä 2005 ”Paras”-hankkeen kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi. Hankkeen myötä kuntien yhteistyö ja yhdistyminen on lisääntynyt. Kunnat ovat myös liikuntapalveluiden tuottamisessa lisänneet seudullista yhteistyötä. Osa kunnista on myös korvannut liikuntapalvelujaan kansalaisjärjestöjen ja yritysten kanssa tehtävillä ostosopimuksilla. Samalla kunnissa on alettu aiempaa enemmän korostaa kuntalaisten omavastuun merkitystä liikunnan alueella.

Kirjallisuutta

- Aaltonen, Kimmo. Liikunta nuorisokulttuurina. Teoksessa Nuorisotyötä on tehtävä (toim. Tommi Hoikkala, Anna Sell). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 76, 2007
- Aho, Jyrki; Pyykkönen, Teijo. Kuntien liikuntatointa koskevan tietovarannon hyödyntäminen valtion liikuntahallinnossa. Julkaisematon raportti. Opetusministeriö, 28.2.2005
- Alanen, Aku. Liikunnan osuus taloudesta nousussa. Tieto&trendit, joulukuu 2006.
- Ala-Vähälä, Timo: Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2006:21
- Ala-Vähälä, Timo. Liikunnan rahavirrat Suomessa 2005. Julkaisematon käsikirjoitus 26.2.2008.
- Elintavat ja niiden väestöryhmäerot Suomessa (toim. Ritva Prättälä, Laura Paalanen). Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B2/2007.
- FinnSight 2015 – Tieteen, teknologian ja yhteiskunnan näkymät. Suomen Akatemian ja Tekesin yhteinen ennakoitihanke, 2005–2006. <http://www.finnsight2015.fi/>
- Fogelholm, Mikael; Paronen, Olavi; Miettinen, Mari. Liikunta – hyvinvointipoliittinen mahdollisuus. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:1
- Fogelholm, Mikael; Lindholm, Harri; Lusa, Sirpa; Miilunpalo, Seppo; Moilanen, Jaana; Paronen, Olavi; Saarinen, Kimmo. Tervettä liikettä – terveystoiminnan hyvät käytännöt työterveyshuollossa. Työterveyslaitos, 2007.
- Fyysisen aktiivisuuden suositus kouluikäisille 7–18 -vuotiaille. Lasten ja nuorten liikunnan asiantuntijaryhmä; Nuori Suomi ry; opetusministeriö, 2008.
- Haasteena huomisen hyvinvointi – miten liikunta lisää mahdollisuuksia? Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu II – tutkimuskatsaus. (toim. Mari Miettinen) Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 124, 2000.
- Hallituksen strategia-asiakirja. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007
- Heikkala, Juha. Liikunnan järjestökentän muutokset ja toimintaympäristö. Teoksessa Liikunnan kansalaistoiminta – muutokset, merkitykset ja reunaehdot. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 152, 2000.
- Hentilä, Helka-Liisa; Joki-Korpela, Leena. Liikunta osaksi yhdyskuntasuunnittelua. Projektiraportti. Oulun yliopisto (ei vuosilukua).
- Huisman, Tuulamaria. Liikunnan arviointi peruskoulussa 2003. Opetushallitus, oppimistulosten arviointi 1/2004.
- Hämäläinen, Timo. Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa. Sitra, 2006.
- Itkonen, Hannu. Kansalaistoiminnan suuri linja. Teoksessa Liikunnan kansalaistoiminta – muutokset, merkitykset ja reunaehdot. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 152, 2000.
- Jakonen, Sirkka. Terveyttä joka päivä – itäsuomalaisen peruskoulun oppilaiden näkemyksiä ja kokemuksia terveyden oppimisesta. Väitöskirja. Kuopion yliopisto, 2005.
- Jauhiainen, Jussi S; Niemenmaa, Vivi. Alueellinen suunnittelu. Vastapaino, 2006.
- Julkunen, Raija. Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Stakes 2006.

Kannas, Lasse; Vuori, Mika; Seppälä, Hennariikka; Tynjälä, Jorma; Villberg, Jari; Välimaa, Raili; Ojala, Kristiina. Suojaako urheiluseuratoiminta nuoria päihteiltä ja tupakalta. *Liikunta & Tiede* 4/2002.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytykset. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:14.

Kantola, Anu; Kauto, Mikko. Hyvinvoinnin valinnat – Suomen malli 2000-luvulla. Edita, 2002.

Karisto, Antti; Takala, Pentti; Haapola, Ilkka. Matkalla nykyaikaan – elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. WSOY, 2006.

Karvonen, Erkki. Viestintä- ja mediatutkimuksen näkökulma hyvinvointivaltion tulevaisuuteen. Esitelmä 27.10.2007 Hyvinvointivaltion tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet -seminaarissa Helsingissä.

Kiiskinen, Urpo; Vehko, Tuulikki; Matikainen, Kristiina; Natunen, Sanna; Aromaa, Arpo. Terveysten edistämisen mahdollisuudet – vaikuttavuus ja kustannusvaikuttavuus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:1.

Kohti aktiivista kansalaisuutta. Kansalaisyhteiskunta 2006 -toimikunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisu 14/2005.

Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävä kehityksen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006

Kokko, Sami; Kannas, Lasse; Itkonen, Hannu. Urheiluseura lasten ja nuorten terveyden edistäjänä. *Liikunta & Tiede* 6/2004.

Kokkonen, Jouko; Pyykkönen, Teijo. Palvelukseen halutaan sektoritutkija. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro 19, 1999.

Koski, Pasi. Maailma muuttuu, muuttuvatko seurat. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan kehittämiskeskus 7/2000.

Koski, Pasi. Katsaus liikunnan kansalaistoiminnan tutkimukseen Suomessa. Julkaisematon raportti, 2006.

Koski, Pasi. Liikunnan ja urheilun seuratoiminta nuorisotyönä. Teoksessa Nuorisotyötä on tehtävä (toim. Tommi Hoikkala, Anna Sell). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 76, 2007

Koskinen-Ollonqvist, Pirjo; Peltö-Huikko, Antti; Rouvinen-Wilenius, Päivi; Savola, Elina. Terveysvaikutusten arviointi päätöksenteossa. Terveysten edistämisen keskus, 2004.

Kotkavirta, Jussi. Urheilun moraalit ja etiikka. Teoksessa Kalervo Ilmanen (toim.) Pelit ja kentät. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 3/2004.

Koululiikunnan kehittäminen. Koululiikunnan neuvottelukunnan loppuraportti. Opetushallitus. Moniste 18/2007.

Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. (toim. Ari-Veikko Anttiroiko, Arto Haveri, Veli Karhu, Aimo Rynnänen, Pentti Siitonen). Kunnallistutkimuksia. Tampereen yliopistopaino Oy, 2007.

Laakso, Lauri; Nupponen, Heimo; Saarni, Lea; Pere, Lasse; Rimpelä, Arja. Koululiikuntaa vain osan vuotta? *Liikunta & Tiede* 6/2005.

Laakso, Lauri; Nupponen, Heimo; Rimpelä, Arja; Telama, Risto. Suomalaisten nuorten liikunta-aktiivisuus. *Liikunta & Tiede* 1/2006

Laakso, Lauri; Nupponen, Heimo; Koivusilta, Leena; Rimpelä, Arja; Telama, Risto. Liikkuvaksi nuoreksi kasvaminen on monen tekijän summa. *Liikunta & Tiede* 2/2006

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelma 2007–2011. Opetusministeriön julkaisuja 2007:41.

Lehto, Markku. Takaisin tulevaisuuteen – valtion ja kuntien yhteinen taival. Kunnallisalan kehittämissäätiö, 2005.

Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo (toim. Kimmo Suomi). Jyväskylän yliopisto 1/2000.

Liikuntatoimi tilastojen valossa – perustilastot vuonna 2006. Opetusministeriön julkaisuja 2008:2.

Liikunta valintojen virrassa. Kansallista liikuntaohjelmaa valmistelevan toimikunnan väliraportti (15.2.2007). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:13.

Nupponen, Ritva. Voiko liikuntaan motivoitua? Esitelmä Terveysliikuntapäivillä 25.9.2001.

Oikeus ja kohtuus – arvioita ja ehdotuksia yksityisestä ja julkisesta hyvinvointivastuusta. Verkkojulkaisu. Stakes, 2006.

Paavola, Seppo. Lähiliikuntapaikkoja lisättävä. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 4.8.2000.

Paavola, Seppo. Liikunnan päätöksenteon eettisiä näkökohtia. Teoksessa Kalervo Iltanen (toim.) Pelit ja kentät. Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, tutkimuksia 3/2004.

Parempaan elinympäristöön. Elinympäristön kehittämistarpeet. Luonnos 26.10.2007. Ympäristöministeriö [www.ymparisto.fi]

Pekkala, Jukka & Heikkala, Juha. Liikunnan kansanliikkeen 'neljäs tie'? Näkökulmia yhteiskunnan ja liikunnan kansalaistoiminnan tulevaisuuteen. SLU, 2007.

Perttilä, Kerttu; Orre, Soili, Koskinen, Sari; Rimpelä, Matti. Kuntien hyvinvointikertomus. Aiheita 7/2004. Stakes.

Peruspalveluohjelma 2008–2011. Peruspalveluohjelmaa valmisteleva ministeriryhmä 25.5.2007.

Puronaho K., Borodulin K., Koskenranta H., Vuori S., Matilainen P. & Viitamäki S. Kunnallisen liikuntabudjetoinnin edunsaajat ja häviäjät. Suomen Kuntaliitto, 1999.

Puronaho, K., Lämsä, J., Tuunainen, S., Pätsi, M., Vanttinen, K., Pakarinen, K. & Matilainen, P. Keskisuurten kaupunkien liikuntatalous. Suomen Kuntaliitto, 2001.

Puronaho, Kari; Näckel, Ilari; Matilainen, Pertti; Pulkkinen, Riikka; Hartman, Anne-Marie; Pavelka, Bela. Mitä liikunta maksaa? Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalitieteiden laitos, 2002.

Puronaho, Kari. Liikuntaseurojen lasten ja nuorten liikunnan markkinointi. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteiden tiedekunta, 2006.

Rissanen, Pekka. Kansalaistoimintakin markkinoistuu. Liikunta & Tiede 3/2005.

Savola, Elina; Koskinen-Ollonqvist, Pirjo. Terveystieteen edistäminen esimerkein – käsitteitä ja selityksiä. Terveystieteen edistämisen keskus ry, 2005

Sivistyksen suunta. Suomen Kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma, 2007.

Sosiaali- ja terveystieteen 2006. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2006:4.

Stenvall, Jari; Syväjärvi, Antti: Onks tietoo? Valtion informaatio-ohjaus kuntien hyvinvointitehtävissä. Valtionvarainministeriö, tutkimukset ja selvitykset 3/2006.

Ståhl, Timo. Liikunnan toimintapolitiikan arviointia terveyden edistämisen kontekstissa – sosiaalisen tuen, fyysisen ympäristön ja poliittisen ympäristön yhteys liikunta-aktiivisuuteen. Jyväskylän yliopisto, 2003.

Suomalaisten hyvinvointi 2006 (toim. Mikko Kautto). Stakes, 2006

Suomalaisten hyvinvointi 2008 (toim. Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura, Matti Heikkilä). Stakes, 2008.

Suomi, Kimmo. Suunnitelma valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arvioinnista liikunnan alueella monitahoarvioinnina. Liikunnan kehittämiskeskus; julkaisu 1/1999.

Suomi, Kimmo; Karimäki, Ari; Matilainen, Pertti. Haasteena liikunnan peruspalvelujen turvaaminen – kuntien viranhaltijoiden käsitykset liikuntatoimen nykytilasta ja lähitulevaisuudesta. Liikunta & Tiede 6/2004

Suuntana hyvinvointi – mitkä ovat liikunnan mahdollisuudet? (toim. Maaret Mertaniemi, Mari Miettinen) Liikunnan ja kansanterveyden julkaisu 113, 1998.

- Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005. (toim. Palosuo, Hannele; Koskinen, Seppo; Lahelma, Eero; Prättälä, Ritva; Martelin, Tuija; Ostamo, Aini; Keskimäki, Ismo; Sihto, Marita, Talala, Kirsi; Hyvönen, Elisa; Linnanmäki, Eila). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:23.
- Terveydenhuollon menojen hillintä: rahoitusjärjestelmän ja ennaltaehkäisyn merkitys. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 4/2007.
- Terveystaju. Nuoret, politiikka ja käytäntö. (toim. Anne Puuronen). Nuorisotutkimusverkosto, 2006.
- Terveyttä edistävän liikunnan kehittämistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2001:12. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Työkyvyn ulottuvuudet (toim. Raija Gould, Juhani Ilmarinen, Jorma Järvisalo, Seppo Koskinen). ETK, Kela, KTL, TTL, 2006
- Valtionhallinnon toimenpiteiden vaikutusten arviointi liikunnan alueella – liikuntapaikkarakentaminen, liikunnan kansalaistoiminta. Valtion liikuntaneuvosto. Julkaisematon moniste 6.3.2002.
- Valtonen, Hannu; Rissanen, Pekka; Pekurinen, Markku: Liikunta–talous–kulttuuri. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 137, 1993.
- Varhaiskasvatuksen liikunnan suositukset. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2005:17.
- Varhaiskasvatus vuoteen 2020. Varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:72.
- Vasara, Erkki. Valtion liikuntahallinnon historia. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro 157, 2004.
- Vertio, Harri. Terveudeksi – arki haastaa liikunnan. Liikuntatieteellisen Seuran Impulssi nro 11, 1996.
- Vertio, Harri. Terveiden edistäminen. Tammi 2003.
- Vuori, Mika; Kannas, Lasse; Tynjälä, Jorma. Nuorten liikuntaharrastuneisuuden muutoksia 1986–2002. Kirjassa Lasse Kannas (toim.). Koululaisten terveys ja terveystyminen muutoksessa. Jyväskylän yliopisto, Terveiden edistämisen tutkimuskeskus, julkaisuja 2, 2004.
- 2000-luvun elämä (toim. Tommi Hoikkala ja J. P. Roos). Gaudeamus, 2000.

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN: 978-952-485-502-0 (nid.)

ISBN: 978-952-485-505-1 (PDF)

ISSN: 1458-8102

Julkaisumyynti / Bokförsäljning

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin Yliopisto / Helsingfors Universitet

puhelin / telefon (09) 7010 2363

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi